DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14370

Sopotskin Memorial Book

Sopotsḳin

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sopotskin : toldot imuts 'ayarah ahat / nikhtav 'a. y. talmide kitah y-2 shel Bet-ha-sefer ha-tikhon ha-makif 'a. sh. Rodman ;ha-mehanekhet veha-'orekhet, Parnas Hager.
IMPRINT	Kiryat-Yam : Bet-ha-sefer ha-tikhon ha-makif 'a. sh. Rodman, 1973
DESCRIPT	92 p. : ill., map ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Sopotskin. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Sopotskin. Sopotskin (Belarus) -- Ethnic relations.
ADD'L NAME	Hager, Parnas.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ביה"ס התיכון המקיף ע"ש רודמן
קריית ים

ס ו פ ו צ ק י ן

תולדות אימוץ עיירה אחת

נכתב ע"י תלמידי כתה י'2 של בית-הספר
התיכון המקיף ע"ש **רודמן** בקרית - ים.
שנת תשל"ג 1973

המחנכת והעורכת: פרנס הגר.

רשימת הנושאים והכותבים

פתח דבר:

1. דברי מבוא מאת מנהל ביה"ס **אברהם בר-עם**
2. דברי מבוא מאת המחנכת **פרנס הגר**
3. כיצד הוליכו אותנו שולל (מ. שמיר)
4. תולדות אמוץ עיירה אחת (ארדמן יונה)

1. דברי ימי הקהילה ומקומה הגיאוגרפי (קרניאל, בוים, שטרית, חן).
2. ארגון הקהילה וראשיה (אפריאט, גלעד, סונגו, סטלבובה)
3. מקורות פרנסה (אדלשטיין, אלישע, נוי, רבינוביץ).
4. מוסדות צדקה וסעד (זיגלמן, רוזנצוויג, ברינסקי, שזר)
5. הווי חנוך ותרבות (אבוטבול, הירשפלד)
6. ארגונים, מפלגות ותנועות נוער. (אלגמיס, הניג, ליפשיץ)
7. הכבוש הנאצי וחורבן הקהילה (ארדמן, גמפר, פינצ׳וק)
8. סופרים ילידי-סופוצקין (ארדמן, זיגלמן).

דברי מבוא

מכל דרכי הלימוד שישנן, דומה שאין מעולה מדרך ההתנסות העצמית, החקירה הישירה והמפגש האישי.

מחקר-זוטא זה, שערכו תלמידי כיתה י'/2 בהדרכת מורתם **הגר פרנס**, הרי הוא בבחינת כל-בו, שיש בו מן הטוב והמאלף, והתועלת שהפיקו החוקרים לעצמם חשובה לא פחות מעצם הנושא והענין שבו, הן ליוצאי העיירה סופוצקין והן לחוקרי דברי ימי עם-ישראל בגולה.

אין זו הפעם הראשונה שאנו - בבית הספר - עורכים מחקר תוך "אימוץ" עיירה; כבר לפני שנים אחדות "אימצנו" את העיירה קוריץ אשר בווהלין, עיר מוצאם של הורי, ואז למדנו עד כמה חשובה ומועילה דרך עבודה זו לתלמידינו, ועד כמה היא מעשירה את נפשם ומרחיבה את אופקיהם.

ועתה, כש"אימצנו" את קהילת סופוצקין, וגם כאן ידה של קרבת משפחת באמצע, אמנם שוכנענו, שדרך זו יש בה לא רק משום לימוד מעמיק של הסטוריה, אלא גם יצירת קשר בעל משמעות עם אותה מהות, שלרבים מתלמידינו היא ערטילאית, מרוחקת וזרה - ונקראת בשום הכולל "גולה".

מקווה אני שעבודתם של התלמידים אפשרה להם להבין בצורה נכונה וישירה תחומים חשובים מהווי יהדות אירופה שלפני השואה, ועזרה להם לעקור כמה השקפות ודעות מסולפות שניטעו בליבם, כבלב רבים מבני הארץ וחניכיה, על מהותה של יהדות אירופה.

אם הצליחה הכיתה בכך - דיינו; והלואי שנצליח "לאמץ" בדרך זו עוד קהילות, שכן קהילת סופוצקין תרמה רבות לתלמידים - ועל כך התודה והברכה.

אברהם בר-עם

מנהל בית - הספר.

דברי מבוא,

כאשר תשאל יוצא סופוצקין היושב בישראל: מנין אתה? מה מוצאך? יתכן שישיב בהיסוס: "אה, מגרודנו".. תשובה דומה נהגו לתת יהודים רבים, יוצאי עיירות קטנות וזאת מסיבה פשוטה: הם בושו בעובדת היותם ילידי עיירה קטנה, כביכול הם קרתנים ואינם אנשי העולם הגדול והמתקדם.

אלא שבני סופוצקין, אשר פגשתי אותם, הסבירו לי שתופעה זו מקורה איננו בעובדת היותם מעיירה ב"נוסח הישן", אלא בשל היות העיירה פשוט קטנטונת עד כדי כך, ששום אטלס לא טרח כלל לסמנה על מפת פולין.

אך למרות היות העיירה כה קטנה ונדחת היו יוצאיה גאים במוצאם והמלים "אני מגרודנו" אינן באות אלא לסבר אוזנם של הדיוטות, שלא ישיבו מיניה וביה: "מה זה" "איפה זה"?!

כמורה לתולדות עם ישראל, החלטתי לנסות נסיון זה של הוראת ההסטוריה של עמינו - באמצעות הנצחת קהילה, הבחירה, הכביכול המשוחדת שלי, דוקא בעיירתה של אמי, מקורה בסיבה אחת (שאומתה אח"כ בהמשך חקר תולדות העיירה): זכרונות של אנשים, הם נכסם היקר ואינם מוכנים ומזדרזים לחלקם עם כל זר. אף אני, למעשה, דור שני ליוצאי - סופוצקין הייתי בבחינת (כמעט) "זר לא יבין" - ובכל זאת, אני חושבת שזכיתי וכן תלמידי, בזכות אבות זו, ליתר פתיחות וגלוי-לב של יוצאי -סופוצקין, מאשר מאשר הייתי זוכה, לו אמצנו "כל עיירה שהיא".

כתבתי שסופוצקין היתה עיירה קטנה, תושביה מעטים ויוצאיה עוד פחות, מה שעלי להדגיש, עם סיום עבודה ברוכה זו שכל הנכתב על-ידינו עד כה אינו אלא טפה מים - החומר, שעוד אפשר יהיה אולי במסגרת מעמיקה יותר, להוציא לאור ולגלות דמות יפה, חמה וציונית - ואני מדגישה אמיתית - של עיירה יהודית בגולה.

בזמן כתיבת העבודה ע"י התלמידים, נפטרו בטרם-עת שנים מיוצאיה הא"א אבני וביבלוביץ' ז"ל. מותם ממחיש יתר הדחיפות באסוף החומר של הקהילה שלנו בפרט ושל קהילות ישראל האחרות, שלא הונצחו עדין, בכלל.

ל ס כ ו ם: אמוץ הקהילה והנצחתה היו חויה למודית ורגשית לכל פרט בכתה, וחוליה חדשה בשרשרת מנציחי קהילות בישראל ואנו מקוים גם, תמרור דרך לאחרים שעדין לא מלאו חובתם - להתחיל מיד במלאכה.

פרנס הגר,
מחנכת כתה י'2.

תולדות אמוץ עיירה אחת / ארדמן יונה

"העבר, מניח פסי-פלדה בשביל העתיד" אמרה צודקת, לדעתי.
ההצעה לאמץ ולהנציח קהילה, באה עלינו במפתיע.

אמנם, כבר שמענו על מפעל כגון זה, אך מעולם לא חשבנו כי גם אנו נטול בו חלק במפעל זה של אמוץ קהילות ישראל שנכחדו בתקופת מלחמת העולם השניה.

בתחילה, כמו לפני כל החלטה מחייבת, הססנו. אלה טענו לכאן ואלו לכאן בטוחים כי זה יהיה נחמד, מועיל, מלמד ומהנה ובכל זאת.... הדבר דורש זמן, עבודה ומחשבה.

בקיצור, נטלנו המשימה על עצמנו ושקענו בעבודה. חלקה הראשון של העבודה, מעניין פחות; לקוט החומר על התקופה ועל קהילות ישראל בכלל. למדנו אמנם דברים חדשים, אך מאידך נתקלנו בתאורי זועה שכבר די לנו, די לנו לשמעם ולעכלם מדי פעם מחדש. -

- שעות של עבודה בספריות, לקוט החומר, סכומו, עריכתו וכל זאת רק כרקע לנושא.

אח׳כ, השלב הבא, המעניין והמרשים ביותר: פגישה עם אנשי העיירה עצמם. עם אנשים שונים ממקומות שונים שהמכנה המשותף המאחד אותם - מקום הולדת ועבר.

חלקם באו אלינו לכתה חלקם ארחנו בביתו באדיבות ובחמימות.

שעות ישבנו והאזנו לספורי העבר ולזכרונות - וכל אחד וזכרונו שלו - כל אחד והעיירה "שלו".

אותו מאורע פעוט עצמו - מסופר בצורות וגירסאות שונות. והאנשים מספרים, מתווכחים, משסעים אחד את דברי חברו בדבר עובדות, ארועים מספרים....

והם מספרים על אותו קברן שהיה נכנס ביום שבת לארון מתים כדי להתרחק מזוגתו... על מכבי-האש המכבים הכל... חוץ מאש ולהבדיל דבה הציוני הגדול של העיירה, בית הספר, ה"דבי" המלקה תלמידיו - כ"סגולה לידענות" - ספורים מטובלים ב; "נו כשאנו היינו בגילכם"....

ומאותו הווי שלו – לאימתה של מלחמת העולם השניה; פלישת הרוסים, אח"כ הגרמנים והאחרונים הורגים בלא רחם זקנים נשים וטף ועלמים. וחותם את ספור גורלה של העיירה תאור ימיו האחרונים של ילד יהודי, שריד אחרון ליהודי סופוצקין, שנמלט כמה פעמים מידי הגרמנים, אף הפולנים האנטישמים, חסו עליו – אך לא הראשונים – שלא נחו ולא שקטו עד שתפסוהו והעלוהו על המוקד. רבים מאנשי סופוצקין היו מראשוני החלוצים וממיסדי קבוצים אשר עלו לארץ לפני עלות הכורת על העיירה והם יושבים כיום בארץ בקבוצים ובערים.

לסכום: זכות גדולה נפלה לידינו באמוץ קהילה זו – לא זאת בלבד שהנצחנו שמה של קהילה, לא זאת בלבד שפגשנו אישים מיוחדים ומענינים – אף למדנו פרק בתולדות העמים ובתולדותנו אנו וזאת מפי אנשים שיצרו וחייו באותם מאורעות.

זו לא עוד סתם "תולדות עיירה אחת" כי אם ת' עיירה ציונית שתרמה תרומה נכבדת לתולדות הציונות והעליה לא"י בדורות האחרונים.

ה ק ד מ ה

כיצד הוליכו אותנו שולל *)

"תארו לכם עיר, עיר קטנה בת לא יותר מד' אלפים נפשות, עיר לחופו של נהר טהור-מים שאפשר לרחוץ בו ובני העיר, אמנם רוחצים בו. עיר, שבסמוך לה, יער טבעי גדול, עיר שיש בה מסחר ומלאכה ותעשיה וחיי חברה.

תארו לכם עיר שבני הנוער ממלאים את רחובותיה יומם ולילה, לומדים ומתחנכים מגן ילדים ועד גמנסיה, מקימים תנועות נוער תוססות קבוצות ספורט, טיולים ומחנות.

תארו לכם עיר שיש לה להקת תיאטרון משלה, נשפים, צעירים רומנטיים מחזרים אחרי צעירות יפיפיות, עיר שיש לה סופרים משוררים, ציירים ומלומדים, לצד פועלים, בעלי-מלאכה, דייגים ופשוטי-עם. יש בה פארק ועל הנהר גם גשר...

ומה תאמרו אם אגלה לכם את הסוד כי עיר זו היא עיירה יהודית בליטא"?

עיירה יהודית לא מעוותת, שבמשך שנים מלמדים אודותיה את הצעירים, עד שהם מגיעים בחשאי למסקנה שראויה היא להשמד. במשך שנים הוצג היהודי, איש-העיירה כקבצן לא-יוצלח, טפיל ומעוקם - ואין תימה איפה שהדור הצעיר אינו רוצה לשמוע יותר על העיירה - "הציגו מולם דחליל וכופין אותם שיסגדו לו". מ. שמיר מושפע עמוקות מ-2 חבורים על קהילות שקרא: "ס' ינובה" ו"ס' קולבושובה" - בהם נפרשת רקמתם העשירה של חיי העיירות, על רשתות החנוך שלהן, תרבותן ועמל כפיהן.

העיירות לא חסרו גם אנשי-רוח מן השורה הראשונה: משוררים, פסלים, ציירים וכו'. מפליא את מ. שמיר הדמיון העצום הקיים בין שתי עיירות מרוחקות אלו וההבדלים, במדה וקיימים הם ממש קטנים ואפסיים.

---

*) משה שמיר, "מעריב" 24.11.72

שתי העיירות נהרסו בתקופת השואה - ובמלאכת הריסתן השתתפו בשמחה ובהנאה פולנים כגרמנים.

תאור חורבן הקהילה בה מיד לאחר תאור שלוות-החיים של הקהילה ועל כן היא בא במשנה-רושם.

ומסיים המחבר מאמרו:

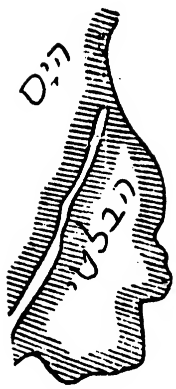
***

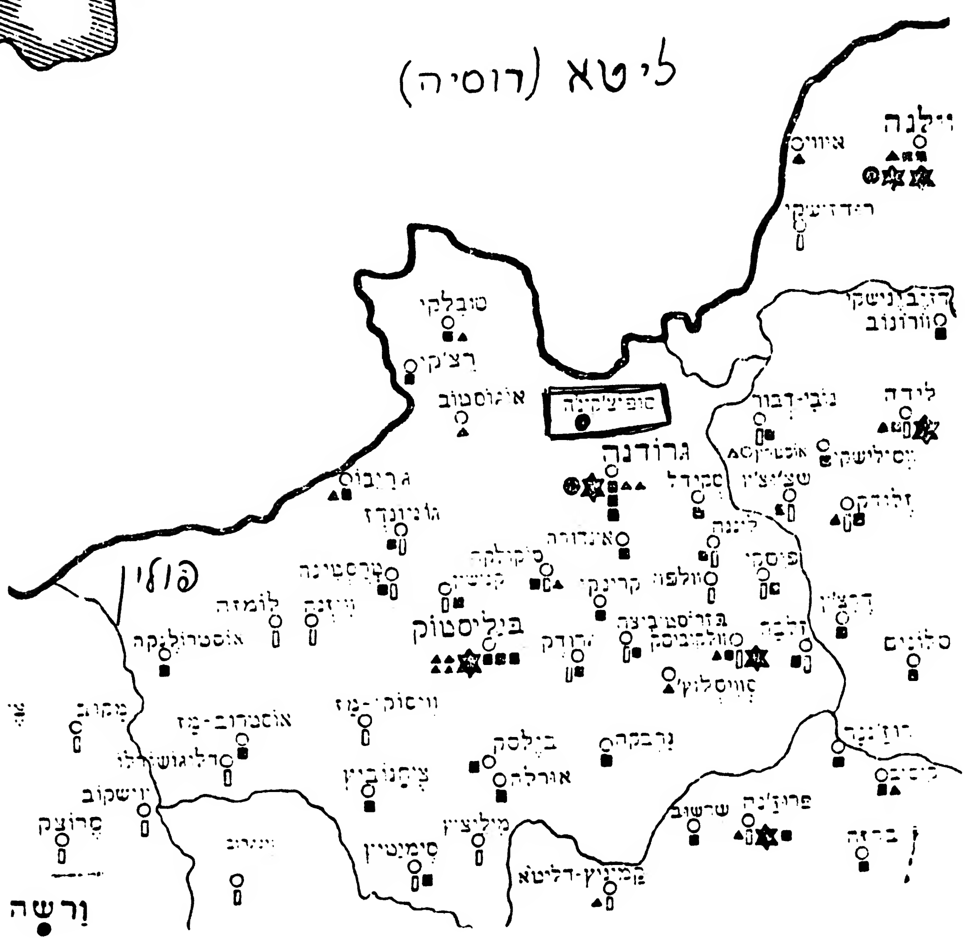
"וכאשר באים אנו ללמד על החלוציות, ללמוד מה אנו, למה אנו וכיצד אנו בארץ הזאת - חייבים אנו להתחיל במה שהיינו.

הדור הצעיר חייב להזדהות תחילה עם יהודי הגולה, לאהוב אותם, להרגיש קרבה אליהם - בטרם ילמד להתאבל עליהם / ולזעום על חורבנם - להבין דרכי גאולתם".

פרק ראשון:

דברי ימי - הקהילה ומקומה הגיאוגרפי

תנאי חייה של יהדות פולין - ליסא *) / קרניאל רון

במ' ה-16 זכתה פולין להתרחבות גדולה של יצוא מוצרי חקלאות ויער למערב ארופה. האצולה השלטת, שעבדה את האכרים תוך נצול מקסימלי של עבודת כפיהם באותה תקופה התחילו לישב ולעבד את שטחי המלכות שבדרום-מזרח המדינה - את שדות אוקראינה הפוריים משני עברי הדנייפר. חלקים רבים הוענקו לאצילי-פולין והללו חפשו מיד דרכים לנצול ומצוי כל האפשרויות הטמונות במסחר ביבול שדות אלו. רב האצילים לא היו סוחרים ומנהלי-משק ועל כן חפשו אנשים מתאימים, ששלמו להם מראש עבור יבול אחוזותיהם.

היהודים קפצו על פרנסות אלו וזה אף גרם לתפוצתם ברחבי הארץ, במקומות שמקודם לא היו בהם. כך החלה גם התישבותם בעיירות ובכפרים.

היהודים הצליחו בענף זה ונאחזו בו לעומת אחרים שנכשלו ועזבו העשירים שבהם חכרו כמה כפרים וחוות, כולל המרות על האכרים המשועבדים, הזכויות על טחנות הקמח, בריכות הדגים, בתי- מבשל השכר, משרפות היי"ש, בתי-מרזח ופונדקאות, ובעלי - אמצעים פחותים יותר, חכרו אחוזה, או כפר בודד או ענף מסוים של המשק מהענפים שנמנו לעיל.

החכירה היתה למשך 3 שנים ודמי - החכירה שולמו מראש ("אורנדה") לעיתים השתקעה משפחה יהודית בכפר של גוים, אך בד"כ השתדלו היהודים למנע הבדוד ע"י הבאת חוכרי-משנה וסוכנים יהודיים וכך יצרו מעין קהילה קטנה.

תולדותיה של סופוצקין ומקומה הגיאוגרפי*) / עמית בוים

ראשית היישוב היהודי בסופוצקין נעוצה עוד במי ה-16 כאשר היהודים הוזמנו ע"י אחד האצילים להתישב באזור.

העיירה נושאת שמו של אציל פולני סאפטקו, שהיה בעליהן של אדמות הסביבה.

בפי הפולנים נקראה העיירה סופוצ'קיניה (בשם זה אף נוקב בעל מפת בתיה"ס העבריים של רשת "תרבות", המופיעה בראשית הפרק).

---

*) עפ"י זיו-בן-ששון-לנדאו: דברי הימים כרך ב' ע' 381-383

*) עפ"י מנור: "קורות עיירה אחת" והרצאתו של א' שדמון.

רבה של העיירה שמואל יעקב רבינוביץ מכנה אותה סאפאטקין, שם זה אף מצוין על מכתבים ותעודות של ועד הקהילה מהתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה.

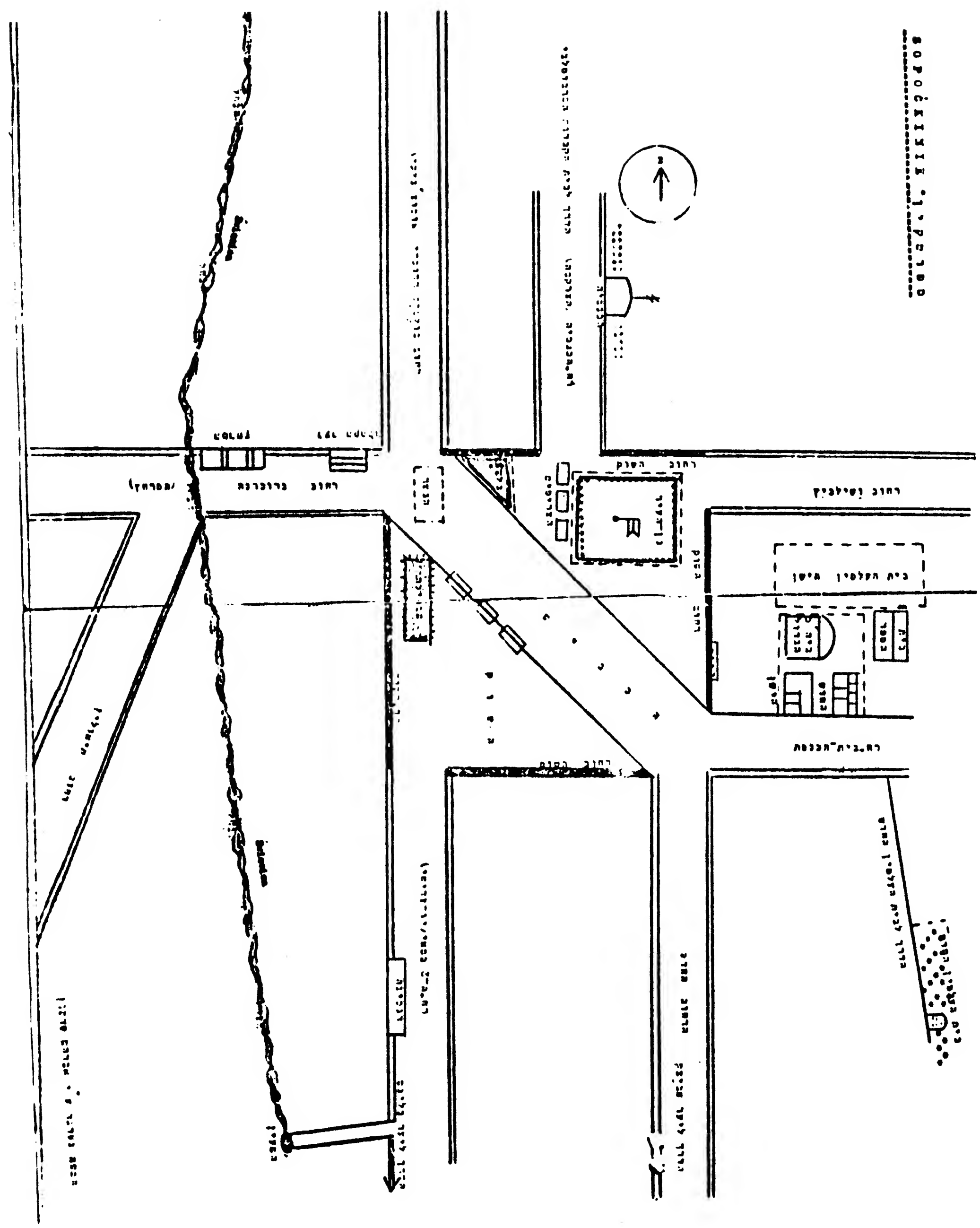

(*

סופוצקין שהיתה מרוחקת כ-25 ק"מ מגרודנו מדרום ו-7 ק"מ מליטא שבצפון - שמשה גשר מעבר בין קובנה בירת ליטא וגרודנו במרחק 3 ק"מ מסופוצקין זרמה תעלת אויגוסטוב שחברה את הנהר הגדול ביותר בפולין, את הוויסלה עם הניימן.

הואיל וכל הסביבה היתה עתירה יערות, שמשה תעלת אויגוסטוב נתיב-מים להובלת דוברות ורפסודות. את קורות העץ הקשורות היו משיטים על פני המים דרך תעלת אויגוסטוב לניימאן ושמם לים הבלטי. האדמה מסביב לעיירה הצטינה בפוריותה, בהיותה מבותרת נחלים ומעינות מים שפיכו בכל הסביבה.

*) צלום גלויה בחתימת הרב רבינוביץ/ באדיבותו של הארכיון הציוני בי-ם.

תאור העיירה *)

הכניסה לעיירה
מכביש גרודנו העיר הגדולה
מהרחוב החדש היתה
מצד ימין רחוב בתי הכנסת היה.
הכביש כיכר העיר חצה.
את גשר היער עברה
והוביל לגבול ליסא.

מהגשר דרך עם ירדה
לרחוב בית המרחץ הובילה
ומשם הסתעפה
למנזר הרוסים וכנסיותיה.

נהר וגלים זורמים היו שמה
מעין עם נוזלים קרים המה
ובריכה קטנה למתרחצים
מהגשר ימינה רחוב אחר הוביל.
"החדרים" התרגזו שמה
ואליהם הוביל השביל
סמטא אחרת הסתעפה והובילה
לכנסיה רוסית שעמדה על גבעה
בככר שני פנסי רחוב עמדו
כל לילה אותם הדליקו.

אחרי שהכרתם רחובותיה -
הרי לפניכם בניניה.
חמישה בתים מלבנים
ארבעה בני קומותים!
היתר מעצים בנויים
וגגותיהם משופעים
במרכז - הבתים
בסרגלי-עץ מכוסים
בקשקשת מסודרים
אחדים גם ברעפים.
בקצווי הרחובות
הגגות בקש מכוסים".

---

*) י. יחזקאלי: כל אדם וזכרונו ע׳ 7,6

*) "עתה היו פוסעים בין הבקתות שמעברה של התעלה מזה. הסמטאות היו צרות וחוליות, בלתי מרוצפות. הבקתות בנויות עץ וצריפים שצובעו וקושטו מעט וגינות ועצים להן בחזית ובחצר. בכמה מקומות נקטעה המדרכה הצרה ופה ושם עדיין עמדו שלוליות מים שנותרו מגשם של שחרית. ילדים בהירי-שער שחקו ברפש וגברים קשישים טרחו בגינות, תקנו את הגדרות ועדרו סביב העצים החשופים ושטחי הפרחים המנומנמים. "כיצד הגיעה לכאן"? הרהר ז׳ק, "המקום דומה למכירה הישנה".

"הבריכה שליד העיירה - הבריכה והיער סביבה, המשתרע הרחק בואכה דומברובקה. בשלהי האביב יוצאים ליער חבורות חבורות ללקט גרגירים ובסתו, קוטפים שם אגוזים.

בעברה האחד של הבריכה, גדלים קני-סוף ובעברה השני, עומדת תחנת-המים, בקול שאון נופלים המים לתוך הסכר ומניעים את הגלגלים. עליה לפנות בדרך שמאלה, על פני הבקתות של עובדי האחוזה. אח"כ תפנה הדרך אל מעלה ההר ליד המנזר הרוסי העתיק ואפשר תלך בשביל בשדות? לאחר מכן יורדים בדרך עד רחוב בית המרחץ, מימין זורם הנחל, משמאל עומדת בית המרחץ.

*) ה׳ אילתי: אין מנוס מברוקלין ע׳ 10, 142, 148-149.

באפר ליד הנחל רועים סוסים, המנתרים ברגליהם הקדמיות הכבולות. מארובת בית המרחץ מיתמר עשן. חצקל הבלן, בעל רגל העץ, הסיק בודאי את התנור.

והנה המפחה של גבריאל, אלמן הוא גבריאל, זו לו השנה השמינית שהוא שרוי בלי אשה ומציעים לו שדוך עם אלמנה מסוחובוליה.

ממול גר משה גרשל'ס העגלון וחמשת בניו. ומי גר שם בבית הירוק? בניומק'ה הפרוון. שנה תמימה מתגלגל המסכן בירידים בגשם, בשלג ובסופה, והנה הגשר ובחוף השני - השוק. כבר רואים מרחוק את חצר בית הכנסת".

-.-.-

*) דברי ימי הקהילה בתקופת מלחמת העולם הראשונה

קרניאל רון (1920 - 1914)

בדצמבר שנת 1914, נכנסו הגרמנים לסופוצקין ושהו בה כ-5 שבועות - מטרתם היתה להתקדם לעבר גרודנו. ביצורי הרוסים מוקמו כ-10 ק"מ מהעירה ומשם המטירו אש לעבר הגרמנים החונים בה. לאחר, כאמור, חמישה שבועות, נכבשה העיירה ע"י הרוסים אשר מהרו להוציא צו בדבר גרוש היהודים מאזור הגבול. בתוקף הפקודה נאלצו היהודים לעזבה ולנדוד לפנים רוסיה. לאחר כמחצית השנה, נסוגו הרוסים והגרמנים כבשוה מחדש. תושביה החלו חוזרים אל בתיהם ההרוסים ורכושם המועט שנשאר.
בשנת 1919 נעשה נסיון ע"י הליטאים לכבוש את נפת גרודנו, אך הם נהדפו ע"י הצבא הפולני בשנת 1920 (לאחר הסכמי ורסי), נסגר הגבול עם ליטא וסופוצקין נשארה בשטח פולין.

בסופוצקין לא הבינו למה בכלל נחוצה מלחמה, אולם במהלכה, נעורו תקוות בלב יהודיה שהנצחון הגרמני יביא להם ישועה וישחררם מהחוקים המשפילים שהיו מנת חלקם תחת שלטון הרוסים. הם רק קוו, אבל לא האמינו שהרוסים יפסידו, כי הם היו מצוידים בנשק רב ומספרם גדול היה.

אמנם, בימים הראשונים, נכנסו הרוסים לפרוסיה המזרחית והגיעו עד קניגסבורג, אך לא ישבו שם זמן רב, כי הגרמנים ערכו התקפת פתע באמצע הלילה על העיירה והתנהגו כברברים בהשתוללם בחוץ.

---

*) יחזקאלי: כל אדם וזכרונו, מנור: קורות עיירה אחת.

גויות חיילים ואזרחים רוסיים נראו בחוץ לרוב והעיירה בערה בחלקה הגדול. כבר בפלישה זאת הרגישו היהודים בעיירה את המלחמה על בשרם, באותם ימים נתנו רק לילדים להסתובב ברחובות והשאר ישבו במרתפים, תלויים לגמרי בחסדי הילדים, שהביאו אוכל ומים למבוגרים. בבית הכנסת חוללו הגרמנים חורבן, דבר שאף הרוסים לא העיזו לעשות. יום אחד חזרו הרוסים והגרמנים נסוגו. האנטישמים הפולנים העלילו על היהודים, לפני השלטונות הרוסיים, כי מרגלים הם ואף הביאו "עדים" להוכיח כי דודו של יחזקאלי, עזר למפקד הגרמני ונתן לו את תוכניות המבצר. בחקירה שנערכה זוכה הדוד כי הוכח כי היה בגרודנו באותו הזמן.

סופוצקין היתה עיר מעבר ונמצאה על הדרך לגרודנו ולמבצר. תמיד שכנו בה חיילים רוסיים ומפקדיהם. הגרמנים תקפו את העיירה בקביעות אף במטוסים והילדים התרגלו לסכנות ויצאו לרחובות בלי פחד לראות את ה"שדים המעופפים".

לפתע יצאה פקודה לעזוב את העיירה ולרוקנה מכל יהודיה, רוב המשפחות עברו לגרודנו ומשם לאוקראינה - אחרות התפזרו בסביבה. אלו האחרונות, חזרו מיד לעיירה, כשנכבשה ע"י הגרמנים, אולם דבש לא ליקקו - שאר המשפחות הגיעו לז׳יטומיר וכשהשיגתם שם ה"ריבולוציה" (המהפכה הרוסית), הגישו בקשה לחזור לסופוצקין.

לאחר חקירות רבות בכל תחנה, סבל ונדודים חזרו ב"שלום לסופוצקין.

וחותם תאור העיירה וגורל אנשיה, תאורו של חנן אילתי*), שהיה ילד בפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

תנועת אנשי הצבא;

"הגרמנים הולכים, הגרמנים מתקרבים, הגרמנים באים:

ברור שיהיה קרב ע"י העיירה וצריך לברוח, אך לאן? הכביש המוביל העירה מלא עד אפס מקום.

יום אחד התחיל הצבא נוהר בדרך חזרה, מרחוב בית המרחץ על פני הכביש העובר בשוק ופניהם העירה. פלוגות רגלים ופרשים התנועעו יומם ולילה, קוזקים עברו בטיסה ובשריקה, כשכידוניהם מקושטים בסרטים. מתחת לאוכפיהם שטיחים ומרבדים יקרים.

כבר ידוע מה שקרה: סמסונוב נחל מפלה, אלפי הרוגים נשארו בחפירות רבבות נלקחו בשבי.

---

*) ח׳ אילתי: "במחילות" ע׳ 15-35.

התנועעו תותחים רתומים לשמונה ושנים-עשר סוסים, רעשו על מרצפות האבנים, עמדו בשוק שעות אחדות להחליף כוח ומהרו לדרכם. הזר גם המאסף. לא היה לו כוח לברוח, האנשים והסוסים היו עיפים ויגעים, העגלונים עמדו בעגלותיהם בשוק הרחב ונמנמו על הדוכן בעגלות היו אוצרות של ביזה, כלים מכלים שונים, כלי כסף וזהב. עברו מרכבות ה"צלב האדום". מרכבות סגורות, צלבים אדומים מצוירים עליהן, לפעמים בוקעות ועולות אנחות מתוכן. הסוסים ממהרים, מוצלפים בשוטים שורקים. מספרים: שם בפנים אנשים פצועים בלי ידים ובלי רגלים. אך המרכבות התגלגלו בחפזון, הצלבים האדומים נודדו ונעלמו ואהרין לא ראה דבר.

בשבת סעדו עמהם אנשי צבא יהודיים אחדים, מרחוק הם, מאוקראינה, סחבו אותם לפרוסיה לשחוט אנשים. "הו הקוזקים" - הם מספרים - "שחטו אנשים בלי חמלה, אנסו בחורות והדקו שדי נשים במסמרים לשולחנות. כשיבואו הגרמנים לרוסיה, לא ישאירו אבן על אבן".

-_-_-_-

"על-יד הקיר עמדו שנים-עשר יהודים בעלי זקן, פניהם מופנים אל הקיר, מתנועעים ומתפללים, ואפריקי בן הדוד, נער בן ארבע-עשרה ביניהם. אבא שכב על הרצפה, נושק רגלי אופיצר קוזקי ובוכה לפניו. ארבעה רובים נשענים על כתפי קוזקים הסונים ומופנים בלועיהם כלפי גבות המתפללים, חכו לפקודה. בפתח המטבח עמדו נשים, אגרופיהם בתוך הפה לבל יתפרצו בצעקה וקוזק עם שוט ביד עומד עליהן להשתיקן. רגעים אחדים הרובים מוכנים, אבא עדין שוכב על הרצפה ומתחנן. האופיצר בועט בו ברגלו. שנים עשר היהודים ואפריקי הנער ביניהם שקועים באמירת ודוי.

האופיצר נהם:

- ז'ידים? אנו מכירים אתכם, כולכם מרגלים לטובת הגרמנים, לא תרמו אותנו, ז'ידים נבזים!

הכל רעדו זקן אחד פרץ בבכי: - בן ששים אני, לא עשיתי לאיש רעה בחיי, לא ראיתי גרמני בעיני.

- אתה משקר. במרתפים שלכם ישנם טלפונים המובילים למחנה הגרמנים.

אינני יודע מה זה טלפון.

- אל תפצה פיק - בעט בו האופיצר - אתם מתפללים ונותנים אותות לאויב. כל המפלה באה בגללכם. בחורים! אתם מוכנים? - פנה לקוזקים.

- כן הוד מעלתו הנעלה

רגע של דומיה. האצבעות על המקורים. פתאם כשחנו פני האופיצר.

- "תתנו חמש מאות רובל לאיש ותלכו לעזאזל."

פרק שני:

ארגון הקהילה וראשיה

פקידי קהל ותפקידיהם *) / אפריאש נאוה

רב הקהילה: תפקידי הרב וחובותיו בחיי הקהילה היו מרובים בלי הסכמתו לא היו מתקבלות החלטות חשובות. הרב היה חותם על כתבים ומכתבים חשובים, שופט ומשגירו בעניני צדק והגינות בקהילה. היה הסמכות הקובעת בעניני דת וכשרות.

בכל שבת היה הרב עולה שלישי לתורה. שליח הצבור לא היה מתחיל את התפילה בלעדיו. הרב היה עורך טכסי קדושין ומשמש לעיתים סנדק בזמן ברית המילה. את הרב היתה ממנה אספת הקהל עפ"י הצבעה חשאית וכל חבריה היו חותמים על "כתב הרבנות" שבו היו מופרשות זכויות הרב וחובותיו.

הרב קבל משכורת קבועה ודירה וגמוז מיוחד עבור הדרשה פעמים בשנה. כל זאת מלבד הכנסות בלתי קבועות כמו "דמי-פסק" בעד השתתפות במשפטים, תשלום עבור חתימה על חוזים "דמי נישואין" ו"דמי- גרושין", חליצה ושחיטה. נוסף על כך קבל הרב בחגים מתנות ומ' מנות בחג הפורים.

אנשי הקהילה רחשו לרב כבוד רב ואף היו מתגאים בו.

הגבאי: אדם שגבה כסף מהקהל לצרכים שונים כהנהלת בית הכנסת, שרותי קבורה, צדקה וכד'.

השמש: השמש נהג לפתוח בית הכנסת במועדו, לדאוג לסדר ולנקיון בו, לשמש שליח הקהל בשליחויות שונות. כן נהג לעיתים לחתום על כתבים ושטרות או החלטות קהל. השמש היה רושם החלטות הקהל בזמן הישיבות ומעבירן לסופר הקהל.

רופא הקהל: נקרא "אסא צדק", היה עורך בקורי חולים. הקהל שלם שכרו.

פקידים ועובדים שונים: שוחטים עפ"י דין תורה, שליחי צבור שנהלו את התפילות, חזנים שזמרו והתפללו בחגים ובשבתות.

---

*) ~~[illegible] 49, [illegible].~~

*) "אחי! למדו! השכילו! הרשות בידכם ללמד גם שבע חכמות, גם שבעים לשונות וכל הידיעות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם, ואין איש מוחה בידכם; היו אנשים מן היישוב, אבל היו גם יהודים".

שמואל יעקב רבינוביץ (רב הקהילה)

כבוד הרב ש"י רבינוביץ מראשוני העסקנים והפעילים של חנ' "חיבת-ציון" ברוסיה, נולד בשנת 1857 בקלם אשר בפלך קובנה. בשנת 1898 נתמנה לרב בסופוצקין בה כהן עד מלחמת העולם הראשונה. באוגוסט 1898 נתמנה ציר לקונגרס השני בבזל, כאחד מעשרת נבחרי הקונגרס מרוסיה (ביניהם אוסישקין, טיומקין סירקין ואחרים).

שני ספרים כתב בימי שבתו בסופוצקין "הדת והלאומיות ו"אורח ישר", עובקים בציונות ובלאומיות ככלים מחזיקי ברכה לישראל.

ג' קרסל *), במאמרו "הרב מסופוצקין"("לדמותו של פובליצסט נשכח") מפרט תורתו ומסביר דרכו.

אם היתה סופוצקין מפרסמת בשנים שלפני מלחמה"ר ה-1 במסחרה בשל היותה עיירת מעבר בין פולין לליטה, הרי שבזכות שי"ר נתקשר לראשה גם כתר הציונות - מרכז שמקרבו יצאה חיבת-ציון חמה ולבבית מבוססת על קמאיות יהודית והכל מעט הזהב של איש הסגולה הזה.

*) "קציר" קובץ לקורות התנועה הציונית ברוסיה א' ע' 112-139.

דבריו של הרב רבינוביץ הצטרפו אמנם למקהלת רבנים בני התקופה שתמכו בציונות (היו גם אחרים ועליהם עוד יסופר), אך לא על יסוד אמרות חז"ל בלבד, אלא בבטוי מודרני ובהגיון חותך.

את פעילותו אפשר לחלק לשנים; כתובת מאמרים עיוניים, "קולות קוראים" ליישוב א"י, לעבודה עברית ולתרבות יעודית לאומית מחד ולפולמוס ער ואכזר עם אנשי "הלשכה השחורה" שמרכזם בקובנה, קבוצת רבנים ששללה את התנועה הציונית מכל וכל, בכלל.

מאבקו הפובליציסטי של הרב מסופוצקין בראשיתו עדין ותמים והוא בא לידו בטוי בדברים הבאים "כשם שאי-אפשר להאמין כי רבנים נושאי דגל התורה ותנהגדו אל התורה בכללה או לאחת ממצוותיה, כן אי-אפשר להאמין כי יתנגדו הרבנים ליישוב ארץ ישראל שהיא מצות "עשה" מדאורייתא"... ומפני מה? "מפני שקבלו לשון הרע על החלוצים הראשונים כי אינם מתנהגים עפ"י חוקי התורה"? ומיניה וביה היא מפריך דיבה זו שכן "הקולוניסטים הם שומרי תורה ומדקדקים במצוות ככל שלומי אמוני ישראל".

כפי שכבר הוזכר אין הרב נזקק למליצות בנוסח חז"ל לקשור את הדת עם תנועת "חיבת-ציון" שכן "<u>בימינו יתרונה של א"י הוא לא רק בקדושתה ובקיום המצוות התלויות בארץ, אלא יישוב א"י פותר את כלל הבעיות של עמנו בכוון הצלת עמנו במצבנו החמרי והרוחני.</u>

וכתשובה ישירה למתפלמסים ולשוללים את חנ'"חיבת ציון" ביתר חריפות, תוך הצבעה על הסכנה שבמריבות ומדנים:

"עת צרה היא ליעקב. מדוע זה נבגוד איש באחיו ואיש ברעהו להועיל עוד להיותנו ולאסוננו? הבה נתן יד ונעזורה איש את אחיו ואיש אל רעהו יאמר חזק - - - אם כולנו נתאחד יחד לתמוך את ענין היישוב, זה בכספו וזה בעמלו, אם נדע להשתמש בשעת הכושר עם הרשיון אשר הואילה ממשלת ארצנו לתת אל "החברה הנעלה לתמיכת אחינו עובדי האדמה ובעלי המלאכה אשר בא"י ובסוריה" ואיש איש מעירו יהיה עזר לה, למען תוכל עמוד ולעבוד עבודת הקודש באין מעצור, להביא את אחינו הקולוניסטים, היקרים החלוצים שמסרו נפשם על קדושת הרעיון של יישוב ארץ ישראל - אל המנוחה והנחלה. איך ימצאון אנשים בקרבנו, בקרב העם הנבחר, אשר דגל בעל שלשת צבעים: רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים מתנוסס עליו, איך יוכלו להתאכזר על רעיהם, להכותם בלשון ולרדת לחייהם - ואיך האיש היודע את חומר העון של חלול השם וגודל ענשו, יחלל שם שמים ושם ישראל בעמים, במלאת את כל בתי הערכאות ובתי שופטי השלום במחלוקותיו ובמהלומותיו על כל ריב ונגע. ה' פלא איפה כי האומר בכל יום: והאר עינינו בתורתך, יבזה תלמידי חכמים ויקל בכבודם והאיש המתאבל על ירושלים ויורד עליה בבכי - יתנגד ליישובה....

ולשבחה של <u>תנועת חיבת ציון</u>; קרסל מדגיש שלדעתו היה רשי"ר מהראשונים שעמדו על חשיבות התנועה ולעוצם המהפכה שחוללה בחיי עמינו בתפוצות ומשום כך כה חריף היה מאבקו נגד מתנגדיה "התנועה הזאת חזקה את מוסרות עמינו חברה את אברי העם וחוליותיו, קרבה עצם אל עצם ותקרם עליהן עור, גידים ובשר, הפיחה רוח חיים באפו ותעורר את רגשותיו <u>כי יכיר את ערכו וכבודו בתור עם חי ומרגיש שיש לו עבר נשגב והוא חי ופועל בהווה ומטרה רוממה לו בעתיד. מאז התפלג בית ישראל לחפשים מזה וחרדים מזה - נמצא המכנה המשותף והמאחד את בית ישראל החצוי.</u>

תמיהה גדולה תמה הרב על מתנגדיו המקדשים ומעריצים מקומות ישובם עד כדי כך שירושלים האמיתית קטנה "מירושלים דליטה", לא זאת שאינה קטנה מזו האחרונה אלא עולה עליה פי מונים שכן "ע"י ישוב א"י יבואו לידי תיקונם חיי ישראל שקלקולם בגולה בולט לעיין"וכן היא דמות היישוב לעתיד לבוא בפי הרב: "יהודים פשוטים תמימים וטבעיים דרושים לנו בא"י, יהודים אשר הסכנו לראותם ברוסיה ובפולין, מקום אשר רב בני ישראל נחותים שם ורק תחת סרסורים, רוכלים, חנונים - היו לאכרים כורמים ויוגבים ובעלי מלאכות. תחת אברעמל, איצל, וויינקל יקראו בשמות כחפצם: אברהם, יצחק ויעקב, <u>תחת זשארגאן - ידברו עברית ותחת מחלקת, שפלות, אהבת עצמו וכד' נשריש בקרבם תרבות, רגש כבוד ואהבת הלאום.</u>

בפרשה עדינה נוספת אומר הרב דברו ואף נאות כדרכו; שכוך המריבה ומציאת נקודות משותפות להפיג טינת יריביו והמדובר ב"פרשת הקולטורה" שהסעירה החוגים היהודים בראשית המאה ה-20.

ציוני המערב, סברו לתומם כי בין תפקידי תנ' ח"צ, גם להזין נפשם של בני המערב בתחום הרוחני והתרבותי כלומר גלוי מקורות היהדות באופן שיזין רמתם מסיג הנוסח שהיו רגילים בו לאחר שנתאכזבו מתנועות לאומיות של עמים שבתוכם ישבו. שמע "הקולטורה" זעזע את החרדים התמימים ולמדורת אנשי"הלשכה השחורה"הוצק שמן רב.

רשי"ר לא נבהל: הוא בדק הבעיה לגופה, אם כי לא שלל מעקרה התפיסה של ההשכלה של הדור הקודם, לא עמד על קיומה של אותה קולטורה שכן תחיה לאומית ותרבות מסוג אמור - אינן בהכרח כרוכות זו בזו ועמים רבים שזכו לתקומה לאומית בימים אלה לא היו קשורים באותה השכלה כללית "מה שכן נחוץ לנו הוא תחית השפה העברית" ומשפט קסם זה דיו לטהר "השכץ" ששמו "קולטורה".

התקפה חדשה מצד"הלשכה השחורה" בא"ה עם יסוד הקרן הקיימת לישראל. עת ראו אנשי "החלוקה" בא"י ובחו"ל ב"קופסאות הכחולות" סכנה גדולה לקופסאות ר' מאיר בעל הנס.

באחת הישיבות של המנהיגים הציונים בוילנה אנו שומעים מפי הרב מסופוצקין: "לא מזמן בא לעירנו המשולח של כולל לומז'ה בענין הקופסאות של ר' מאיר בעל הנס.... צריך להודות כי הקופסאות של רמבעה"נ יקרות לנו, ובודאי יותר מאשר להם (לאנשי הלשכה השחורה). הקופספאות של הקק"ל עלולות בלי ספק ל"התחרות בהן. על כן חושבני כי עלינו לקבוע בכל בית את שתי הקופסאות"......

בשנת תרס"ה הוזמן לשמש כרבה של ליברפול אשר באנגליה ערב מלחה"ע דעכה פעילותו בשל עיפות או מחלה גופנית ובשנת 1921 נפטר והוא אך בן 64 בלבד, על אף פעלו וספריו נשכח האיש והתנועה הציונית לא זכרה את הרב שהיה בין סוללי הדרך לחיבת-ציון ולתנועה הציונית בכללה ולציונות הדתית בפרט.

ב"ה ספסקין י"ב אדר אלף תתל"א לגלותנו. № 1570

לכבוד חברינו הנכבדים מנהלי הועד הפועל אשר בוילנה

שלום וברכה מציון!

את הצירקולאר האחרון משנת 21 קבלתי לנכון. והנה אנכי לא אוכל לנסוע בשום אופן ואמסור את דעתי לחברינו הפרופיסור ה. בלקובסקי מפטרבורג ואליו ישלחו גם נלוו הה' הד"ר [illegible]-כיין, וו. טיומקין, פרופיסור מנדלשטם, אוסישקין וצלנאוו.

וזאת הנני להציע הצעה נחוצה לפני אחי ואקוה כי ישימו אליה לב:

התנועה הציונית הולכת הלוך וגדלה באגודות הרבה.

סבת הדבר היא: כי הציונות עוד לא נתבררה כל צרכה

מתוך קובץ מכתביו של ש"י רבינוביץ / באדיבותו של הארכיון הציוני בירושלים.

להרבה יהן ואשר אין באין להן כל פעולה וחשיבות פוליטית,
מצב העובדים את העבודה הציונית, הן נופלות ברוחן
ומתפרשות בעבודתן. ולכן אם ישנם צעדים כאלה שיוכלו לעזור
בקשר אל הפועל, אף כי להיות בטוח כי נשכוש לני את
לכל הזמן, שיסתפחו אל דגל הציוניות מיד אחרי הצעד
הראשון של הציוניות; אך אם כל פעולה קרובה לא תהיה
מצב הדוקי קונטיי נחול מאד, שהאספה הזאת יפה ראשו
האקטיבים־קונטיי של כל האגודות בכרתן, שלו יתנו להן תנועה

את טוב הרצון הציוני
טובות ויתנו להן כל העבודה המדינית של הציוניות
דורשת חיל ועורכין לעבודה ולפעולה. בזה יהיה רוח
חיים בכל האגודות ותתחזקנה ותתפתחנה ותהי
מעונות כלפי מטרתנו הגדולה והנשגבה.

עוד אחת: כבר שלוש שנים שמרכזי הורשיום הן
שישתדלו בדבר, כי הסופרים של העתונים העברים של
הקונגרסים, יכנו ע"י הורשים, בבואם בדקים ע"י ועכבי
הרעיונים. כי עד עתה שלחו סופרים של הצא עוזים,
שעשו דין וחשבון בהשקפותיהם הפרטיות והבנת
לעצמה, ובזה קשרו את לבבות הציוניים באשכנז, קוראי
העתונים. ועתה הנני לבקש שיודיעו בזה על אספה

[illegible] לרבי [illegible]

והם יצאו מאת פניהם [illegible] כבוד וברכה

ציון כי יצליחו לדבר את השאלות העומדות על הפרק באופן

טוב ומעשי

המוקיר והמכבד [illegible]

[illegible] רבינוביץ

כתובתי:

Rabb. S.J. Rabinowitz Sopoćkin

G. Suwałki

*) דברי הערכה לרב רבינוביץ כפי שנכתבו ע"י ש. טשרנוביץ.

*) ב נ ע ר

(רבי שמואל יעקב רבינוביץ)

יסלח לי הצל הגדול, רבי וחברי ר. שמואל יעקב רבינוביץ, אם ישמש לי מותו גורם לעורר בזכרוני גלי-גלים של חיים, של תקופה שלמה ומלאה זוהר עולמים, שמלאה בחיים תפקיד חשוב; תקופה הקוראת, מעוררת, מלוה את האדם, כשמש הדופק על תריסי חלונותיו: "לבית הכנסת לכו!" - הן זהו הרז של אותם הגעגועים הכמוסים של הנוער הנעלם, שאורו נדעך ונגוז.

כן, אל אותו הנוער, אני משמיע מינות זו בנגוד אל הסיסמא של "היכן נעורי?" שחיים נחמן ביאליק, הכרוך ביותר אחרי שמש בית הכנסת, נעשה לה לפה. מקובל הוא בעולמנו, ש"נעורים" הם רק משחקים שעשועים, התעמלות, זמרה ורקודים, ועל יסודות אלה באים אנשים ומעמידים את כל אשיות הבנין של החנוך החדש בדורנו ומתפארים משתבחים במעשיהם אלה, כאלו גלו עולם חדש. אבל גם לנו היו נעורים, לנו, חניכי החדר והישיבה, כלנו ספוגי הנעורים היפים, המלאים זיו ואורה, זברים-תלמידים, פרצופים ואנשים, טיולים בין ההרים, חזיונות ודמיונות, אגדות חיות, לילות נדודי-שינה בסביבה מלאה צללים, צללי העבר, גבורי ההלכה והאגדה,

---

*)"בנוער" מתוך"עם שחר" / ש. טשרנוביץ.

שהופיעו לפנינו כבני אדם חיים עם מחשבותיהם רעיונותיהם והרגשותיהם, עם הפלוגתות והבעיות החריפות והחדודים, שהיו חודרים אל לבנו והיו עושים תלמים בנשמתנו. היו מתרשמים מצטלמים בה, מתדבקים בה לעולמי-עולמים. והאם אין אלו נעורים, הנותנים בכל ימי החיים חומר לדמיון, מפרנסים את הנשמה ונותנים לה חזון רוחני לנצח נצחים? האם אין זה מעין, שממנו אנו שואבים תמיד?

ותקופת קובנה היתה לי תקופת נוער כזו. בית-המדרש החדש, ישיבת "כנסת בית יצחק" בסלובודקה וזמן קצר ישיבת ה"מוסריים", היו לי עריסת הילדות והנוער. קרעים לא היו עוד בנפש והנשמה שכנה בשלוה בלי פרפורים ובלי זעזועים. הכל היה ברור ומחוור, זולתי אי-אלו מקומות קשים להבנה במהרש"א ובמהר"ם שיף וב"קצות החושן". אמנם הפרושים של כולל סלוצ׳בסקי התהלכו להם בהרחבה על פני בית-המדרש והביטו מלמעלה למטה עלינו, הפרחחים, שהשמענו קול זמרה, כאילו היו אומרים: "איסתרא בלגינא קיש קיש קריא" - הם קמטו את מצחם, כזקנים, מלמלו בלחש, הרבו לחשוב ולהגות ברצינות, בעוד שאנו שאפנו בזמרתנו לחדור אל הסודות והכוונות הצפונים במקומות הסתומים. אבל דרכנו נראתה לנו כדרך האמת.

ואולם מן הרחוב עלו רוחות חדשים, זמירות חדשות ונסו לחדור דרך תריסי החלנונות הרמים של בית המדרש, להתפרץ אל סביבת התנאים והאמוראים. פומבדיתא ונהרדעא כאלו עמדו מן הצד מבוישות ונסוגו אחור מפני המית החיים החדשים וזרמיהם.

התעוררו אי-אלו פקפוקים וספיקות. חריפת המלחמה בעד ההשכלה של תקופת סמולנסקין כבר עברה. "הדת והחיים" של ברוידס נתישן קצת ולילינבלום ומלחמת-התקונים בדת כבר היו לנחלת העבר. אבל אי-אלו נתיבות השאירו. הבנינים הישנים נסדקו ונפרצו וגדרים רבים נשברו בכחם של הזרמים החדשים. אחד-העם, הציונות המדינית, הקונגרסים הראשונים, תבעו תביעות, עוררו חבה חדשה וישנה לארץ קדומה, דרשו התאמה בין הרגשות חדשות וישנות, בין השקפות עתיקות והגיונות מודרניים. איך להשלים בין שני העולמות? ועל הישיבה וסביבותיה התקדרו עננים.

כסא ר׳ יצחק אלחנן עבר לאחרי מותו לכנופיה של קרדינלים, שהקיפה את כל הסביבה באדים מחניקים, שלקחה לה את השם של המת הגדול בחכירה לעשות בו את להטיהם, ואם התערערו עמודי הבנין של המסורה בקרב הבחורים של הימים ההם, אם נבעה פרץ באותה החומה הבצורה, - הם הם שגרמו לזה. הם, הבריות האלו, הכילו בתוכם את כל הכעור והשפל שבעולם ההוא, את הקנאות החשכה את האינטריגות השפלות והטיול כתמים שחורים על אותה התורה, שבשמה היו דוגלים.

ובלבות דופקים היינו מחכים ל"המליץ" - זה הגשר בין עולמנו אנו ובין העולם החדש, - שבו התלקחה המלחמה. ש. רוזנפלד ב"מכתביו מעדי השדה" גלה אז את הצפון במעמקי אותה הסיעה, שאברהם יעקב סלוצקי הכתירה

בשם "הלשכה השחורה" וקבוצת רבנים באה בלשון המשכילים ובסגנונם להשתתף במלחמת מצוה זו. בפעם הראשונה דברו הרבנים בלשון בני אדם. ראשי המדברים היו: מצד הסיעה הרב וייל צידלסון מפרילוקי, במאמריו "קוץ שבקץ"; הרב פרייל, שנקטף בלא עת, רב בעל דגש כביד, המלא ספיקות כרמון, המאמין ואינו מאמין, שהתגעגע אל היופי והזוהר של התנועה הלאומית, אך כבלי הדורות חסמו בעדו את הדרך; "אחד הרבנים המרגישים", שדרכו בסופה וסערה, - וקול דממה דקה של רבי שמואל יעקב רבינוביץ, אבל קול הנאמר בעוז, בהגיון בריא, ברגש חם, בסגנון בהיר ועז, בהכרת האמת שבלב ובהבנת המציאות.

מאמריו של הרב רבינוביץ מאליקסוס, שהיו כל-כך קרובים ללבנו, שקראו אותנו, עוררנו וחזקו את עמדתה של הקבוצה הקטנה, שפנתה עורף לסיעת "הלשכה השחורה", שהביאו אותנו לידי מרידה ובעיטה גם ב"ישיבת" המוסריים וגם ב"ישיבת" "כנסת בית יצחק", זו שמנהלי "הלשכה" עמדו בראשה - עוררונו ללכת ולהתודע אל הלוחם האמיץ, שלא העלים את שמו, שגלה את הנעשה מאחורי הפרגוד באותה קובנה, אשר בימים ההם נעשתה קן של רגול וחפוש וחטוט ובדיקה אחרי כל צעדו של רב, שנפל ברשתה של הציונות.

ביתו של הרב, בית רעוע ודל, עמד בסביבה נהדרה, באליקסוס זו, השוכנת לרגלי הרים גבנונים, על חוף הנימן הנהדר ונראית מרחוק בשלל צבעיה ככפר שוויצי השוכן בין ההרים והנחלים. אבל הבית בחיצוניותו ופנימיותו היה כנגדו ליפי הסביבה. זה היה משכן דלים, או אוהל בעל חדר אחד, שהכל בו. גם חדר-האוכל גם חדר-המשכב, גם המטבח. ורק יריעה צנועה וקטנה פרושה ומחייצת בין המטות ובין החדר. ובין גלי ספרים אל ספרים אל שלחן קטן ישב רבי שמואל יעקב והגה בתורה. הקסימו אותי הפנים המזהירים בזוהר פנימי, העינים השחורות ומביעות טוב לב, המלאות חן עלומים ופקחות נפשית, אופן-דבורו הנאה של אדם מודרני ונמוס של תלמיד חכם זה, שהתגולל בעירה פעוטה, בסביבה של דלות חנינא-בן-דוסתאית.

שיחתנו נמשכה שעות אחדות. בכל העת דבר הוא, כאלו התודה לפנינו, או התודה לפני עצמו. הוא היה מלא התמרמרות על הרבנים המקרבים את קץ שלטונם בחיינו על-ידי פרישותם מן החיים ושחיתם נגד הזרם. אם גם נניח, שהלאומיות מתנגדת אל הדת - אין הדת רשאית להתנגד אל הלאומיות, מפני שהדת היא הלאומיות עצמה. אותו היהודי, הקשור בעבותות אל האמונה הגדולה והכבירה ואל מורשת אבות, אינו יכול להתקומם נגד הרוח העברי, החודר אל הנשמה היהודית מכל העברים ומופיע לפניה בצורות שונות ובגלויים שונים. זהו סוד הקיום של האומה. לפני ירידתה באה עליתה ולנשמה התועה בא תקון. אין להכחיש את העובדה הקיימת, כי עמודי האמונה מתרופפים, כי שכינת העבר סרה מעל משכננו, ובמה נעצור את הזרם? במלחמה לא נפעול כלום. בכפיה לא נחדש את האמונה שנתרופפה בלב הצעירים. ולפי שאין התורה מתקיימת אלא בזכות ישראל - דרוש למצוא תרופה להחזיק את הדור הצעיר בתוך גבולותינו

כל עוד שהאברים מדולדלים ותלויים בגוף האומה - היה אומר הבעש"ט - עוד יש להם תקוה, אבל אחרי התלשם מעל הגוף אין להם תקומה עוד. ובכן תהיה הלאומיות הכלי המחזיק ברכה - ישאר הניצוץ בנשמתם. ואז יש תקוה, כי ברבות הימים ישובו עוד אלינו, בגבור בנפשם ההשפעה של היהדות המקורית. אחרי שיגלו את המאור שבה, והיא היא שתחזיר אותם למוצב ומתוך שלא לשמה יבואו לשמה.

כאלו וכאלו היו הדברים, לפי הרשום בזכרוני - וחדשים היו לנו, בחורי-ה "ישיבה" הצעירים. שתינו אותם בצמא, ובכל עתות הפנאי, כשגברו הספיקות והפקפוקים, הלכנו לשמוע תורה מפי הרב מאליקסוס, בארנו לפניו את הרהורינו, התוכחנו, התפלפלנו לפרקים בדברי-תורה, ומצאנו בו תמיד לב ער, המבין את הנפש הצעירה, הכמהה ומבקשת בצמאון דרכים ופתרונות לשאלות הלב ותביעות הנפש.

ואני הלכתי אחרי הרב - נקשרה נפשי בנפשו, הלכתי אחריו אל כל אשר לך הוא - ובהמשך העבודה המשותפת והחביבה לשנינו נטשטשו הגבולין ביני, צעיר בן רבנים ומתכונן לרבנות, שיצא מעולם זה לבקש עולמות אחרים, ובינו, הרב החרד באמת. מחיצה עשינו לנו, עולם אחד היה משותף לנו, עולם של עבודה בעד העם ותחיתו בארצו, ועולם אחד היה לכל אחד לבדו! הוא מצא את עולמו באותה ערמת הספרים, המכובדים מרוב ימים. ואני ישבתי על גלי-הספרים החדשים, וסוף סוף היינו שנינו עבדים להנייר והכתב והספר, נשתנה רק התוכן - אבל הצורה נשארה. הוא היה משועבד למסורה שלו, לאוטוריטטים שלו, ואני - לשלי.

ואולם בגבולות העולם המשותף שלנו לא היה הבדל ביני ובינו. שם היה גם הוא אך צעיר מלא התלהבות, אמונה כבירה בעתידה של העבודה הגדולה, שקדן בכל מפעל, מעורר, מזרז, שמח על כל אגודה שנוסדה באיזו עיר, על כל שקל שנתוסף ומניה שנמכרה. שום נגוד, שום סתירה בין רב ובין הציוני לא היה. בבוקר ישב והגה בתפלה ובתורה, ערך שאלות ותשובות וחבר ספרי-פלפול, ובערב היינו נאספים בלשכה לדון בשאלות אורגניזציוניות שונות, והוא היה עורך את ההקדמה הכללית, "ההתעוררות", למכתבים החוזרים אל האגודות, או היה מקשיב אל הנוסח שנסחתי אני.

וכל-כך רגיל הייתי לראותו צעיר מלא שאיפות והתלהבות, עד כי השתוממתי לראותו בקונגרס העשירי בבזיליה עם סימני ליאות על פניו. הוא התאונן לפני על אנגליה היבשה והעכורה, כשמיה, שאין בה מקום לאותה הרחבות, לאותה האש הבוערת בלבבות, לאותה התנועה החיה והמקיפה שבה נרדם האדם בחיק החיים הממשיים, הריאליים, שאין בה מקום למעוף הדמיון ולהדר החלום.

ותמיד, כשאני רואה לפני אנשים, המדברים בשם האמונה ונלחמים בכל זרם לאומי, שאינו נמצא באותו השטח שהם עומדים עליו, רוצה הייתי להחיות לפניהם את הטפוס הזה של הרב והיהודי הגדול, ואז אולי היו משיגים את היופי של הנפש הרחבה, היכולה לא רק להרגיש, כי אם גם להבין

את ההרגשות של האחרים, ולנחש עתידות ולראות מראש, כי כל הפרפורים והשחיות נגד הזרמים יכולים אך לקלקל את היחוסים שבין האנשים העומדים על סף של שני דורות, להרחיק ולא לקרב, לקצץ ולא לנטוע, להרוס ולא לבנות.

*) המזכיר: שמואל טשרנוביץ׳ (1879 - 1929)

לאחר שהרב ש"י רבינוביץ נבחר ב-1899 כמורשה הציונים בגליל גרודנו, הוא מנה למזכירו את שמואל טשרנוביץ׳ שבא לשם כך להשתקע בסופוצקין. תפקיד זה מלא כ-4 שנים. בסופוצקין נשא ש. טשרנוביץ׳ אשה את בלה פלדמן, אשר היתה יד ימינו בפעולתו הציונית.

מוסיף ומשלים קורות חיי-אביו שמואל טשרנוביץ׳, בנו יעקב צור (יו"ר הדרקטוריון של הקק"ל).

פרשת חייו של שמואל טשרנוביץ

מאת

יעקב צור. (טש׳רנוביץ)

א. יעידו עלי עורכי הקובץ הזה, כי זמן רב התלבטתי כשבאתי להעלות על הכתב את פרשת חייו של אבי ז"ל, הסופר והעתונאי שמואל טשרנוביץ׳, שידוע היה בעולמנו הספרותי בכינויו, "ספוג". בתמוז תשכ"ט כאשר מלאו ארבעים שנה לפטירתו, העלתה המשפחה, ועמה ידידים ובני ידידים, סופרים ואנשי ציבור, את זכרו באסיפה רבת משתתפים בבית הסופר בתל אביב. נתפרסמו אז רשימות זכרון עליו ואף אני הקדשתי לו מאמר שהופיע במוסף הספרותי של "דבר". לכאורה, קל היה, איפוא, לעבד חומר זה, לעיין במיסמכים הגזורים אצלי, לצרף עובדא לעובדא ומובאה למובאה ולהרכיב את הרשימה הביוגראפית שנתבקשתי לכתוב.

כך להלכה, אך למעשה כבדה המלאכה מאד. בהקדמה לקובץ מאמריו "עם שחר" שנדפס בירושלים בשנת תרפ"ז, כשנתים לפני פטירתו, כותב אבי: "חושבני שגם קובץ זה ייתן מושג על שתי התקופות הגדולות, הקצרות והארוכות, שבהן עברו חיינו בדור הזה: תקופת החשיכה האיומה, ימי המעבר והפרעות הנוראות ברוסיה, ותקופת עלית השחר מבין ערפילי עב ודם, שבה נתגלה הקץ וצמחה הגאולה". הבא לכתוב חייו של אדם שפעל והרטיט בעטו לבבות בתקופת מעבר זו שעיצבה את דמות העם היהודי בימינו, אינו יכול להתעלם מן האוירה של הימים ההם, מלבטיו, מאבקיו ותקוותיו של הדור.

*) א. מנור: קורות עירה אחת ע׳ 49.

ואגב, שופך משפט קצר זה אור על אפיו של אבי ועל האופטימיות שהיתה מיוחדת לו. שהרי בבואו להעריך את תקופתו הוא אומר "צמחה הגאולה" ללשון עבר, משמע הגאולה היא מציאות קיימת. ולא ידע, כי עתיד הוא להסתלק מבין החיים שבועות מעטים לפני מאורעות אב תרפ"ט, והמסמנים בתולדותינו את ראשית ייסורי הגאולה, ועוד עשרים שנה תעבורנה מאז עד שתהיה המדינה היהודית למציאות.

משום כך נראה היה לי, שלא אוכל לספר את פרשת חייו מבלי לתאר את רקע המציאות אשר בה חי ופעל - וחושש הייתי שמלאכה כזו תתבע עבודת הכנה מרובה ואין להקדיש לה שעות ספרות בלבד ששרדו מטרדות יום יום.

אמרתי, איפוא, אניח לפרשה הגדולה כולה לשעת רצון, ואעלה דק קווים של פרשת חיים, המעידה על הדור כולו, סיפור תולדותיו של אדם אשר עטו היה קרדומו והוא חורש ועודר בשדה הציבוריות היהודית בתקופה סוערת וקודרת זו ועמדה לו הזכות לראות בעיניו בניצני הגאולה.

ב. נוהגים היינו לחוג את יום הולדתו של אבא בנר חמישי של חנוכה והתעודות מעידות שנולד בשנת תרמ"א (בשלהי שנת 1880) בעיירה סיבז' (או שעביז, לפי הכתיב של הימים ההם), שהיתה בין שתי מלחמות העולם עיירת גבול בין רוסיה ולאטביה ובקיסרות הצאר נחשבה על פלך ויטבסק. אביו היה הרב ר' אלכסנדר זיסקינד טשרנוביץ (שהתייחס למשפחת איזראליט, אך שינה שמו כסגולה נגד גיוס לצבא) ואמו לאה בת ר' שלמה דראזד, שהיה לפי המסורות שנשמרו במשפחה, יהודי תקיף ובעל השפעה רבה בסביבתו, הוא שחינך את נכדיו והניח גושפנקה שלו עליהם כל זמן שחיו במחיצתו. המשפחה היתה דלת נכסים, אך רבת ייחוס. לפי המסופר הגיע אילן הייחוסין שלה עד דון יצחק אברבנאל, ריש גלותא של ספרד, אך לא מצאתי לכך סימוכין.

האב היה אדם צנוע ונחבא אל הכלים. את המרץ - ואף את כושר הכתיבה שבו נחוננו כמה בן הבנים - ירשו, כפי הנראה מן האם, שידעה לגדל בתנאים של דלות ועוני. ששה בנים ובת אחת. הבור - והוא גדול בעשר שנים משמואל - היה ר' חיים טשרנוביץ שנתפרסם לימים כראש ישיבת אודיסה, כחוקר נודע של התלמוד, בעל "תולדות ההלכה" ומחקרים מרובים שחתם עליהם בכינויו הספרותי "רב צעיר", וכפרופיסור ב"מכון הדתי היהודי" בניו-יורק, אשר בה נפטר סמוך להקמתה של מדינת ישראל. שלושה מן האחים חיו והלכו לעולמם ברוסיה והצעיר שבהם משורר מחונן, לקה במחלת-לב בצעירותו והתאבד במקום מרפא באיטליה בהיוודע לו שאין למחלתו מרפא. האחות היחידה, שרה פייגא, נישאה לסופר אהרון אברהם קבק, והיתה דמות ידועה ואהובה בירושלים העברית.

על שמואל עברו הגלגולים הרגילים של בחור ישיבה מהשנים ההן. תחילה למד תורה מפי סבו ר' שלמה, אחר כך נדד לישיבת סלובודקה, שם נתפס להשכלה ולציונות. בהיותו בקובנה התקרב אל הרב ר' שמואל יעקב רבינוביץ, מראשוני הרבנים הציונים, שכיהן ברבנות באלקסוט הסמוכה. "ואני הלכתי אחרי הרב - מספר שמואל טשרנוביץ - נקשרה נפשי בנפשו, הלכתי אחריו אל כל אשר הלך הוא, וההמשך העבודה המשותפת והחביבה לשנינו ניטשטשו הגבולות ביני, צעיר בן רבנים ומתכונן לרבנות, שיצא מעולם זה לבקש עולמות אחרים ובינו, הרב החרד באמת. עולם אחד היה משותף לנו עולם של עבודה בעד העם ותחיתו בארצו".

זו היתה תחילת עבודתו הציונית של בחור הישיבה הצעיר. לימים, כאשר נעשה ר' שמואל יעקב ריבנוביץ רב בעיירת סופוצקין שבפלך סובאלק, ונתמנה מטעם ההסתדרות הציונית מורשה ואחראי ללשכה מחוזית הציונית, הזמין את תלמידו לכהן כמזכירו..

כך נתגלגל הבחור משעביז לאותה עיירה קטנה הסמוכה לגרודנה, בה עתיד היה למצוא את רעיתו בחיים. שמואל התגורר בעליית גג בביתה של אלמנה מטופלת בבנות, ועד שעה מאוחרת בלילה היה עולה מחדרו קול ניגון הגמרא שהיה מוסיף לשקוד עליה גם לאחר שנתפקר. נתנה בו עינה הבכירה בבנות הבית, ביילה, עלמה משכילה היודעת תורה, ולימים נקשרה אהבה בין שני הצעירים. החופה הוצבה בלודז, בבית קרובי משפחה, שחבוון תרס"ד (1903) וכך נתלכדה משפחה שעתידה היתה לדעת שנים רבות של אושר וצער, ייסורים ונידודים עד שניתק פתיל חייה של הרעיה בל - אביב בשנת 1928, כשנה בלבד לפני שנפטר בעלה, והיא רק בת 47 שנים.

ג. מאמרו הראשון של שמואל טשרנוביץ נדפס, לפי עדותו, בשנת 1897, היא שנת כינוסו של הקונגרס הציוני הראשון,. מצאתי בעזבונו עותק של חוברת תעמולה באידיש "דער פאליטישער ציוניזם - פאפולארישע ערקלוערונג" שיצא לאור בוורשה בהוצאת פריידזאהן בשנת תרס"ב, בהיות מחברה בן כ"א שנים. כל ימיו כותב היה בשתי השפות ומאמרים רבים הדפיס בתקופות מאוחרות יותר בעתונות רבת-התפוצה באידיש, ב"היינט" וב"מאמענט" שבוורשה וב"מארגען שזורנאל" שבניו-יורק. אבל עיקר יצירתו היתה בעברית ובלשון זו סיגל לעצמו סגנון משלו, והתנעד לחלוטין משרידי לשון ההשכלה שעדיין רווחת היתה לעתונות העברית בימים ההם.

ראשית עבודתו העתונאית בוורשה היתה במערכת העתון לילדים "עולם קטן". אחר כך הוזמן לווילנה כחבר המערכת של "הזמן" (לימים מטעמי צנזורה "הד הזמן"). חבריו למערכת היו בן-ציון כץ, ישעיהו דומשיביצקי-ברשאדסקי, שהיה ידוע כבר אז כמחבר רומנים שהיו מקובלים מאד בקהל הקוראים העברים, ש.ל. ציטרון ואחרים. העתונאי הצעיר קנה לו שם בצורת כתיבתו ובמהירות וזריזות עבודתו. ואילו ביתה של משפחת טשרנוביץ הפך במהרה מוקד לחבורת סופרים, עתונאים ומשכילים צעירים ורבים תיארוהו לימים בזכרונותיהם מאותה תקופה.

י.ד. ברקוביץ הקדיש תיאור חם לבית זה, וכך גם זלמן שזר יבדל לחיים, כיום נשיא מדינת ישראל.

שם, ברחוב מונאסטירסקיא, נולדתי גם אני, שהייתי הבן הבכור במשפחה לאחר שתינוקת ראשונה מתה בילדותה (ואמא היתה מספרת, שזלמן שניאור הצעיר, שהיה עד לפרפורי גסיסתה, פרש וכתב מיד שיר מזעזע ביגונו על מותה של ילדה). שם גם נולדה ימימה, אחותי הצעירה, שנודעה לימים בארץ ישראל בסיפורי ילדים שלה.

משחידש נחום סוקולוב את "הצפירה" בווארשה, ועניני "הזמן" קרא אליו את העתונאי הצעיר, וכך נפתחה תקופה פוריה ושלווה בחייו. סוקולוב היה פעיל בחיי ההסתדרות הציונית העולמית, נוסע היה לועידות ולישיבות והניח את האחריות על המערכת בידי שמואל טשרנוביץ שיהיה היוצא והמביא בעתון, אשר תפוצתו רבה ומצבו הכספי מבוסס. שם גם התחיל אבי לפרסם את "השיחות" שלו בשולי הגליון, שהיה חותם עליהן בכינויו הספרותי "ספוג". בכל עיר ועיירה ברחבי רוסיה התענגו הקוראים על ה"שיחות" הללו, שהיתה בהן רעננות של סגנון ושלמות של צורה. "ספוג" היה מגיב על המתרחש בעולם, בספרות ובחיים היהודיים והיו מאמרים אלה ספוגים תוגה מזה ודקות של הומור מזה. והא כמשוחח עם קוראיו, שופך לפניהם את לבו ומגלה את הרהוריו הכמוסים. רוח רומאנטית שהיתה אופיינית לכל דרך כתיבתו נסוכה היתה על רשימות אלו, שהיו חדורות אמונה בעתידו של העם היהודי ודביקות במחשבה הציונית. רבים מצעירי דורו שפגשתי בהם בדרך מדעי כעבור שנים הרבה, הודו לפני שנתפסו לרעיון הציוני בהשראת המאמרים הללו, שהקורא היה מחכה להם בכמיהה מדי שבוע בשבוע.

בשנים ההן היה גם מרבה בנסיעות. ייצג את עתונו בקונגרסים ציוניים, ביקר בעדרי השדה שבפולין והעלה על הכתב את רשמי ביקוריו. באחד הביקורים הללו נתקל בדרך מקרה בתגלית ששימשה יסוד לעבודה ספרותית היסטורית ראשונה בפרסם בספר.

יום חורף אחד - כך היה מספר לי על אותו מאורע - ביקר בביאליסטוק לאחר פרעות שפרצו באותה עיר. שבועות אחדים קודם לכן נפטר צבי סוכובולסקי, מראשי חיבת ציון וממנהיגי הציונים בעירו (הוא אחיו של יחזקאל סוכובולסקי - דנין, אביו של משפחת דנין הידועה בארץ). בערב נכנס לבקר אצל אלמנתו, לנחם אבלים. מצא אותה יושבת בחדר האורחים ומנסה להדליק את התנור לחמם את החדר. עצי ההסקה רטובים היו והלהבה סרבה להתלקח. היתה בעלת הבית נוטלת מערימת ניירות שעל הרצפה, מציתה אותם ומשליכה לתנור. נטל האורח אחד הדפים, עיין בו, הציץ בגליון שנ, אחר כך התחיל להפוך במהירות בגל הכתבים. קשה היה לו להאמין למראה עיניו: מונח היה לפניו אוסף שלם כמעט של ארכיון "בני-משה", תקנות, חוזרים, חליפת מכתבים, חוברות ופרסומים.

כדי להבין ערכו של אותו גילוי יש לזכור, כי תולדות "בני-משה", אותו מיסדר חשאי שנוסד על ידי אחד העם, ה"רבי" של הארגון, גזר על חבריו לבל יגלו דבר, אף על פי שהאגודה עצמה נתפרקה ופעולתה פסקה מזה זמן רב. שמועות שונות היו נפוצות על חבריה, על דרכי פעולתה, ואגדות נרקמו סביב לה.

חזר שמואל טשרנוביץ לוורשה והתחיל לעבוד על אותו ארכיון גנוז. לאט לאט התגלו לו סתרי פעילותה של אותה אגודה. כעבור שנה התחיל לפרסם את פרי עבודתו בהמשכים מכל דפי"הצפירה" ולימים נצטרף החומר לספר גדול שנדפס בשנה 1913, כשנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הפרסום היכה גלים. אחד העם הגיב בזעם והתלונן על חוצפתו של אותו עתונאי צעיר במכתביו לאחיו, ר' חיים טשרנוביץ, שנדפסו שנים רבות אחר כך באגרותיו. אך הפרסום הבלתי צפוי הזה אילץ אותו לגלות את סודותיו ולספר תולדותיה של האגודה במאמרו "נסיון שלא הצליח".

ד. דומה היה שבאה המשפחה אל חוף מבטחים. בינתים נולד הבן הצעיר הוא אלכסנדר צרו, כיום היועץ המשפטי של האוניברסיטה העברית בירושלים. הבית היה משמש כתמיד בית-ועד לסופרים צעירים. זלמן שניאור, הנומברג, ז.י. אנכי, דוד פרישמן ורבים אחרים היו מתכנסים בו בערבים, ועמהם העתונאי הצעיר יוסף הפטמן, שענם בבית שברחוב ז'לאזנה, המחנכים העברים החדשים של אותה תקופה ש.ז. פוגצ'וב (אביהם של המלחין עמנואל עמידן ושל שחקנית "הבימה" בת-עמי), יצחק אלתרמן (אביו של המשורר נתן אלתרמן) ויחיאל הלפרין (אביו של המשורר יונתן רטוש, אבי "הכנענים"), ועמהם רבים,רבים אחרים.

גם הפרנסה היתה מצויה. המשכורת ב"הצפירה" שולמה בשעתה, ובינתים התקשר שמואל טשרנוביץ עם ה"מארגן שזורנאל" בניו יורק, שהיה בשיא השפעתו, ושילם לסופרו בווארשה ביד נדיבה. אחר הצלחת "בני-משה" הכין עצמו הסופר הצעיר לעבודות ספרותיות אחרות וחלם על יציאה מעולם העתונות לעולם הספרות.

ואז פרצה מלחמת העולם. הצבא הגרמני התקדם לעבר גבולות פולין בפקודתה של ממשלת הצאר נפסקה הוצאתם של כל העתונים המודפסים בלשונות זרות. באחד הגליונות האחרונים של ה"צפירה" הספיק שמואל טשרנוביץ, להדפיס את מאמרו "ראשית הקץ" בו השקיף על השואה שירדה על העולם וניבא רוח האמונה לא עזבה אותו מעולם - כי על הריסות העולם הנחרב והולך יקומו לתחיה עמים רבים, ותבוא הישועה גם לעם ישראל.

כך נפתחה תקופה של שבע שנות נדודים. תחילה מצאה המשפחה מקלט בפינסק, להזמנתם שי ידידים, וכעבור חדשים אחדים, כאשר התקדמו חילות הגרמנים לעבר פולסיב, עברה לדור תחילה במוסקבה, ואחר כך בעיירה הסמוכה בוגורודסקי ששם נתלקטו פליטים רבים ממחוזות הספר של רוסיה.

על עבודה ספרותית לא ניתן עוד לחלום. שמואל טשרנוביץ נכנס לעבודה פקידות בבית המסחר של הגביר ועסקן התרבות העברי הלל זלטופולסקי. בשנת 1915 נשלח מטעם מעבידו לאומסק שבסיביר ושם פנה לעולם העסקים. המצב הכספי של המשפחה הניח את הדעת, כך כל אותן השנים התגעגעו שמואל ובילה לידידים ולמכרים, לחיי ציבור יהודים לעתונות, לספרות, חברה הציונית.

כאשר פרצה מהפכת פברואר 1917, חיכתה המשפחה בקוצר רוח להזדמנות לעזוב את תחנת הבינים הזרה והרחוקה שבסיביר ולחזור לעולמם היהודי. בינתיים הפכה מוסקבה מרכז לספרות עברית. א.י. שטיבל קבע בה את מושבה של הוצאת הספרים המהוללת שלו, שבישרה ראשיתה של תקופה חדשה במו"לות העברית. סביב דוד פרישמן נתרכזה קבוצה גדולה של סופרים, הוגי-דעות ומתרגמים. הופיע הכרך הראשון של ה"תקופה" וכעבור חדשים אחדים נתבשר שמואל טשרנוביץ על יסודו של עתון יומי עברי שייקרא בשם "העם" והוזמן למוסקבה לשמש אחד מעורכיו.

"העם" היה העתון היומי היחיד בכל רחבי רוסיה של אז ("הצפירה" נשארה בפולין, בשטח הכיבוש הגרמני). הוא נקרא לתת ביטוי לאותה תסיסה אדירה שנתעוררה בקרב המוני היהודים ברוסיה עם שחרורם משעבוד של דורות.הציונות הפכה תנועה רבת תנופה והצהרת בלפור עוררה תקוות משיחיות. עורכיו של "העם", בן ציון כץ, משה גליקסון, משה קליינמן, שמואל טשרנוביץ הפכו את העתון (אשר רק עותקים מועטים ממנו נשתמרו בספריות שבמערב) לנושא הדגל של תחיה לאומית.

אבל ימי ההתעוררות הללו של "האביב רוסי" לא ארכו. לאחר שהקומוניסטים נטלו את השלטון בא הקץ לתקוות כולן, מלחמת אזרחים נשתוללה במחוזות הספר ברוסיה, אוקראינה נותקה ממוסקבה. בבירה העתיקה החדשה של הממלכה הרוסית נשתרר רעב. אנארכיה השתוללה ברחובות העיר. בצמרת השלטון נתגברה השפעתה של הייבסקציה, אשר הציונות והלשון העברית היו שנואי נפשה מאז. ה"עם" נסגר, הפעילות הספרותית השתתקה. רוב מכריה וידידיה של משפחת טשרנוביץ התפזרו לכל עבר. רק "הבימה" התיאטרון העברי הצעיר שנוסד על ידי נחום צמח, המשיכה בפעולתה בחסותם של הקומיסאר לתרבות לונטשארסקי והסופר הרוסי המפורסם מאקסים גורקי, שלא פירש שנאתם של חבריהם היהודים לתרבות היהודית ולשון העם.

שמואל טשרנוביץ ובני ביתו נמלטו לקיוב, בירת אוקראינה העצמאית. בימי ההטמאן סקורופדסקי עדיין התנהלו חיים יהודיים סדירים בעיר. אבי נצטרף למערכת עתון באידיש שהופעתו נתאפשרה עדיין בימים ההם. אך במהרה נשתבש הכל. מלחמת האזרחים פקדה את העיר, שעברה מיד ליד, שלטון הולך ושלטון בא. חיילי דניקן ערכו פרעות ביהודי קיוב. גייסות הפולנים, האוקראינים של פטלורה והבולשביקים התכחשו בשעריה של בירת אוקראינה. במהרה התברר שאין עוד לצפות למאומה ברוסיה זו הנתונה בלהבות המהפכה

ביילה, שהיתה מרותקת למיטתה על ידי מחלת הריאות שעתידה היתה להורידה לקבר בדמי ימיה, היא שדרבנה והפצירה במשפחה שתצא מייד לדרך, לארץ ישראל.

באו ימי סיוט של מסע מדוכן בעגלות, בעיצומו של חורף, לעבר הגבול הפולני. אותו מסע בלהוט תיארתי בספרי "שחרית של אתמול": הנסיעה הקודרת בערבות השלג, שעות החרדה, המאסרים, ההתנגשויות עם קוזאקים אדומים. בסופו של דבר הצליחו הנוסעים להגיע לפולים כשרק כולנתם לבשרם, פליטי חרב חסרי כל, הנושאים בלבם את זכרון הווי הזוועות שהשאירו מעבר לגבול. עד שהגיעה שעת עליתם לארץ ישראל השתהוו חדשים מעטים בוורשה, שהפכה אז, לאחר חורבנה של היהדות הרוסית, מרכז גדול לחיי התרבות היהודיים ולציונות באירופה.

שמואל טשרנוביץ נתן מבע לאכזבתו העמוקה מחזיון-התעתועים של המהפכה הרוסית במאמר בשם "מקץ שבע שנים" שנתפרסם ב"הצפירה" בשנת 1921, ערב עלייתו לארץ. השורות המעטות של רשימה קצרה זו הן הספד ספוג כאב לחיים היהודים בממלכת הסוביטים: "לא הבאתי מאום מהעולם ההוא, שאין בו אלא שממון נורא, ריקנות נפשית ורוחנית. את הכל הציפו הגלים. נשאר רק הים הזועף, הסוער, ההומה ורועש ורותח שבלע את הכל... מטאטא השמד ניקה וטיהר את כל הסביבה ולא השאיר זכר לכל מה שהיה חי ופועל והוא מסיים את מאמרו ואומר: "אך תבכו להולך - בכה בכו לנשארים תחת המפולת של העולם היהודי, הנופל מעצמת המכה של הפטישים החדשים פטישי כל הארץ".

כך חרב עולמו של סופר שינק חיותו מיהדות רוסיה שנגזר עליו לראות בחורבנה. ללא צער וללא חרטה עזב את אירופה וכיוון דרכו לחופי ארץ-ישראל.

ה. לירושלים הגיע המשפחה בנובמבר 1921.

בישוב הקטן של הימים ההם לא יכול היה אדם להתקיים מעבודה עתונאית שני העתונים שהופיעו אז בארץ קיומם היה בנס. "הארץ" נדפס בירושלים בבית דפוס קטן ללא חשמל, ליד גן העיר, בקרבת משרדי העיריה של היום, כשהמכונות מונעות בזרועותיו של יהודי בעל פיאות, שעשה מלאכתו של המנוע שנעדר. עורכיו, לראשונה שלמה פרלמן ואחר כך לייב יפה, עיקר עיסוקם היה בחיפוש מקורות כספים לכיסוי גרעונותיו של העתון ולתשלום חלק מן המשכורת שהיתה המערכת חייבת לעובדיה. בן אבי, בעליו הסוער של "דואר היום", המשיך במסורת, של עתוני בן-יהודה, רעם וזעם ודיבר גבוהה גבוהה, אך גם לא לא היתה פרוטה לשלם הוצאותיו של "דואר היום" שכר הסופרים היה בגדר חלום באספמיה. למעשה לא היה כמעט אדם שהשתכר די מחייתו מאומנות של כתיבה, וכל סופר או עתונאי חייב היה לבקש לעצמו עיסוק ששכרו בצדו.

שמואל טשרנוביץ זכה למשרת מזכיר כללי של הועד הלאומי, הנציגות הרשמית של הישוב היהודי בימים ההם. גם מוסד זה לא היה תקציבו מובטח, וגם כאן היה עיקר עיסוקו של המזכיר הכללי חיפוש דרכים לכיסוי הגעונות בראש הועד הלאומי עמד ר' דוד ילין, עסקן מכובד ופדגוג נודע ומקובל בציבור. לימים בא במקומו ד"ר יעקב טהון, מראשי חברת הכשרת הישוב. אך למעשה היה העול מוטל על מזכיר הכללי ורב ימיו הקצרים בארץ דואג יהיה להבטיח את קיומו של המוסד היקר לו.

ממילא הפכה הכתיבה לעיסוק של שעת פנאי, אך מעולם לא ראה אותה כתחביב בלבד. שעה שהיה רכון על גליונות הנייר הארוכים והצרים וממלא אותם באותיות הפנינים שלו, שכל אות נפרדת מחברתה, ללא מחיקות וללא תיקוני סופרים, דומה שהיה שוכח דאגות יום יום וכלו נתון לכתיבתו.

במתו היה "הארץ" שעריכתו עברה במהרה לידי ידידו וחברו מתקופת מוסקבה משה גליקסון. כאן חידש את סידרת "שיחות", אף כי לא חתם עוד עליהן בכינוי "ספוג" שהתחבב כל כך על הציבור, אלא בשמו המפורש: ש. טשרנוביץ. צורת הכתיבה נשמרה: אותה שיחה קולחת, חייכנית, יפת נפש וטובת מזג. אך הנושאים היו שאובים ברובם מחיי הארץ ומהווי הישוב. לרגל תפקידו מרבה היה לנסוע על פני הישובים, והנסיעה לא היתה עדיין מן הדברים הפשוטים באותם הימים וכך מביא היה לקורא של תל-אביב או של ירושלים מבושם השדות בגליל ובעמק. מספר על אנשים שפגש בדרכו, וחביבות היו עליו במיוחד שיחות עם אכרים ותיקים או עם חלוצים פרועי בלורית, תיאורים של מושבות ותיקות הנחבאות מאחר הקיר, דמויות ומראות שניקרו לו בדרך.

דן היה במאמריו גם בבעיות המדיניות של השעה, מוכיח את השלטון הבריטי על עוולותיו ואוולתו, אך בניגוד לאנשי-עתונות אחרים בני תקופתו, נאמרו גם דברי תוכחה אלה ברוח טובה, מתוך רצון להבין, לשכנע, לרכוש את יריביו לאמונתו. אחד ממתנגדי הציונות הבולטים שבמינהל הבריטי, רונאלד סטורס מושל ירושלים. הזמינו יום אחד לשיחה כדי לשכנע אותו בצדקתו. שמואל טשרנוביץ לא קיבל את הסבריו והשיחה נסתיימה בלא כלום. אך עצם ההזמנה היתה אות לרגישותו של השלטון לדברי בקורת של איש עיתונות שדעתו נשמעת בציבור היהודי.

את גישתו לעניני הישוב והארץ ציינה הדביקות וההתפעלות ממראה עיניו ומעצם העובדה שזכה לחיות ולעבוד בארץ ישראל. לא היה דבר שהעיב על תחושה זו. גם בזמנים הקשים, ימי מחלוקת ומשבר שעברו על ארץ ישראל בשנות הכשלון של העליה הרביעית הפנה את מבטו למאור שבמציאות. באחד ממאמריו שנשא את הכותרת "אורות" טען נגד החטטנים ומרי הנפש הרואים רק את הצללים ומתעלמים ממוקדי האור, אשר בזכותם מתארך הצל. כאשר מזדמן לי לקרוא מחדש את מאמריו מאותן השנים, יש שהאמונה הרומאנטית התמימה מעלה חיוך על השפתים, אך עומדת להם האמת הפנימית העמוקה הנשקפת מאותן שיחות תמימות, נלהבות. וכאן, במגע המציאות של הארץ נצטללה עוד

יותר לשונו, שהיא בהירה, קולחת, ללא נטל של מליצה ספרותית, ומאמרים שנכתבו לפני ארבעים שנה נקראים כאילו הועלו על הכתב בימינו.

בשנים האחרונות של חייו חזר לחיים של נדודים, לאחר שחש בכל נימי נשמתו, מאז דרכה רגלו על אדמת הארץ, את שמחת ההשתרשות, הקרקע המוצקה שזימן לו הגורל לאחר שנות הטלטולים של ימי צעירותו. תחילה ניתק מירושלים ומעבודתו בועד הלאומי והתישב בתל-אביב, ובה שקע בשמחה של יצירה בחיי הסופרים של העיר הצעירה. חבורה של סופרים מבני דורו התלכדה סביבו, ועל אף מחלת דעיתו שהחמירה וריתקה אותה למיטתה, הפך הבית שוב, כבימים הרחוקים ההם בגולה בית-ועד ל"חבורה" כולה, שרידי אסכולת אודיסה ווילנה ווארשה שנתלכדו ובאו להתישב בארץ בשנים שלאחר המהפכה. הוא היה בין מייסדי אגודת הסופרים ועמל רב השקיע ביסודו של "מאזנים" בגלגולו הראשון, השבועון שיצא לאור מטעם האגודה.

צר היה לו להינתק מסביבה זו, ומתל-אביב הקטנה, הצומחת ומתפשטת, אשר כל בית חדש שנבנה בה, וכל כביש שהשחיר בחולותיה, היו מעוררים בו התפעלות וגאווה, אך בשנת 1927 נקרא לצאת לשליחות לפולין, כחבר משלחת אשר בראשה עמד שמריהו לוין. ואף כי נתכוונה השליחות לאוסף כספים, למלא קופתה הדלה של ההנהלה הציונית, הרי עיקר מטרתה היתה לנסות ולהתגבר על האדישות וההתנכרות לארץ-ישראל שנתגברה בקרב יהדות פולין בעקבות כשלונה של העליה הרביעית והמנוסה המבוהלת שהחזירם למקום מושבם אלפי יהודים פולנים שהפסידה הונם בארץ חזרו למקומותיהם והוציאו דיבתה של ארץ-ישראל רעה.

היה משום השבת אבידה בפגישה זו עם יהדות אירופה, שדומה היה לו כי נפרד ממנה לבלי שוב כאשר עלה לארץ שש שנים קודם לכן. אגרותיו מאותה תקופה משקפות את התרגשותו מעצם המגע שנתחדש. אך יותר מזה מוצא אתה בהם רגשות מרירות ותמהון של אכזבה על כשלונה של המנהיגות הציונית השקועה בתככים וברדיפת כבוד, שאין ארץ - ישראל בעיניה מטרה כביכול אלא אמצעי להגיע למעמד בציבור, על הרעל המפעפע ועל השמחה לאיד הנשקפים מדפיה של העתונות היהודית, המבליטה כל מום בחיי הישוב ומעלימה את האורות. ולא מצא נחמה אלא במגע עם יהודי העיירות הקטנות, יהודים פשוטים ותמימי אמונה הכמהים ומתגעגעים לארץ-ישראל ובנוער החלוצי שהיה שומע בצמא את דבריו, רוקד הורה עד כלות הנשמה, ושאלה אחת בפיו: "מתי יגיע סוף סוף תורנו לעלות לארץ ישראל?"

השליחות שנועדה לכתחילה לשנה אחת נתמשכה והלכה. טשרנוביץ נדד מעיר לעיר ומעיירה לעיירה, בפולין הקונגרסית, בגאליציה, בליטא, מטיף ומסביר ומנסה להעלות תמונתה של ארץ ישראל הנרפאת והולכת מפצעיה, מתגברת על יסוריה ויוצאת למרחב. לא קל היה לו לשחות נגד הזרם. האווירה העכורה הוסיפה להעיק עליו. בינתיים גברה מחלתה של רעיתו ובחודש 1928 נפטרה בתל-אביב והוא לא היה על ידה בימיה האחרונים. הבית שנבנה בעמל רב נתפורר ועדיין אבי המשפחה נודד במרחקים.

לפני צאתו למסעותיו במזרח אירופה כינס מבחר מאמריו בספר שנדפס בהידור בירושלים וקרא לו "עם שחר", רמז לתקופה שבה חי ופעל. הרבה תקווה תלה בספרו זה, אך גם כאן נחל אכזבה, כי משום קשיים כספיים שנסתבך בהם במו"ל לא יצא הספר לשוק וכמעט שלא הגיע אל הקוראים. כיום הוא יקר מציאות ורק עתקים בודדים ממנו אפשר למצוא בספריות הגדולות שבארץ.

בראשית 1929 חזר לביתו בתל-אביב לשני ילדיו הצעירים שנשארו בארץ (בנו הבכור המשיך עדיין בלימודיו בפארים) ושוב נשתקע בפעילותו הציבורית, ביחוד בציבור הסופרים. אז התחיל לפרסם ב"הארץ" סידרת מאמרים על הערים שבהן ביקר בגולה והם כמצבה חיה לקהילות פולין, גאליציה וליטא שעתידות היו לימחות מעל פני האדמה כעבור פחות מרבע יובל שנים. הקורא במאמריו אלה, שהם מן היפים והמושלמים בכל יצירתו הספרותית, מבחין בגלגול מפליא של ראית המציאות הזאת, כפי שנראתה לו במגעה עמה וכפי שנשתקפה אחר כך בזכרונו היוצר. שעה שמכתביו רוויים מרירות ואכזבה ונימת "אכן חציר העם" חוזרת ונשנית בהם, מרחפת על הרשימות רוח של אהבה לאותם יהודים עצמם שאותם ייסר והוכיח, ועם זה נסוכה עליהם תוגה של עולם נעוריו שאשיותיו מתמוטטות, שהוא כולו עבר והעתיד ממנו והלאה. בוודאי לא הכיר בכך במודע, אך יש ונדמה לקורא, כי אי-שם טמון העצב על העולם זה שעתיד לעלות לעקדה, ועמו כל מה ששרד מהדור של אתמול.

עד יומו האחרון רקם תכניות על עבודות ספרותיות, על השתלמות באוניברסיטאות בחוץ-לארץ, על לימודים מסודרים שלא זכה להם מעולם. ולא ידע שרק חדשים קצרים נועדו לו עלי אדמות. גזר עליו הגורל ולקה ב"מחלה של חלוצים": יום אחד נסע לחדרה בעניני הועד הלאומי, לן במושבה ובשובו לתל-אביב עלה חומו. הרופאים לא הפחינו במחלתו, שהיתה נדירה כבר בשנים ההן בארץ: קדחת טרופית. כעבור ימים אחדים הוחמרה המחלה וגברה עליו. פחות מחמישים שנה נמשכה פרשת חייו הארוכה, ברוכת יצירה ורבת הסבר והנדודים של הסופר ואיש העתונות העברית, ששירת כל ימיו את הרעיון היקר לו של תחיית העם ובנין ארצו.

ה ר ב *)

הרב רבינוביץ כהן בעיירה;
מרכז ציוני בה קבע
לסביבה הקרובה והרחוקה.
באנציקלופדיה הציונית שמו רשמו
תורה וציונות ממנו למדו...
תמונת הרב בבית אבא ראיתי
קלסתר פניו נחרת בזכרוני,
הרבה עליו ספרו לי
אחרי מותו כהן כרב חתנו
אישית הכרתי אותו,
ואת הדרת כבוד הופעתו

פניו היו חורים,
כל הלכותיו שקטים...
כקודמו מעשיו והתנהגותו
חסרה לו רק אישיותו....

---

*) יחזקאלי: כל אדם וזכרונו ע' 27.

ד"ר משה גליקסון (1939 - 1878) (*

מבין המשפחות הדגולות בסופוצקין, יש לציין את משפ. אלחנן גליקסון. משפחה זו גרה לפני כן בכפר הולינקה במרחק 7 ק"מ מסופוצקין ושם נולד גם משה. לאחר זמן קצר העתיקה המשפחה את מקום מגוריה מהולינקה לסופוצקין ומשה יוסף נשלח ללמד בישיבת גרודנו הסמוכה לסופוצקין.

מוסיף וכותב פנחס לנצר במאמרו "ד"ר משה גליקסון; חייו פעלו ומשתנו" **) : הנער ספג תורה והשכלה כדבר טבעי ללא הסתכסכות עם המסרת וללא רעיונות אפיקורסיים להכעיס. כך נשתלבו בו היהודי שומר המסרת עם התרבות הארופית.

בן 16 עזר את ישיבת גרודנו ויצא ללודג', עיר המסחר. אחיו שהתישב שם, קראו אליו ונסה להכניסו לחיי המעשה. בהיותו בישיבה, נמשך אל חיי המעשה, אך בהגיעו אליהם, אל לודג' החילוניה - חש במשיכה אמיתית לתורה. כנער השומר מצוות קלות כחמודות וכמי ששואף להשכלה כללית, מצא שפרנקפורט על הנהר מיין - היא המטרה המתאימה לרכישת השכלה יהודית וכללית. בהיותו כבן 19 הגיע לשם והמשיך ללמוד תורה אח"כ עבר לגרמניה ושם המשיך בלמודיו.

דמותו של הד"ר הרצל ותורתו הציונית קסמו לד"ר גליקסון; יהדות אנושות, ציונות, מסכת - כל אלה שרנו בלבו בלא קשר בלא עמות. גליקסון מסיים למודיו באונברסיטת ברן ומוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה. הוא הוזמן ע"י מ. אוסישקין לעמוד בראש ועד "חובבי-ציון", ולמעשה מרכז ציוני מדיני ברוסיה.

בשנת 1911 בקרו גליקסון ורעיתו בא"י ולאחר מכן, עם נצחון המהפכה הבולשביקית בסוף 1919, עזב את רוסיה יחד עם עוד 650 מנהיגים ציונים, סופרים ועסקנים ועלה ארצה.

הוא לא נכנס למריבות ולמחלוקות של המפלגות והזרמים בארץ, אלא נקלט ונספג בתוך חיי הרוח והמעשה בא"י. מאוחר יותר, הצטרף לאנשי "הפועל הצעיר" - בלא להיות חבר רשמי במפלגתם. יחד עם עוד מספר חברים יזם הוצאת עתון "העם", אשר הרבה לפרסם מאמרים על המהפכה מרוסיה מחד ועל המהפכה שחלה בצבור היהודי מאידך. אח"כ הוציא לאור שני כתבים פובליציסטיים; "עולמינו" ו"משואות " - שהם מעין מסות וטפוסי - אב של תורתו הציונית.

---

*) א' מנור: קורות עיירה אחת 57.

**) לקט א' שדמון, סכמה אפריאט נאוה.

ד"ר גליקסון לא נרתע ולאמר את האמת ולהביע דעתו המנוגדת על תופעות שלכאורה נתקבלו ע"י רבים ברצון ובתרועות. הוא דבר כמי שמדבר בשער ושוב - בנוער, בחן ובחסד. מעולם לא כתב דברים רק כדי לצאת חובת הכתיבה.

שנים אחדות ערך את עתון ה"ארץ" ונמנה על חברי ועד הלשון. על שמו נקרא "כפר-גליקסון".

ה ר ב נ י ת *)

למעשה, אשה מודרנית
שחקה תפקיד הרבנית
יחידה מכל העיירה
לחופשת קיץ נסעה...
התלבשה לפי אפנה אחרונה
והצעירות מנה למדו
נשים צדקניות התלחשו,
אבל אותה כבדו.

כ ה ן ג ד ו ל *)

בין מבריחי המכס גדול שמו
מומחה במקצועו ואין דומה לו
בבית התפילה מעמד לו מכובד,
כי כהן הוא מעדי - עד.
וכשעמדו כוהנים
לברך קהל בחגים,
הוא משכמו ומעלה -
על כולם עלה.
על קומתו ומומחיותו
כהן גדול קראו לו.

שמש בית הכנסת **)

"נחום יעקובלביץ' סורוב היה בנו של "חייל נקולאי". אביו ינקל בן-שרה התופרת, נחטף מביתו בהיותו נער בן 12, בימי הצאר נקולאי ה-1 ונשלח לרוסיה להתחנך ו"לעבוד" את הצאר באמונה. שנים רבות התגלגל,

---

*) יחזקאל: כל אדם וזכרונו ע' 29.
*) יחזקאל: שם.
**) אילתי: "במחילות" ע' 40.

רעב, קפא בקור, עבד בכפרים שונים, אח"כ שרת כ-15 שנה בצבא, בזכות כל אלה, קבל רשות בשבילו, ובשביל בניו אחריו, להשאר על אדמת רוסיה הקדושה, במקום שליהודי "סתם" אסורה היתה כל דריסת רגל. שנים רבות ישב יעקב בעיר ק., עסק במסחר, התעשר, הוליד בנים וספר ניסים ונפלאות על העיירה היהודית, על פרצופים שצפו מערפילי זכרונו ועל ערבי יום ששי. מכיון שבנו נחום נשא כבר אשה, השאיר לו את החנות ונסע לעיירה רחוקה, על הגבול בין פולניה וליטא, שם היה לסגן שמש, שלא על מנת לקבל פרס. בקר, בקר, צעד זקוף קומה וברגל ישרה על פני השוק אל בית המדרש לסאטא, להביא מים ולאסוף את שיירי הנרות. ובערב, אחרי תפילת "מעריב", רדף, מגבת רטובה ביד, אחרי הנערים שנשארו להתהולל, לצעוק ולהשתובב".

"בשוק חשכה, אורות הבתים סביב - כבויים, הדלתות נעולות על בריח, התריסים מוגפים, השמש עובר מבית לבית, מגשש במקלו באבני המרצפת, מקיש בכף ידו על תריסים מוגפים;

"לסליחות! יהודים, לסליחות!" *)

שני שמשים היו לקהילת סופוצקין לפני חורבנה. שמשה הראשון תלמיד חכם, שבתו התפקרה, התנצרה ונשאה לטכנאי נוצרי שעבד בתחנת-קמח יהודית(של ליפצ'ק.) אותו טכנאי,מספרים, היה בחור נאה, משכיל וטוב-לב שתמך בחמו השמש, לאחר שזה הודח ממשרתו (לאחר עסק ביש עם הבת). למעשה, מציינים אנשי הקהילה, היה מעמדו של המכונאי נכבד ונעלה שכן מעטים היו, בקרב הנוצרים הפולנים אנשי מקצוע משכילים ומבחינת נשואים עם יהודיה, היה שהכבוד היה כולו שלה. הבת הוחרמה ע"י אביה, אך היא נהגה לבוא מדי יום ששי ולהדליק נרות אצל אמה.

השמש פרש חסותו על יצור אומלל "ליפא המשוגע" - מק "גולם מפרב" מכנים אותו אנשי היידה, טוב לב בעל כוחות "עצומים שנוצלו לא פעם ע"י אנשי העיירה לשאיבת-מים והסקת תנורים במיוחד בבית המרחץ.

השמש השני, כלומר סגנו שעלה למעלת שמש, היה תודרס הקברן שעליו יסופר מאוחר יותר, גברתן, שתקן, בעל כח פיזי גדול - שבית הכנסת "שלו" היה תמיד מוסק ונקי והשעון התלוי על הקיר - מדויק..

*) אילתי: "אין מנוס מברוקלין" ע' 149.

פרק שלישי:

מקורות פרנסה

סופוצקין - מקורות הקיום *) /נוי ירמיהו

יהודי סופוצקין התפרנסו ממקורות פרנסה רבים ושונים כגון: רוכלות, מסחר, מלאכה זעירה, דייג, כריתת עצים וכו'.

סביב לעיירה נמצאו יערות עצומים, שהוו עד מלחמת העולם ה-1 מקור פרנסה עקרי לתושבי סופוצקין. יהודים ולא יהודים עבדו בכריתת עצים, בהובלתם וברכוזם. נוסף על כך התפתח בראשית המאה, ענף הבורסקאות שפרנס כ-200 איש. מקור פרנסה נוסף הוו תחנות הקמח, שהיו עסוקות כל השנה באספקת כברות-לחם לעיירה.

עם תום מלחמת העולם הראשונה ותחילת תקופת קיומה של פולין העצמאית, נחסמה הדרך בין העיירה לליטא ע"י גבול שנקבע במרחק 8 ק"מ מהעיירה הדבר שתק את החיים הכלכליים בסופוצקין מפני שכל הכבישים ועורקי ועורקי התחבורה שנמשכו לליטא, נחתכו ע"י הגבול. הדבר שנה את הנוף הכלכלי מקצה אל קצה. הפרנסות העקריות הצטמקו לממדי מסחר זעיר, מלאכה זעירה וכיו"ב. סוחרים היו בעקר, סוחרי תבואה שאותה היו קונים מאכרי הסביבה, ומוכרים היו אותה - בגרודנו.

רבים עסקו ברוכלות, תוך בלוי מרכית השבוע בכפרים. הללו קנו מתוצרת האכרים ומכרוה בגרודנו.

המבנה הכלכלי של העיירה וענפי התעסוקה השונים היו מכוונים לספוק דרכי הכפרים בסביבה. לשם כך הוקמו בתי-מלאכה לעגלות, נפחיות, מצבעות, בתי מלאכה לעבוד עורות וכו', הווי אומר - עבודות הקשורות אך ורק עם הכפר ולמען הכפר.

העיירה שמשה מבחינה כלכלית גורם מתווך בין העיר לכפר-לספק לכפר את בעלי המקצוע והסחורות הדרושות ומאידך גיסא לקנות תוצרת הכפר ומצרכי הכפריים שבסביבה.

---

*) א' מנור: קורות עיירה אחת.

ה ש ו ק *)

בטבור העיירה – שוק. בכל הבתים מסביב – חנויות. ברחובות הצדדיים, משכנות בתי-מלאכה. סנדלרים יושבים על דלפקים נמוכים ודופקים מסמרים בסוליות הנעלים וחייטים מנענעים את גלגלי המכונה ומנענעים קולם בנגון של החג שעבר או שקרוב לבוא.

ביום השוק נוסעות עגלות ברעש גדול, באים אכרים מכפרי הסביבה למכור ולקנות. יהודים רצים דחופים ומבוהלים, נושאים על הגב שקי-תבואה טוענים וצועקים, שוקלים ומודדים, רבים ומתפיסים. הקצבים יוצאים ביד רמה ובשובם, ילדים הולכים אחריהם לראות בבהמות הנסחבות מתוך געיה משונה. חזירים צורחים בקולי קולות. בשוק השני מעבר לגדר, כשהם מותחים את החבלים הקשורים ברגלם ובאופן העגלה. אכרות יושבות שורות-שורות כשמטפחות ביצים, חמאה וגבינה מונחות בחיקיהן ויהודיות ממששות את התרנגולות באחוריהן, מנשבות בנוצות, מריחות את החמאה, מציעות מחירים נשבעות ומקללות.

---

*) ח' אילתי: במחילות.

פרנסות יהודי סופוצקין *)

"כך הם חיינו, אומר לו אבא, אחרי שהכל הולכים - גלות, אין פרנסה, אין אחיזה - חיי רוח" (אילתי: במחילות).

***

השוק, המרכז המסחרי של סופוצקין - לכל סוחר, לקוחותיו הקבועים מנהג זה, כלומר התמדה בקניה אצל סוחר אחד, 'עבר בירושה" אצל הסוחר וגם אצל הלקוח תוך שמירה על יחס טוב והוגן של שניהם.

כל סוחר "פרסם" את סחורתו, לעיתים נהג להעניק "פרס" לקונה, בשימו מטבע בתוך כיס הבגד - היה הגוי מתפתה לקנותו. שכנוע הקונה היה מלווה במחמאות כגון: "עם בגד זה אתה נראה כמו נסיך", "כמו מלך" או המעיל "מתאים לכל מאורע ל"חיים ולמות" ("צום טייאט אונד טאנץ").

היו סוחרים שנהגו לרמות את לקוחותיהם במחיר ובמשקל - אך נהגו כלפי חוץ ב"יושר" בפרסם מחיר ומשקל בדייקנות....

מוכרי סוסים נהגו להשקות סוסיהם עד שהתנפחו כדי שהסוס יראה בעיני הלקוח שמן יותר או מכרו סוס זקן "משופץ" כצעיר....

כאמור, היו הבתים ברחוב השוק - חנויות. חלק מן הדירה היה חנות וחלק למגורים או בית מלאכה.

הסחורות הובאו בעגלות מן העיר לכפר ולהפך, אף היו מעבירות נוסעים. בקיץ נסעו בעגלות - בחורף במזחלות - שלג. את העגלות נהגו <u>הבלה-גולס</u> (בעלי-עגלות) המקצועיים.

בשנות ה-30, נרכש האוטו הראשון ע"י בעלי העגלות, אוטו מסוג <u>שברולט</u> שיכול היה להסיע 20 איש. את האוטו נהג נהג - גוי ש"יובא" מבחוץ.

בשנת 1939, נפתחו בעיירה שתי חנויות של גויים, בעקבות המערכה האנטישמית שנהלו השלטונות נגד היהודים, הללו "סחבו" גויים מתוך חנויות של יהודים.

<u>כפי שסופרו ע"י:</u> יעקב בן-יהודה, א' שדמון, ר' אגוזי, נ' בלכר, ב' אפרתי, יחזקאלי מ', קיילה בן-אריה, בורובסקי חנן, רבקה אדרת, י. איילתי, א' מנור, ז' אפרתי ואחרים.

לעיתים הלך המוכר לבית הלקוח למכור סחורתו; המדובר בחייט למשל, שהיה מבלה שבוע אצל הגויים, עד שסיים מלאכתו - חוזר לשבת הביתה עם שכרו בכסף או בשקי שפון.

המסחר הנייד הוליד לא רק את מקצוע העגלונות, אלא גם תעשיה שלמה של ייצור גלגלים, עגלות, פרסות וכו'.

היו בעיירה מספר נפחים: הנפח, כבד-גוף ושרירי בעל כח פיזי רב מתפרנס על עבודה - כפים, פשוטו כמשמעו - אף יוצר פרסות לסוסים ומסמריהן.

פחחים: יצרו קומקומים, סירים, מנורות-נפט, פומפיות ומרזבים.

עושי-חבלים: שטריק-מאכר, יוצרי חבלים לרתמות הסוסים. את חומר הגלם היו מביאים הרוכלים הנודדים מן הכפרים, בם היו קונים צמר, סמרטוטים, שערות-חזיר למברשות וכד'.

חייטים: החייטים התחלקו לשני סוגים, חייטים שתפרו מדים עבור הצבא הפולני וחייטים לתיקונים ושרות פנימי. היו אף בתי-חרשת לטקסטיל-זעיר.

כובענים: 2 כובענים היו בעיירה, שיצרו כובעים מכל הסוגים.

מעבדי-צמר: היהודים נהגו לקנות עורות וצמר אצל הכפריים, ובעזרת מכונות פרומיטביות, מונעות ביד, היו סורקים, מנקים את הצמר וצובעים אותו במצבעות של העיירה.

אופים: היו יהודים בעלי תחנות-קמח שהיו מספקים תוצרתם לאופי-העיירה. המאפיות ספקו לחמניות ולחם שחור, לעומת זאת את החלות היו אופות הנשים כל בית יהודי שכבד את עצמו - אפה חלות לביתו. ביום "היריד" היו אופים לחמניות בצורות של אנשים ומוכרים אותם שם.

דייגים: היו מספר משפחות של דייגים שהיו יוצאים לנהרות ומספקים דגים למשפחות היהודים לשבת.

אגב, כפי שכבר צוין, עברו הפרנסות בירושה, על כן רוב האופים או הדייגים היו בני משפחה אחת.

חקלאים יהודים וחוכרי אחוזות: החקלאות ברובה, מרוכזת היתה בידי הגויים. בסביבת סופוצקין היו 8 אחוזות (100,000 דונם) שהיו מספקות תוצרתם ליהודים בימי-השוק.

לרב המשפחות היה משק עצמי קטן; לול, פרה חולבת, גן-ירק שהיה מספק למשפחה תפוחי-אדמה (המאכל המז' ארופאי הנפוץ ביותר) בצל ומיני ירקות שונים. כן נהגו לגדל מעט עצי פרי: תפוחי-עץ, אגזים,

שזיפים ודובדבנים. את תפוחי האדמה נהגו לאחסן במרתפים ומן הפרי לרקוח-מרקחת לחורף.

היו גם בעלי-אחוזות יהודיים שנהגו לארח בקיץ קבוצות ילדים ולהעסיקם ולעיתים, לנצלם בלא תמורה מתאימה. אותם יהודים נהגו לחכור גם ענף מסוים - למשל רפת, לעבד את תוצרת החלב, לשווקה לגרודנו או לסופוצקין.

<u>מכבי - אש:</u> רבים מבתי העיירה היו מכוסים בגגות עשויים קש או רעפי-עץ. מחמת הקור, הוסקו תנורים בכל הבתים והארובות נתמלאו בפיח - אם לא היו מנקים את הארובה, היתה עלולה לפרוץ שריפה מגץ אחד בלבד, לשם כך נוסד "מוסד מכבי-האש" בעיירה. הללו היו מתנדבים והוצאותיהם כוסו מתרומות אנשי העיירה כוחם יפה היה יותר בנגינה מאשר בכבוי שריפות ואף לעיתים רחוקות הגיעו בזמן - והצילו מה מהרכוש הבוער. השריפות היו מחזה מצוי בעיירה והטביעו חותם בזכרון יוצאיה - רמז מוצאים אנו בספרו של אילתי בן העיירה*):

***

"הוא תוהה אל ברזי הגג אם חתומים הם כראוי. אמנם יודע הוא שבשעות הבוקר אין כל זרם בצנורות - כך בשעות הצהרים מהבהבת שלהבת קטנה, מפרפרת בין החיים והמות. אולם בלבו של מסייה סוקולובסקי נעורים בזמן האחרון פחדים סמירים. מורשה, שורש ממכורתו הישנה ומבית אביו: אביו נהג לקום אחר חצות ולבדק אם הבנים כבו את כל המנורות ואם לא נשתיירו גחלים לוחשות בתנור - כדי כך גדול היה מוראן של דליקות עליו".

***

בעלי הבתים שביתם נשרף, היו מקבלים "דמי-בטחון" על הנזק שנגרם להם.

עם פרוץ דליקה בעיירה, היו מתחילים, ראשית חרמה, לחפש סוסים כדי כדי שישאו מים לכבוי הדלקה. אח"כ נטלו חבית גדולה והחלו ממלאים אותה במים כך, משלמו ההכנות והכבודה הגיעה למקום הדלקה, לא נותר הרבה מה לעשות.

הכבאים לבשו מדים מיוחדים: כובע מתכת מבריק, חגורה רחבה, קרדום ומכנסים עם פסים אדומים.

---

*) ח' אילתי: "כי תמול אנחנו" ע' 12.

כפי שכבר צוין לעיל, עקר כוחם של מכבי-האש היה בנגינה. לקראת התהלוכה, היו מתרגלים האנשים ב"שמאל-ימין" לקול חצוצרות לשמע קריאתן התאספו כל אנשי העיירה, להנות מקצת בדור.

כאשר פרצה הדלקה היו צריכים ל-20 איש כדי שיפעילו את משאבת המים, שכאמור, לא תמיד היתה מכוונת, ומכוון שהמון רב התאסף לחזות במלאכתם של אלו, הופעלה גם משאבת המים והטיזה גם עליו....

את "הוצאות" מכבי האש כסו המיסים העירונים.

<u>מנקה הארובות</u> - קצקל דקמקר. ציודו: סולם, חבל עם משקולת ומטאטא שחור "יהודי שחור ששיניו לבנות" נע על גגות העיירה ומנקה את ארובותיה.

<u>חנה "המלאכית"</u> - אלמנה זקנה, דמות סגורה ולא מעורה בחברה בעירה. התפרנסה ממכירת ביצים. אדיקותה הביאתה לידי כך שבשבת לא היתה מדברת כלל.

<u>ה צ ב ע</u> - תלמיד חכם, בעל לאשה קנטרנית שנהלה את עניניו תמיד היה מלוכלך בצבע כי אשתו לא דאגה לנקיון בגדיו. אמרו עליה"שודאי גם פשטידתה צבועה" - והיא, לא נשארה חייבת והיתה עונה:"אבל סירי נקיים".

<u>ח ו ב ש</u> - רופא יהודי לא היה בעיירה, היה רק חובש שאת כולם השקה בקפה, סגולה לכל מחלה. תרופה נוספת: חוקן, כפי שנאמר בדברי חז"ל: "עין תחת"... "אזן תחת "......

"רפואה עצמית" היתה כוס תה חם עם מרקחת פטל - לכאב גרון אח"כ היו מניחים "כוסות-רוח", יוצאים החוצה אל האויר הקר ומתרפאים. קרב נשמר כל הקיץ והחורף בבור מיוחד מכוסה בקש שממנו נטלו לצרכי רפואה. כשהיה גדוד חיילים עובר במקום, מלווה רופא-צבאי, היו מזעיקים אותו כשהיו חולים בעיירה.

<u>ה ק ב ר ן</u> - שמו היה <u>תודרס</u> שהכל פחדו ממנו, מוצק ורחב, בן בלי גיל מכיר את בית הקברות כאת כף ידו וזוכר בדיקנות מקומות הקבורה וזמן הפטירה של כל יהודי העיירה ז"ל. אשתו היתה רודה בו ביד קשה ולא פעם עשה את מנוחת השבת שלו בארון המתים כשהוא מתכסה בכסוי הבר-מינן.

***

"בביתו היתה אשתו רודה בזרוע נטויה. הוא היה מוסר לידיה את כל משכורתו. המאכלים שהיתה אשתו מגישה לו, לא היו משופרא דשופרא, הוא היה מסתפק בקערה עמוקה של נזיד עדשים ובככר לכם קיבר חם ומהביל. כשהיה מביא את הלחם מבית האופה לביתו, היה נוגס בו בלי הכף כל הדרך ובהתקרבו לפתח ביתו היה צועק לאשתו: הביטי וראי, קילו לחם - אינו

אלא כפידוד" (א- קילו ברויט - א בראך). עד שהיה מגיע הביתה היה נשאר כזית מככר הלחם המהביל ששקל 8 ק"ג.

***

הקברן קבל שכרו מהקהילה.

תודרס - הקברן, שמש גם כשמש בית הכנסת. מדי שבוע נהג תודרס לחזר אחר פתחי יהודי העיידה ולגבות "שכר-שמשות" - איש כנדבת ידו. היו יהודים שנסו להתחמק ממתן שכר לשמש והיו דוחים אותו בכל מיני אמתלות: "בעלי לא בבית", "בעלי יבוא רק בערב" וכו' אך לא איש כתודרס ייסוג - סוב, אמר ובא בערב ובלילה, עד שגבה שכרו המלא. א' מנור מצטט מתוך אחת מיצירותיו של ח' איילתי בה מתוארת דמותו של ת' כאחת מל"ו הצדיקים, "נשמה אילמת", (בנוסח י.ל. פרץ) המוצאת את מקומה לאחר תלאות היום בעמק הבכא" - ליד צדיקים גדולים - בגן העדן....

סוחרי תבואה - יהודים שקנו את התבואה מהאכרים ושווקיה לעיר.

שוחט - בצע את השחיטות הכשרות בעיידה עבור תשלום. משכרו היה חייב לשלם מיסים לקהילה.

בעלי מקצועות ופרנסות אחרים; השיינדל מאכר - עושה הדעפים מעץ, נתן עושה הנרות, המיילדת אפית מצות (בפסח) בנקאי יהודי (הון היסוד נחרם ע"י יהודים מהעיירה ומאמריקה) שהלווה בריבית. דמות מיוחדת במינה. היה נוהג לעבור ולבקר את לוויו ונהנה מחרצתם מפני בקשת החוב. הוא נהג לבקר דוקא בשמחת תורה וללגום כוסית יי"ש - כך שבתום אותו "סבוב" היה שכור כלוט (פנייזלה).

חופר התכריכים (שמוקלר) כפי שכבר נזכר לעיל קבורת מתים היתה בבחינת מצוה שאין נוטלים עבודה שכר אלא "מנדבים". "יום גדול" היה זה לאנשי חברה-קדישא-יום "פרעון חשבונות" עם כל מיני יהודים שנמנעו מטעמי קמצנות או אדישות או שהיו מתחברים לגויים, לתמוך בצרכי-הקהילה כולה. לכבוד יהודי כזה, כלומר לאחר פטירתו, היו מתאספים חברי הועדה ושוקלים "התעדיף" עפ"י מעשיו כלומר אי-מעשיו, ידו הקמוצה, יחוסו, למדנותו וכו'

בקצור, גם אנשי הועדה סופם להקרא "לישיבה של מעלה" ותופר התכריכים ביניהם. גם על ערש מותו לא אבד חוש ההומור שלו ובקש את יורשו - כאשר יתפור את תכריכיו שישים לב, "שיהיה מונח לו טוב בטליה"...

ביום ראשון ובחגי הנוצרים נאסר על היהודים המסחר - כך היו דלתות החנויות הקדמיות סגורות, אך הלקוחות הגויים היו נכנסים מהדלתות האחוריות. וכך מתאר אילתי "המסחר האסור", "יום ראשון בשבוע. הבית מלא עשן, על הספר שוכבים זוגות ומתנים אהבים, החנות סגורה, דלת המטבח סובבת על צירה בלי הצל. נכנסים על ראשי אצבעות לחנות הסגורה, מכנסים סחורה הביתה ומוכרים. אבא עומד כל היום בחלון ומסתכל - "הולך שוטר" - סוגרים את הדלתות, מסתירים את הסחורה תחת כנפי המעיל, בכיסים, בארון, בין ה"מחזורים" הגדולים. "המעיל הכחול" נעלם בהמון, הדלת חורקת שוב, "אבא מאמץ מבטו מסתכל יפה; מי יודע, כלב שכמותו, יכול הוא לבוא פתאם מהצד ולערוך פרוטוקול. יהיה משפט, וקנסו ב-25 זהובים".

במשך היום נערכו פרוטוקולים ב-5 חנויות. בערב - אספה. דנים מתוכחים ועושים "אגודה" של כל הסוחרים. מטרת האגודה לאסוף בכל שבוע כסף ולשלוח לראש המשטרה. מקבל הוא מהממשלה 225 זהובים החנונים שולחים לו בכל חודש 100 זהוב. לכל שוטר פשוט 50 זהוב.

לפנות-ערב נכנס נער במרוצה: - מזולבסקי בא לעיירה! מיד קמה בבית מהומה ומבוכה, מוציאים סחורה מהחנות ומסתירים בעליה, במיטה, במרתף. מורידים את הסולם מהעליה, מטאטאים את החנות, שמים את פנקסי החשבונות בין המחזורים, מתהלכים מבולבלים וסופקים כפים.

מזולבסקי הוא פקיד המיסים בעיר המחוז, מבקר הוא את העיירה פעמים בשנה. המיסים גדלים, הרווחים קטנים, רבים כבר פשטו את הרגל, והוא, מזולבסקי מוסיף והולך.

מזולבסקי בא, אמא עומדת במטבח, סופקת כפים, האחות יושבת על הספה ומציצה בעד הדלת הפתוחה, אבא מוריד את הכובע, משתחוה ארצה, מגיש את הניירות;

"בבקשה אדון.... בבקשה אדון....

מזולובסקי מחייך, מכיר הוא את היהודים, כולם רמאים, אינם רוצים לשלם מיסים, אינם דואגים לממשלה, למדינה... הוא רושם אותיות זעירות בפנקסו ויוצא.

אילתי: במחילות 205-207.

"בפנה, המסעדה של גרייבסקי, בחדר הקדמי מוכרים לחם, בירה ודגים מסוגנים. בחדר האחורי - יין שרף. המכירה אסורה, אך אין פרנסה ומוכרים בסתר. נחמה בת 18 עומדת בחדר האחרון, מוציאה בקבוק מקפל נסתר של השמלה, מוזגת ונעלמת. "שקצים" ו"שקסות" שכורים מתגלגלים על הספה; צווחה, קללות גסות. נחמה מתאדמת, מישהו צובט אותה, היא משתמטת ועומדת בפנה.

לפנות ערב מתגברים הקולות במסעדה של פבלוביץ׳. יוצאים שכורים, מתנועעים, נופלים באמצע הרחוב, מטילים מים, מקיאים מצווחים. אכרה סוחבת את בעלה, מטילה אותו על העגלה וממהרת לנסוע. סוס עומד על דגליו האחודיות. שני שקצים סבואים רבים, מהלומות, קללות.

יהודים מביטים בפחד מפתחי החנויות וממהרים להגיף את התריסים: גויים... מכים.... יפה הזהירות"......

פרק רביעי:

מוסדות צדקה וסעד

חברה-קדישא *) /אביבה זיגלמן, רנה רוזנצוויג

חברה קדישא היה ארגון התנדבותי שטפל בשרותי הקבורה בעיירה. תפקידם היה, ראשית כל לסמן מקומות קבע לאנשי העיירה עפ"י יחוסם. ככל שהמת היה יותר מיוחס, כן היה קברו ממוקם יותר מזרחה. החברה קבעה את מחיר הקבורה ע"י מעמדו ויכולתו של האדם. בית הקברות היה שטח מגודר ושכן מחוץ לעיירה. העבודה בחברה היתה על בסיס התנדבותי-מקצוע של כבוד. רק הקברן קבל משכורת מן הקהילה.

את התכריכים, תפרו הנשים והדבר נחשב להן למצוה גדולה. הנהלת חברה קדישא היתה עורכת אחת לשנה ארוחה חגיגית, בה מסרה דין-וחשבון על פעולותיה בשנה החולפת - כן נבחרו באותה הזדמנות, מוסדות חדשים.

הקבורה נחשבה לגמילות חסד של אמת, משום שאדם, אותו מלוים בדרכו האחרונה, לא יכול להחזיר טובה תחת טובה.

בלויות השתתפו אנשים רבים כיון שזה נחשב לצדקה ("צדקה תציל ממוות"). כאמור, נהגו לגבות דמי-קבורה עפ"י הערכת הייחוס של המת ודבר זה גרם לא פעם לסכסוכים בין הקברן לבין אנשי העיירה. על סכסוך כזה ספרה נחמה: סבתא צותה את הקברן לפני מותה שלא ידרוש דמי קבורה ממשפחתה ואף "איימה" עליו.

לאחר מותה אמר הקברן למשפחה: "תתנו כמה שאתם רוצים"... והם נהגו בהתאם, וזאת בשל המנהג שמכבדים רצונו של שכיב--מרע.

ועל מי נחשבו מכובדים? - תלמידי חכמים! ומי פחותים? המתאבדים, שנקברו בחלקה המערבית של בית הקברות. אחת לשנה, ערכה חברה קדישא גם נשף גדול בבית הרב, שם התאספו כל המכובדים לאכילה ושתיה.

שני בתי קברות לעיירה, הישן שנמצא במרכז העיירה שמצבותיו היו כבר שחוקות מרב שנים - והחדש שנמצא מחוץ לעירה.

כפי שסופרה ע"י מ' יחזקאלי, אגוזי, אפרתי, בלכר, בן-אריה, בן-יהודה, א' שדמון, א' מנור, אדרת, אילתי ואחרים.

קברן העיירה היה טודורס שעליו כבר נכתב לעיל.
וכך מתאר י' יחזאלי הלוויה בעיירה *)

כשאחד זקן והגיע יומו
בשקט על מטתו שכב לו
וחכה בסבלנות לגורלו.
אנשים טובים ישבו על ידו
לנחמו ולהפיג שממונו
גם תהילים אמרו
וכך עזרו לו
להוציא בטהרה נשמתו.

כשגמר הבר-מינן תפקידו
חסד של אמת עשו לו
ואם תלמיד חכם האיש -
תכף התפשטה השמועה חיש -
לכבוד תורתו וחכמתו,
אבי ז"ל יספידו.
ואז כל העיירה כמרקחת
אוזן אל אוזן כאפרכסת שמה;
כי מומחה גדול ובקיא,
חוצב להבות ודמעות היה אבי.
וכל הגברים הכינו מטפחות
והנשים מגבות...

באותו יום כל החנויות מסגרו
הנוצרים הלכו והצטלבו;
כולם להלוויה באו
אבי ז'ל ברב כשרונו
לא הכזיב, בנאמנות בטא יגונו.
ואנשים ונשים התיפחו מר;
על ההספד חדשים דברו בעיר ובכפר.
כשאשה נשארה אלמנה,
מצער ויגון חשושה
ורק ילדיה רכושה;
אל דאגה; ללחם הם לא ירעבו
בין משפחות אותם יחלקו...
במקום שיש פיות חמישה
יספיק המזון גם לששה.

מצוה במצוה נוגעת. קבורה - כמעשי חסד.

---

*) כל אדם וזכרונו ע' 14-15

בעיירה היה חוש העזרה ההדדית מאד מפותח.

לינת - צדק

כשחלה אדם בעיירה ושכב זמן רב במטתו, נהגו אנשי העיירה לבוא, איש בתורו, ולשבת ליד מטת החולה, לשוחח אתו, להפיג את שממונו ולהקל על בני משפחתו את עול הטפול בו. כאמור בלא שכר ומרצון טוב.

החברים במוסד זה היו גם עוזרים למשפ. החולה (אם אבי המשפחה ומפרנסה נפל למשכב). פעם בשנה, לרב בפורים ארגנו שוק שלו כל אדם תרם משהו ובערב פורים, היה אותו קהל קונה את מה שתרם והרווחים הוקדשו למפעל הצדקה הנ"ל. בבעלותו של המוסד היה ציוד רפואי לשם טפול. היה זה ציוד פרמיטיבי שכלל: כוסות רוח, בקבוקי גומי לחמום, חוקן, מד-חום וקרח בבור הקרח הכללי.

היה קיים גם חדר לחולים כרוניים והשמירה עליהם היתה מסודרת בתורנות ובהתנדבות.

"הקרח הרפואי" היה מחולק בשקיות מיוחדות (בקיץ) חנם ושמש תרופה שכיחה לכל מיני מחלות. בקיץ נשמר בבור מכוסה מלח וקש. כל אדם יכול היה לבוא לחדר ולשאול מכשירים רפואיים חנם.

תמיכה הדדית:

במקרה נפגע אסון במשפחה, היו יוצאים מתנדבים ואוספים תרומות. למזון דאגה הרבנות ע"י מתן בסדר. הרבנות ידעה והכירה את כל הנצרכים וביוזמתה היו אוספים את הכספים ותומכים בנזקקים.

המתן-בסתר היה אחד הדברים החיוביים ביותר. מעולם לא היה בעיירה אדם שסבל חרפת רעב. היה, למשל, בעיירה קבצן, סוסו התפגר מאחר שלא היה לו מספיק אוכל להאכילו, אספו אנשי העיירה כסף עבור סוס חדש.

מתן בסתר:

היתה מצוה חשובה שנעשתה בד"כ ע"י נשים צדקניות, שהיו עוברות מבית לבית ועושות מלאכתן הצנועה. אף עזרו בעזרת הכספים למשפחות מכובדות שירדו מנכסיהן, לשקם הריסות דכושן. היו גם אנשים שמתוך הרגל קבוע היו מקבלים כסף מאותן שתי יהודיות, הקבצנים "הפנימיים" של העיירה שלא בקשו נדבות במקומות אחרים, כדי לא להלבין פנים ברבים.

הנשים לא חקרו את המבקשים לסיבת הבקשות - הן נטו להאמין לאדם הנזקק שהגיע לכדי בקשת מתת מבשר ודם - תמיד דאגו שלא ישארו אנשים סובלים ורעבים.

קבצנים גאים היו, *)
הם רעב תמיד סבלו
כי לאחרים לא ספרו
בהם אמי והשכנה התענינו
בי לשליחות השתמשה.
נתנה לי חבילה
והזהירה: זכור! אף מלה!
ועשרים פעם אמרה
שהסוד אשמור כפי שהיא שמרה.
את החבילה הבאתי -
אבל רק חצי שליחות מלאתי....
הביתה לא חזרתי
מפליטת - פה לא נזהרתי
ועם הסוד גמרתי....

גמילות - חסדים:

"גמילות חסדים" - כך נקראה קופה שבין מטרותיה היו עזרה לאדם לפתוח חנות, לקנות סחורה, להשיא בת, לעזור למשפחות החולים במשך הזמן הפכה לבנק גמילות חסדים של בעלי-מלאכה. גמילות החסד שהיתה נפוצה מאד בעיירה, הביאה לא פעם לתחרות פנימית חריפה ולסכסוכים.

בבית הכנסת היו תלויות קופות לאסוף הכסף. האוספים, אנשים מכובדים ומקובלים שכל אנשי העיירה העריכום.

הכסף נתן בלי ריבית. המלוים חתמו על ערבות וקבלו כסף. שמושים נוספים: ממון כרטים נסיעה לא"י ולמודים מחוץ לעיירה. גובה ההלואה עד 400 זלוטי - ההחזר - בתשלומים.

הקופה העממית:

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשחזרו פליטי העיירה היו רובם חסרי-כל ולא יכלו לפרנס את עצמם. על כן נוסדה הקופה שקבלה כספים גם מיהודים, יוצאי העיירה בארה"ב, מהארגון הכולל של ועדי היהודים בפולין ומתרומות חודשיות של חברים מהעיירה. תמורת תשלום חודש, היו חברי הקופה רשאים לקבל הלואות ללא ריבית לתקופה מסוימת.

הכנסת - כלה

מוסד וולנטרי זה עזר ליתומות, ללא אב ואם, להנשא, לרכוש בית רהוט מנימלי וכו'. ללא עזרה זו לא יכלו היתומות להקים בית לעולם.

*) יחזקאלי: כל אדם וזכרונו ע' 23

תלמיד - תורה:

מפעל צדקה שמטרתו לכסות שכר למוד של תלמידים נזקקים. הגבאי היה עובר בין באי בית הכנסת ומתרימם עבור מפעל זה.

ערבות הדדית:

יהודים ערבים זה לזה לטוב ולרע, כלל זה למדו גם הגויים במגעם אתם והמקרים הבאים יוכיחו בתקופת מלחמת העולם הראשונה, היו בעיירה מס. גנבי סוסים. אחד מהם שמע על אוצר רוסי גנוב שהחביאו הגרמנים בבית אחד. הוא התגנב לאותו בית וגנב את האוצר. עד מהרה נתגלה דבר הגנבה לגרמנים – הם רכזו מס. יהודים ואיימו להוציאם להורג אם לא תמצא הגנבה.

למרות שהיהודים ידעו מי הגנבים לא העזו להלשין עליהם ולגרום להוצאתם להורג. את רוע הגזרה בטלה בעלת המסבאה ניצה זלקין, אשה אמיצה, שאקדוח לא מש מנדתיקה.

פעם שניה, התחבאו בעיירה 2 גנבי סוסים, שוב אסרו הגרמנים מס. יהודים ואיימו להוציאם להורג, אם לא ימסרו הגנבים לידם. היהודים בחרו במוות ובלבד שלא להלשין על חבריהם. לאחר השתדלות מרובה, שוחררו היהודים.

הגנה יהודית:

לאחר מלחמת העולם הראשונה, סופחה סופוצקין לפולין. הפולנים החלו להתנכל ליהודים, להכותם ולשדוד את רכושם. בעקבות זאת, קמה תנועת הגנה יהודית, שהיתה יוצאת כל לילה ומכינה מארבים לפורעים. בעקבות פעולותיהם. נפסקו ההתפרעויות ופעולות השוד של הפולנים.

אפית מצות משותפת: *)

אפית המצה גם היא היתה מבוססת על עזרה הדדית. מיד אחרי פורים ועד לערב פסח היו עסוקים בהכנת המצות כדי שלא תשאר חו"ח אף משפחה יהודית ללא מצות. האופים היו עוברים ממשפחה למשפחה ועוזרים לה לאפות מצות. היו אלה בד"כ נשים שהיו מאורגנות בארגון שלם תחת השגחתו של יהודי מוסמך. לקראת חג הפסח הן אף עברו בבתים ואספו כסף לקנות קמח למצות. אפית המצות היתה נעשית בשמחה וצהלה. הקבוצה היתה מתאספת, מגלגלת את הבצק ואופה מצות לפי גודל המשפחה.

---

*) סכם רם שזר.

לא בכל בית היה תנור לכן היתה האפיה נעשית בבתים קבועים בהם היו תנורים.

איש לא חס על זמנו הכל המשיכו לעבוד עד סיום האפיה לכל המשפחות.

ארוח קבצנים:

אל העיירה היו מזדמנים שיירות של קבצנים בעקר לפני שבתות וחגים. זכות גדולה היתה לארחם.

בני סופוצקין היו רבים ביניהם על הזכות לאכסנם. במיוחד גברו הסכסוכים בימות החורף שכן מעטים היו הקבצנים שבאו מחמת הדרכים המשובשות והשלגים המרובים.

כן, נהגו הקבצנים לקבץ נדבות מאנשי העיירה.

כאמור, היתה מפותחת בעיירה עזרה הדדית חזקה ושורשית וזאת ממס. סיבות משום היות מרבית תושבי העיירה יהודים, בשל היות המקום קטן מה שקרב את האנשים זה לזה וגרם להם להכיר איש את דרכי רעהו.
העזרה ההדדית היתה קיימת בעקר אצל יהודים ומעט מאד אצל גוים.

מסמך נדיר נשתמר *), המעיד על עזרת יהודי סופוצקין לאחיהם בפרס. וזה לשונו.

"סאפאטקין במחוז סובאלק. יקבל כבודו הכסף המוסגר פה סך ארבעים רו"כ אשר אספתי לעזרת אחינו הנדחים בפרס ובבבל. ירחם השם ולא יוסיף עוד לדאבם והיה מעשה הצדקה שלום המאספים: מרדכי עפשטיין איש מבית לוי ומשה שאול סקיעבעלסקי. ואלה שמות המתנדבים.

הרב מו"ה שאול שפירא ג"י 50 ק"פ. ר' מאיר צבי עפשטיין 3 רו"כ אר"י פינסק 1 רו"כ, 50 ק"א. נדבות צו 1 רו"כ: זעליג זאליקין, חייקול ב"ר יעקב, יעקב לאנדא, זאב פיין גאלד, שלמה זלמן כהן, שמואל ווייזאנסקי, נתן נטע יאזלאווסקי, זעליג בראמזאן, מנחם ברמזאהן, דוב בערקמאן, אלחנן פיינגולד, משה בערקמאן, חיים איוואשקאווסקי, יצחק ב"ר זאב עקיבא קאליעצקי 75 ק"א נדבות צו 50 קאפ. נפתלי פרענדזעל ג"י, אר"י ב"ר אברהם, יעקב ב"ר חייקל, ארי צבי פרידלענדער, עוזר ב"ר שמואל, חיים ראגאווסקי, הב' מרדכי בכרך, יהושוע מגיד, ליפא פינסק, אליעזר קאכאנאווסקי 45 ק"א. יחזקאל מנחם בערמאן 40 קא'.... ורבים אחרים.

"המגיד" לוק י"ט אדר א' תרל"ב 1872.
מאוספו של אברהם שדמון.

פרק חמישי:

הווי ומוסדות חנוך ותרבות

מוסדות למוד ובתי ספר *

חייה התרבותיים של הקהילה היו מפותחים מאד. במיוחד מוסדות החנוך. לא היה ילד שהסתובב בטל-כולם למדו.

ה ח ד ר: בו למדו תלמוד. הלמוד היה משעמם, כשהרבי קורא את האותיות בנגון מונוטוני ועל התלמידים היה לחזור אחריו. היו ילדים שנרדמו באמצע השעור והרבי היה מעורר במכות...

בתחילה למדו קריאה, חומש, בראשית, אח"כ חומש עם פרוש רש"י ומגיל 10-12 גמרא (אחד התלמידים אחל לרבי שימות ומיד הוסיף, אחרי מחשבה שניה, אם ימות, יקחו מלמד אחר - מוטב איפה שיחלה...)

משסיים הילד את החדר, הוא נשלח לישיבה בגרודנו. כל יום נאלץ הבחור ללכת לאכול אצל משפחה אחרת. מאוחר יותר נתנו לכל ילד דמי-כלכלה והוא דאג למזונותיו.

אח"כ הוקם ביה"ס - "החדר המתוקן" בו למדו דקדוק ועברית בהברה אשכנזית. אחריו בי"ס "תלמוד תורה" - חילוני במתכונתו, בו למדו גם גיאוגרפיה, בוטניקה, פיסיקה ומתמטיקה וכן השפות עברית ופולנית.

ביה"ס האחרון, נתמך ע"י הממשלה הפולנית - נהלו אותו מנהל או מנהלת מחוץ לסופוצקין.

התלמידים למדו מבקר עד ערב וביוצאם מביה"ס, בבר החשיך היום. על כך עשו להם הילדים פנסי-רוח - כלומר פנסים עשויים ניר טבול בשמן ומכורך בקרטון. במרכז הפנס, נר. כאשר נשבה רוח חזקה - נשרף הפנס..

גם ב"חדר המתוקן" - למד מורה אחד את כל המקצועות. המקצוע הראשי היה עברית. עברית למדו מקובץ ספורים בשם "בכורים" - ספר עב-כרס-שלסיימו לא חשב איש. 2 ספרים היו בעיירה. ספר למורה וספר לכתה. ומהחדר המתוקן לבי"ס - נשכרה קומה של בית מגורים שבה למדו. החלוקה לכתות היתה מקרית ביותר. מדי בקר חלקו בבית הספר לחמניה וכוס קקאו - כך שלא היה ילד שרצה להחמיץ זאת (בבתים רבים שרר עוני ולא ראו בבית "מעדנים" כאלה). את התקציב לחלוקת המזון בביה"ס ממן הג'וינט האמריקני.

א' מנור ז' אפרתי.

כאשר גדל מס. התלמידים, הוזמנו מורים נוספים.

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הוקם בעיירה בי"ס חובה. התלמיד היה חייב לקרא למורה "אדוני". המורה נהג להכות את התלמידים וכדי להמנע ממכותיו, נהגו התלמידים לשים מתחת לבגדיהם קרטונים או דיקטים..

*) בסופוצקין קיים היה גם בי"ס ממלכתי - נוצרי - ששמש את ילדי הפולנים. יהודים לא נהגו ללמד שם, עד שיום אחד נרשמה לביה"ס ילדה יהודיה על דעת עצמה והחלה ללמד. הילדים הפולנים התעללו בה ורצו להכריחה ללמד בשבת ולהשתתף בשעורי-דת נוצריים (המורות היו נזירות) - אך היא הצליחה להמנע מזה ואף לא עזבה את ביה"ס. את חומר הלמודים שנלמד בשבת, היתה מקבלת מחברתה משכבר, שלמדה אתה בכתה אחת. אחריה נרשמו יהודים נוספים לביה"ס - אך הם היו מעטים.

בבית הספר היתה קימת ספריה וכן חוג דרמתי.

אחרי מלחמת העולם הראשונה נפתחה רשת של בית"ס עבריים שנקראה "תרבות" (בי"ס תיכון - גמנסיה). ביה"ס הקרוב ביותר לסופוצקין היה בגרודנו ורבים מילדי סופוצקין נסעו ללמד בו.

להלן דו"ח מביולטין **) של הועד המרכזי של הסתדרות "תרבות" בפולין מה-25.11.26.

<u>מחיי הסניפים והמוסדות: ג ר ו ד נ ה</u>

פעולתו הנמרצת של סניף "תרבות" התבטאה בהרחבת רשת בתיה"ס העבריים בעיר. במשך 3 שנים נפתחו גמנסיה עברית ושני בתי"ס עממיים עבריים שמס. התלמידיהם עולה ל-700. קיימות גם 2 גני-ילדים עבריים.

בתיה"ס מקבלים תמיכה מאת העידיה הגרודנאית בסכום של 1400 זהוב לחודש. במשך החודש האחרון שלאחר החגים נערכו ע"י המרכז בקורים רבים במקומות שונים. הח' ד"ר רוזנבלום, בקר בגמנסיות העבריות בביאליסטוק <u>גרודנה</u> וילנה וכו'.

---

*) סופר ע"י שרה הופמן וזהבה פיקובסקי.

**) באדיבות הארכיון הציוני בירושלים.

חגים ושמחות

סופוצקין היהודית נהגה לחגוג את כל חגיה בקול תרועה ושמחה חגים גדולים כקטנים - מלאו המצוה ו"שמחת בחגיך".

יום ששי: *) "ביום הששי, הולך אהרון עם אבא לבית המרחץ, הבית מלא אבות וילדים. אלה נכנסים ואלה יוצאים. מברכים זה את זה "לבריאות". אבא לוקח מטאטא רק אצל הבלן והם נכנסים פנימה". מתפשטים, מתרחצים מעט ועוברים לחדר הזיעה.

לייבקה הנפח, שופך מים על האבנים הלוהטות. ההבל מתפשט ועולה למעלה. יהודים זקנים עולים על השלבים העליונים, שוכבים על הבטן, מלקים עצמם במטאטא וצועקים: "אה, מחייה נפשות"... לייבקה, תן עוד דלי! ולייבקה אינו חס ושופך עוד דלי ומוסיף שני משלו. האד מתאבה ומחניק. המטאטאים שורקים באויר, העלים הכמושים מתפזרים מישהו מתיז מים קרים על הבשר הלוהט. פיטרושקו, "גוי השבת", תולה תחתוניו המזוהמים על גבי חבל למען יגועו הכינים והפרעושים בהבל החם. מרדכי זליג, יהודי כבן 70, מתעלף. מביאים לו מים קרים. בכל שבוע הוא יושב בתוך ההבל, עד שראשו מתחיל מסתובב עליו, פניו מאדימים מאד, מחוירים פתאום והוא צונח ארצה".

יום השבת: "בערב ששי, מדליקה האם נרות, מכסה את העיניים ומברכת בלחש ומתבוננת כה וכה לראות אם ירדו מלאכי השרת. אחרי הסעודה בא הדוד חיים-ינקל עם אשתו ובת הזקונים לשתות תה ומיני תרגימא ולשוחח בפוליטיקה ובמסחר.

בשבת, לאחר התפילה, הולך אהרון עם אמא לאופה, ברחוב המרחץ, עוסף את סיר תפוחי האדמה הצלויים בסחבה וממהר הביתה, כשהוא מושך בסינורה של אמא, השיחה בין חבורת נשים, המדברות דברי רכילות. בצהרים, שוכב אבא לישון, אמא מנמנמת ע"י השולחן והאחות הגדולה, הולכת לטייל. בעיירה שלות בית-קברות, רק לפנות ערב נפתחים חלונות, בעלי בתים מכובדים מפהקים לחלל העולם מתוך חלונותיהם, לובשים חלוקים שחורים וממהרים לבית הכנסת למנחה".

השבת, חייה בלתי-נשכחת. השוק כולו דומם, החנויות סגורות, ביה"כ מלא. הנוער עצמו, לא התיחס כ"כ ברצינות לחויות החגים. גם לא בקר כ"כ בביה"כ. הילדים הסתובבו במכנסים קצרים ומתקוטטים היו עם הדתיים המעטים שהיו בעיירה.

---

*) אילתי: במחילות ע' 77, 5-7.

*) כיון שבשבת לא בישלו, היו מכינים את החמין מבעוד יום. ביום ששי הכניסו כל משפחות סופוצקין, סירי החמין שלהן למאפיה, או לבית אחד כשהם מסמנים הסירים בפתקים. כמובן שסירי העשירים היו מלאים כל-טוב וסירי העניים - בולבוסין ושומן לעתים, במזיד או בשגגה, הוחלפו הפתקים ואז רבתה המהומה.

על אכילת החמין - הצ'ולנט אמר יהודי פקח: "מי שאכל חמין בשבת שתה מים קרים ושכב מיד לישון ועוד התעורר וקם אח"כ - סימן שיש תחית מתים"...

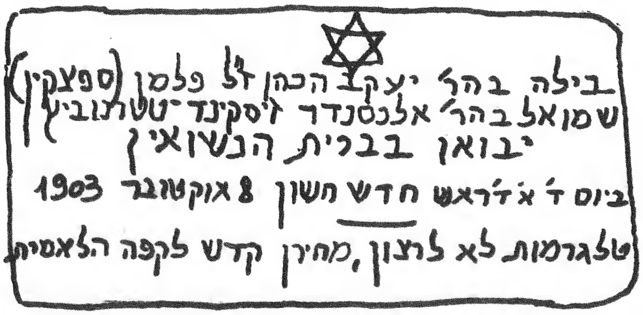
על הרחצה במקוה של הנשים *) (ביום ב' ו-ה'), גם מרבים לספר דברי בדיחותא: יום אחד התאספו הבנות והלכו להתרחץ במקוה. לבנים נודע הדבר והם התאספו ל"הציץ". כשיצאו הבנות רדפו אחריהן הבנים בצעקות "ראינו אתכם", ראינו אתכם" הבנות נבהלו והתבישו מאד ולא נרגעו עד שהוסבר להן כי "סידרו" אותן.

חתונה בעיירה

תפקיד "מזוג זווגים" יוחד מאז ומעולם בעיירה יהודית - לשדכן. נשואים בין בני העיירה היו מאז נפוצים, אם כי גם השתדכו לבני עיירות וערים סמוכות. לאחר שנערך השדוך, היו פונים לרב ו"עושים תנאים" ומתארסים.

החופה נערכה בחצר בית הכנסת בין בית הכנסת החדש לישן תזמורת מכבי האש היתה מנעימה את הזמן. כל בני העיירה היו "מחותנים" ובאו לחתונה. גדולה במיוחד היתה שמחת הילדים, שהיו הולכים גם לחתונות של גויים.

לחתן היתה מטפחת שהיה משליך אותה וכל הרווקות היו נלחמות עליה מובטח היה לזו שתתפסנה - שגם נשואיה קרובים. המשתה היה נערך בבית ונמשך יומים.

בילה בהר' יעקב הכהן ז"ל פלמן (ספצקין)
שמואל בהר' אלכסנדר זיסקינד טשרנוביץ
יבואו בברית הנשואין
ביום ד' א' דראש חדש חשון 8 אוקטובר 1903
טלגרמות לא לרצון, מחירן קדש לקפה הלאמית

*) ספר ר' אגוזי.

ערב החופה הגיע, *)
ההמון מריע.
את הכלה החמורה
"כלי זמר" מלוים בשירה...
הברכות נשמעות ברינה
והכלה במלא חינה,
מתבללת חרש ובעוד -
שהחתן יעמד בבחינה -
וישבור את הכוס.

ופתאום מזל-טוב, מזל-טוב רק
החתן עמד במבחן
הכוס נשברה כדת וכדין...
בבית שולחנות מוכנים,
אחד עבור מחותנים
אחד בשביל גבירים
ואורחים נדירים

קבצנים יושבים בצד
מעיפים מבט לכל עבר...
שותים לחיים
יי"ש ודבש נשפך כמים
חוטפים במהרה ומעלים גרה
דגים ממולאים
ברווזים צלויים
מרק מלא הטס
ולפתן הפז.

ח ג   ה פ ס ח

"מיסים סנדרה *) נשאה ראשה והביטה בו רגע בתמהון: ינקל... ראה כיצד השתפך לו הנהר, ערב פסח הריהו נעשה ים ממש, צריך להוציא כלי זכוכית להגעלה... ומה בעניין חרסת? קפוץ אל נתן עושה - הנרות והבה חרסת - מיד אהיה מוכנה"...

---

*) יחזקיאלי: כל אדם וזכרונו 58-59

*) אילתי: "אין מנוס מברוקלין" ע' 17, 142

את בני ישראל העבידו במצרים ואילו יהודי סופוצקין, מעבידים עצמם ערב פסח; מנקים חדרים, משפשפים כלים, מכבסים ועושים סדר. אוספים את החמץ ומוכרים אותו לגוי בעוד מועד.

כפי שכבר סופר, את המצות אופים מפורים ועד הפסח כדי שלא תותר אף משפחה יהודית בלא מצות. היו טחנות מיוחדות לקמח מצה ותנורים לאפות המצות. היו שטחנו קמח המצה בביתם ע"י טחינה בעזרת מקל עבה (30 ס"מ) וגבוה (1.50 מ׳).

לחג הפסח מאכלים טיפוסיים: הבורשט (החמיצה אדומה מסלק), הקניידלאך (כופתאות מקמח מצה) ומשקה מיוחד שהיו עושים אותו לבד לחת של דבש. היו מרתיחים, מעבידים ומסננים אותו לתוך כד גדול שלילדים לא היתה גישה אליו. 4-3 חדשים תסס המשקה וסונן דרך צמר-גפן. הנוזל המוכן היה זהוב וטעים עד למאד.

הגיע ליל הסדר: השולחן ערוך כדת וכדין - מסובים סביבו אבות ובנים ונכדים, יין בכוסות, הילדים שואלים את הקושיות, קוראים בהגדה ופותחים את הדלת לאליהו הנביא. כשמגיעים לארוחה הילדים כבר רדומים רק מעטים מחזיקים מעמד, ללכת ולחפש את האפיקומן.

***

שבועות

*) "סבך אפל גדל ע"י הבריכה: קנה-סוף ועצי ערבה, שם קוטפים בחג השבועות ירק לקשוט הבתים, ובחול-מועד סוכות, תולשים שם ענפי ערבה ועושים מהם "הושענות", בקנה הסוף מרפדים את לחם השפון באפיתו" - והריח מחיה נפשות".

*

ערב חג השבועות מתחילים לאגור מוצרי-חלב שכן תפריט החג משופע בחלב חמאה וגבינה. את החסר קונים אצל הגויים. את הבית מקשים בפרחים ובידק, כל הלילה ערים יושבים "ותיקון שבועות" אומרים.

---

*) אילתי: "אין מנוס מברוקלין" ע׳ 142,17

"גם רות "הגויה" לא שכחו *)
ואת מגילת רות קראו
רומנטים כולם נעשו
ללמדך:
בשמחה ובעסק בישא -
חפשו את האשה".

י ו ם   כ פ ו ר:

"ודאי כבר לאחר אלול וכבר תוקעים בשופר עם שחר ועולים על קברי האבות. בית העלמין הישן נמצא בחצר בית הכנסת ושלושה בתי-מדרש. עומדים סביבו. ביהמ"ד הישן הבנוי אבן, ביהמ"ד החדש וביהמ"ד העשוי עץ בעל המגדלים. אך בבית העלמין הישן נמצאים קברים עתיקים בלבד, מן הדורות שחלפו. ב-9 באב היו הילדים קוטפים שם שכי-לבוד לקבר אבות עולם לבית העלמין החדש. ברח' בית הכנסת הולכים לשם במעלה הגבעה. ליד השער עומדים קבצנים בני המקום וכאלה שמרחוק באו. נשים עומדות ליד קבר קרוביהן, אומרות פרק במענה לשון ומשיחות רחשי-לבן, החזן מתפלל אל מלא רחמים והכל נותנים צדקה.

מיסים סנדרה רואה גם את השולחן העגול ב"פלוש" של בית המדרש הישן, ערב יום הכפורים היום ובתוך ביהמ"ד כבר דולקים הנרות. הקהל בא להתפלל מנחה לפני הסעודה המפסקת, על השולחן עומדות קערות לקופת ר' מאיר בעל הנס, ללינת צדק "להכנסת כלה" ולכל מיני ישיבות ו"כוללים" בארץ ה"קודש"....**)

האב נהג לברך את ילדיו, כל ילד לחוד, בשימו ידיו על ראשו. מעמד מאד מרגש, לפני תפילת -"כל-נדרי".

הילדים היו צמים למרות שלא הוכרחו ע"י הוריהם. נדות רבים היו דולקים. אפילו נוצרים באו לשמע את החזן בתפילת כל-נדרי. כשהיו חוזרים הביתה מבית הכנסת, במוצאי יום-כפור היו תוקעים יתד ראשון של הסוכה. אגב, הגויים מודעים היו לחגי היהודים ונהגו לספר להם ליום הכפורים תרנגולות לבנות לכפרות.

ס ו כ ו ת

כל בית יהודי בעיירה, נהג להקים סוכה. כולם היו מסבים בתורה והמהדרין אף ישנים בה. הסוכה קושטה ואורחים הוזמנו להסב בה. לעיתים ירדו גשמים בשעת הסעודה או שקצים ידו בה אבנים אך בסכומו של דבר עבר החג בנעימים. האב מברך היה על האתרוג שהובא מארץ האבות.

*) יחזקאלי: כל אדם וזכרונו ע' 56.
**) אילתי: אין מנוס מברוקלין 140-141

שמחת תורה

בחג זה, השמחה היתה גדולה והיהודים התירו לעצמם ללגום למעלה משהיו רגילים כל ימות השנה, שתו ורקדו עם התורה. בקשר לחג זה מזכיר א׳ שדמון חג נוצרי מסוים, שבו נהגו הנוצרים להוציא את כל כלי קדושתם מהכנסיה ולהעבירם ברחובות - זה היה חג לילדי ישראל שהיו מתאספים ומסתכלים, לעיתים אף מצטרפים לתהלוכה (חלק מאנשי העיירה טוען שדוקא בחג האמור, נהגו כולם להתחבא מחשש פוגרום).

ח נ ו כ ה

זמן מה לפני החג נטלו אווזים ופטמום ולקראת החג שחטום. בשומן נהגו לטגן לביבות. הילדים שחקו בקלפים סביבונים ודרשו "דמי-חנוכה" - מה שאסור כל השנה מותר בחנוכה...

ח ג ה פ ו ר י ם

בני העיירה היו מתחפשים בתחפושות מכל הסוגים; אסתר המלכה, שמשון ודלילה, קלאופטרה וכו׳. היו שמים אזני-המן בצלחת עם תפוזים ושולחים את הילדים עם משלוח-מנות. קורה היה וצלחת כזאת היתה "נודדת" מיד ליד ולעיתים הגיעה לבעליה הראשונים... הילדים עשו להם רעשנים והשמחה גדולה. כן היו נכנסים לבתים, מחופשים, מציגים הצגה קטנה ומבקשים כסף.

ל"ג ב ע ו מ ר

חג שלו ציפו כל השנה. מבעוד מועד היו יוצאים ומכינים מקום וחמרים למדורה וכן אוהלים. ב-7.00 בבקר היו יוצאים במיוחד חברי התנועה שורות שורות למקום המדורה. כל היום בילו בשירה דקודים ואכילה ומאוחר בערב, חזרו הביתה כשההורים ממתינים כבר בפתחים.

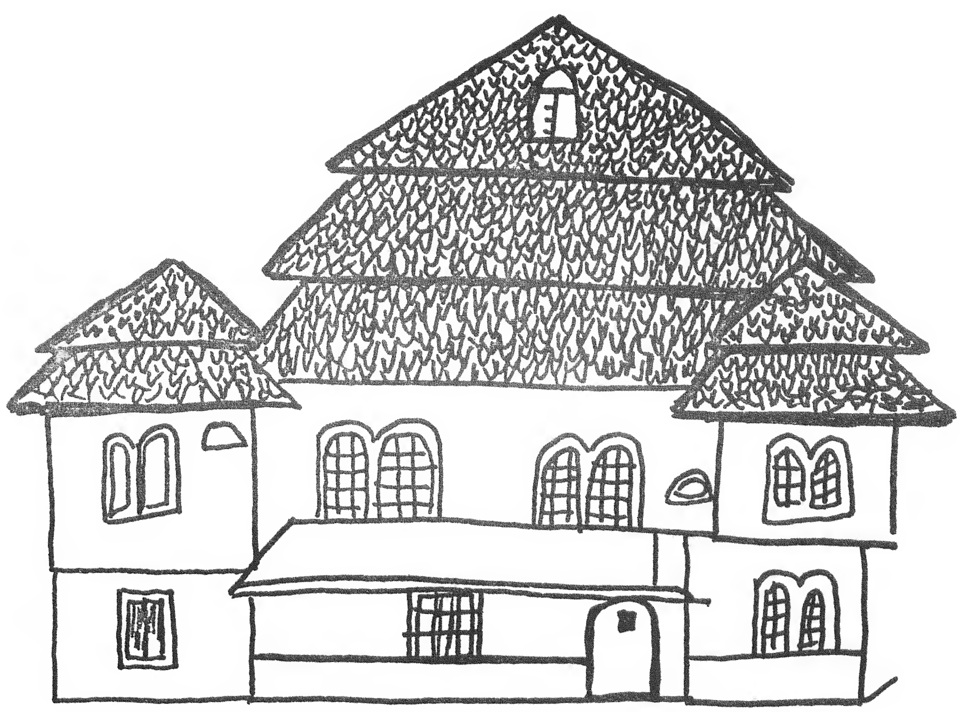
מ ו ס ד ו ת

<u>תיאטרון:</u> תיאטרון של חובבים. הדור של הציונים ייסד את התיאטרון הציגו בו את "עקידת-יצחק", "שני קוני-למל" וכד׳. את ההצגה העלו באולם של מנזר רוסי פרובוסלבי, מרחק 2 ק"מ מהעיירה. רבים באו לחזות בהצגה - אפילו הרבנית.

אח"כ הוקם "תיאטרון השומר הצעיר" שהעלה את "הגולם" ואת "שיילוק" (תוך שנויים רבים, שלא יהיה כ"כ אנטישמי). היה לשחקנים הרבה אומץ כיון שלא ידעו כ'כטוב את הטקסט - וגם הקהל ידע... כך שהיו הרבה וריאציות ואלתורים. מתחת לבמה ישב הלחשן שהיה לוחש לשחקנים כ"כ ב"שקט", עד שכל האולם שמע אותו וצעק עמו את המשפט החסר... כשרצו להעלות הצגה, היו צריכים לשלוח הטקסט לצנזור הפולני - אז היו שולחים דרך קבע את ספרי-שלום-עליהם.

פעם, כאמור, העלו השחקנים הצגה: "הגולם" הנער ששחק תפקיד זה עמד כגולם ולא הזיז עפעף עפילו כשחוטמו נסף.... אמרו עליו שהיה "גולם טבעי מעין כמוהו"....

<u>בית - הכנסת</u>

*) שני בתי המדרש של העיירה ובית הכנסת הגדול, נשרפו בחק' במלחמת העולם הראשונה ע"י הגרמנים. לפני כן, הפכו הגרמנים את בית הכנסת לאורוות סוסים.

סופר ע"י אברהם שדמון.

בבית הכנסת התפללו 3 פעמים ביום. במועדי ישראל, היה ההיכל מלא. יסודותיו של ביה"כ עתיקים, עוד הדהן ספטקי המנוח, תרם את העצים לבנינו. לבתי הכנסת, בכלל, במזרח ארופה, היה סגנון בניה אחיד; עזרת נשים משני צדי אולם בית הכנסת, כדי שיוכלו לראות את הבמה וארון הקודש. לבית הכנסת היה צמוד חדרון קטן (שתפקידיו הוזכרו כבר בקשר למוסדות צדקה וסעד") עם תכשירי דפואה פשוטים, כולל עלוקות וקרח לשמושם החופשי של בני הקהילה.

לפני החגים, נהגו בני הקהילה להזמין מקומות לתפילה. כמובן "שכותל המזרח" וסביבת התנור היו המכובדים והיקרים ביותר. שמש ביה"כ, שדמותו תוארה כבר בהרחבה, דאג לנקיון ביה"כ ולכוון שעונו שלא פסק מעולם ללכת ותמיד הורה על השעה בדייקנות.

צעירי העיירה לא הרבו לבקר בבית הכנסת, באו בבקר, שהו קמעה, אח"כ הלכו לטייל ביער (בשבתות).

<u>**ה ס פ ר י ה:**</u> בעיירה קיימת היתה ספריה עידונית, כן קיימות היו ספריות בבתים פרטיים ובבתיה"ס. "צעירי-ציון" (השכבה הצעירה של תנועת "חובבי-ציון") היו בה ספרים ביידיש ובעברית משל ש. אש, מנדלי-מוכר ספרים, שלום עליכם, פרץ וספרות מתורגמת הספריה קבלה מאוחר יותר חסות תנועת "החלוץ" ושמשה את כל בני הנוער בעיירה.

במסגרת החברות בתנועת הנוער, היה כל חבר צריך לכתב תמצית הספר שקרא ולהגישה מדי שבוע. על כך אף קבלו ציונים.... ׳

<u>פ ר ק י   ה ו ו י</u>

<u>**הרדיו - הראשון:**</u> לפני הרדיו, היה גרמופון. יום אחד הגיעה השמועה לעיירה על קיומו של דדיו באחת החוות. כך, לקחו ונסעו לאותה חוה לראות כיצד זה נראה, לא שמעו אמנם כ"כ טוב אך הוסבר להם שזה בגלל תנאי מזג האויר ובכלל הרי האיש מדבר מורשה הרחוקה" (350 ק"מ). מחיר הרדיו בשנת 1925 "הגיע ל-10,000 ל׳׳ (של ימינו), התנועה קנתה את הרדיו כדי למשוך חברים. הרדיו פעל על בטריות "יותר צפצף מאשר דבר"... כדי להאזין לרדיו חייבים היו לרכוש כרטיסים וכך ראית אנשים רבים יושבים דוממים מול הקופסה השחורה ומאזינים לרדיו, ולקולותיו המוזרים...

<u>**האוטובוס הראשון:**</u> כשהופיע האוטובוס הראשון בעיירה (שברולט), הוציאו לכבודו עתון -היתולי, שכן היה צבעו שחור על כן אמר עליו לץ אחד: ש"טוב להוביל בו מתים". היהודים פחדו מאד לנסוע בו וזה שאזר עוז ונסע, זכה ללווי כל בני העיירה שליווהו בדרכו ונדו לו בראשיהם מרחמים. לילדים היה האוטו מקור ששון ושמחה וכל פעם שהופיע היו הילדים רצים אחריו ומודיעים לכל העיירה ש"האוטובוס הגיע".

יחסים עם גויים

הרבה דורות הרבה שנים *)
מדוכאים היו הפולנים
עכשו כשעצמאות קבלו
שויון נחפס הכריזו
ולמעשה את היהודים דכאו
מיסים גבוהים מהם גבו
הפרנסה גזלו
תחת שלטון הפולנים
ליהודים החיים.

היו מאד מרים....
רק באומץ וגבורות
אפשר היה לחיות
ולמנוע התנפלויות....

המכות שספגתי
לא נתנו לי
הרבה זמן לקום ממטתי
ולנצח לא הגלידו בנשמתי
גל גופי הרגשתי
כי פולניה לא בשבילי
ולא רק אני, כך חשב כל יהודי.
אבל איך עוזבים?
לאן הולכים?

השתדלו לא להתקרב אחד לשני. מחד ערכו בני הנוער היהודים תחרויות כדור-רגל עם השקצים ומאידך היה עלול גוי שכור שבזבז כל כספו במסבאה יעודית, לגרום לפוגרום.

היחסים התחדדו לקראת פרוץ מלחמת העולם השניה, כאשר פשטה תעמולה אנטישמית חזקה והממשלה הפולנית פתחה חנויות קואפרטיביות בעיירה להתחרות במסחר היהודי. י. בן-יהודה שחזר לעיירה מא"י כדי לשאת את בחירת-לבו, היה עד למקרה הבא: אחותו נהלה חנות, יום אחד נכנסה אכרה ובנה לקנות דבר מה בחנות ותוך כדי כך "סחב" הבן אולר, יעקב הבחין בו והיה מוכן לערוך שערוריה אלמלא עצרתהו אחותו: "שש... מוטב כך מאשר שיעוררו הללו פוגרום חו"ח." שנוי נוסף שהבחין בו שהיהודים כבר אינם נוהגים לטייל עד חצות ברחובות העיירה, כפי שעשו כן בשנים עברו, מפחד הבריונים הפולנים.

גם מנור ויחזקאלי מדגישים בכתביהם את השפעתם הרבה של אנשי הכנסיה הקאטולית הפולנית על האנטישמים. והללו היו נוהגים בסתר ובגלוי להסיף ולהסית צאן מרעיתם נגד היהודים.

---

*) יחזקאלי: כל אדם וזכרונו ע' 77, 78

מראשי האנטישמים במקום:רופא העיירה, הרוקח והשוטר המקומי.

הגיוס לצבא הפולני

כבר הוזכרו לעיל חיילים שעוד זכו לשרת מכסת-שרות מלאה של 25 שנה, כפי שגזר נקולאי ה-1 - "קנטוניסטים" שהיו מלאים זכרונות מאותה תקופה וספרו אותם לכל מי שרק הואיל להטות אזן.

יהודי לא שש לשרת בצבא הפולני בשל האנטישמיות, בשל החשש לחוסר אפשרות לקיים מצוות הדת על כן מצאו להם יהודים רבים דרכים להשתמט משרות: הדרך הטובה ו"הבריאה" ביותר - חבלה בבריאות והטלת-מום: מקטיעת אצבעות ועד הורדה במשקל (היו כאלה שחלו אח"כ לכל החיים"). א' מנור מספר על אביו "שלאחר שעלה בגורלו להתגייס, ישבה עליו כל משפחתו - לשכנעו להטיל מום בגופו" - הוא ישב בשקט ושמע כל הלילה - למחרת בבקר התלבש ו.... נסע ללשכת הגיוס.

כאשר הצטרפו מספר טירונים יהודים והתכוננו לצאת לצבא, נהגו לערוך הלולה בעיירה. הם נהגו להחליף שלטים של חנויות, להתיז מים וכו'. הגדילו לעשות בגודרם את עגלת חברה-קדישא לפני ביתו של "ליטבק" אחד, אנטי-ציוני (שסרב להשתתף בהוצאות הקהילה) וכדי שלא יוכל להזיז את העגלה, הורידו לה אחד מגלגליה - כמובן בבקר - נתן רק פרוש אחד לעובדה, שעגלת חברה קדישא עומדת ליד ביתו של יהודי....

הטירונים היהודיים כמובן זכו ל"יישר-כוח" מפי אבותיהם על המעשה הזה.

פרק ש ש י:

ארגונים, מפלגות ותנועות נוער

ההתעוררות הלאומית *)

"סופוצקין, הרים סביב לה" גבעות, הרים ויערות עטרוה מסביב ושמרו עליה כעל נכס יהודי יקר. היה זה יישוב יהודי שהצטיין בתורה ובמעשים טובים. ברם בראש וראשונה היה זה יישוב ציוני.

יש אומרים כי אנשי סופוצקין היו ציונים בתוקף השפעת רבם הציוני המפורסם ש.י. רבינוביץ, ברם, לאמיתו של דבר, היתה ציונותם טבועה בדמם ולא רק בתפילותיהם. בהם נזכרו בלי הרף ציון וירושלים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, גברה בקרב תושבי העיירה ההכרה הציונית וכל מחשבתם והגיגיהם הופנו לעבר ארץ ישראל. סופוצקין החלה לראות עצמה כ"עיירה בדרך"- בדרך לארץ-ישראל".

**) תנועות הנוער כולן הוו בטוי עז למשקע חזק בתודעת הנוער וכסופיו לא"י, כבר ב-1914 החלו העליות הראשונות לא"י. רב ההורים לא התנגדו לחברות בניהם בתנ' הנוער, גם המעטים שהוריהם לא הרשו להם, באו בהסתר. התנועות פעלו בצורה חפשית והשלטונות לא התנגדו לפעולותיהן - אחרי הכל, הן מחנכות את הנוער לצאת מפולין... ולא נגד השלטון.

בערבי ששי, הגיעו פעולות הנוער לשיא, "הקינים" היו מלאים בני נוער שבילו בשיחות וברקודים עד חצות.

בתק' הקיץ יצאו בני הנוער למחנות-קיץ בסביבות העיירה לחודש ימים ויותר, לעיתים הווה המחנה נקודת מפגש לבני נוער יהודים מכמה עיירות. במחנה נערכו התעמלות, משחקים, הרצאות על תולדות הציונות, סוציאליזם וא"י. שפת הדבור היתה עברית. המדריכים אף דרבנו את חניכיהם לקרא ספרות עברית ולכתוב סכומה בספר מיוחד. תנועות נוער קומוניסטי לא היו קיימות כי לא היו מפעלים לא מעבידים ולא פרולטריון.. תנועות הנוער זקפו קומתו של הנוער במפגשו עם הגויים - פעם הותקף נושא מכתבים יהודי ע"י "שקצים" - הנוער התארגן עד מהרה והכה את התוקפים מכות נמרצות.

---

*) א' מנור: קורות עיירה אחת ע' 67, 68

**) ספר יעקב בן-יהודה.

תנועת "החלוץ" *)

עם הקמת תנועת "החלוץ" בפולין, נפתח גם סניף בסופוצקין, הדבר גרם לתסיסה והתעודדות בקרב הנוער והפך להיות מרכז לו. הוקמו חוגים להשתלמות ולמוד השפה העברית והעקר החלה יציאת בני-נוער ל"הכשרה".

חוות הכשרה

האחוזות החקלאיות שבסביבות סופוצקין, שהיו שייכות ליהודים, הפכו לתאי הכשרה חקלאית לקראת העליה לא"י. השטחים לא היו גדולים כי הממשלה הפולנית הטילה מיסים כבדים על בעלי האחוזות היהודיים וצמצמה שטחי הקרקע שברשותם.

איסטאשי, האחוזה של משפ. וולד שמשה מרכז להכשרה חלוצית מטעם תנועת "החלוץ".

היו גם חוות שנצלו לרעה רצונם הטוב של הילדים והעבדום בפרך.

"החלוץ המזרחי"

בכפר ביאלי - בלוד הוקם ע"י "החלוץ המזרחי" מרכז הכשרה חקלאי שרכז 30 חברים וחברות. לאחר שנה, עברה קבוצת ההכשרה לסופוצקין וחבריה עבדו בעיירה בכל מיני עבודות. אח"כ הוקמה גם תנועת הנוער ה"שומר הדתי" - שחנכה חבריה ברוח התורה והעבודה.

"השומר - הצעיר"

תנועת הנוער הראשונה שנוסדה בסופוצקין היתה "השומר טרומפלדור" תנועה זאת הפכה לפלוגת הכשרה שמייסדיה אנשי ביאליסטוק. מראשי המארגנים שמואל קוביאנסקי, אשר אהב להתקשט בסמלים ובחגורות עור ולשיר שירים עבריים. בשנת 1926 התאחדה התנועה עם תנועת הנוער "השומר הצעיר" ולאחר האחוד, הפכה האחרונה לתנועת הנוער העקרית והמרכזית בעיירה. התנועה שמשה גם המשך ישיר לבית הספר. הובא מורה מחוץ-לארץ ששמש כ"ראש הקן" והתפרנס ממתן שעורים פרטיים.

לחברי התנועה אורגנה כל מיני חוגי למוד, חוגי ספורט וספירה עברית. התנועה הכניסה את הווי האוירה הישראלית על שיריה וריקודיה (ההורה). בעקבות ה"שומר הצעיר" נוסד גם ה"חלוץ הצעיר" שחבריו היו נוער עובד בעוד שחניכי השומר הצעיר היו נוער לומד.

---

*) כפי שספרו: ר' אגוזי, ב' אפרתי. נ'בלכר, ק' בן-ארי, פ' אסתר נ' קפלן י' בן-יהודה.

הודות לתנועות הנוער, לא חפש הנוער מקומות הגירה מחוץ לא"י בתחילה הסתייגו ההורים מתנועת הנוער -בשל מנהגיה החפשיים"והמכנסים הקצרים", אולם לאט לאט ראו ההורים שלמעשה אין עתיד לנוער בעיירה והסכימו לפעולות התנועות ולעליה. אפילו הרבי נתן ברכתו להן ובשמחת-תורה, הזמין אליו את ה"שומר הצעיר".

תנועת הנוער גם מצאה עסוק לנוער שלא נסע ללמוד אל מחוץ לעיירה, על כן מלאה התנועה זמנו של הנוער אחרי שעות הלמודים אגב המבוגרים הכשירו הכשירו עצמם לעליה לא"י במסגרת החלוץ (מגיל 20+). ראשית העולים לא"י היתה שרה איושקובסקי, שלכבוד נסיעתה נערך נשף פרידה גדול וכל העיירה יצאה ללוותה.

שיא הפעולות התנועה היה בל"ג בעומר שבו היו יוצאים אל חיק הטבע למשך יום-תמים, מדליקים מדורות, רוקדים שרים עד לחצות. זכור ליוצאי העיירה ליל ל"ג גשום אחד, שטוף רעמים וברקים, בו החלו הילדים חוזרים מרחק 3 ק"מ מהעיירה, כשפנסים כבים למחצה בידיהם, מחזיקים ידים בשרשרת שלא יפלו או יאבדו. ההורים יצאו לחפשם וכמה מהילדים "חטפו" מכות על השתתפותם ללא רשות.

"תנועת בי"תר"

*) תחילת דרכה של התנועה בפולים בשנת 1925, ומטרתה חנוך הנוער על ברכי תורת ז'בוטינסקי. הנוער שבא משכבות עממיות בקש תוכן חדש לחייו הקשים והציונות המשולבת במשמעת צבעית, קסמה לו".

תנועת בי"תר היתה התנועה האחרונה שהוקמה בעיירה (1930), גם מספר חבריה היה קטן. התנועה נחלקה ל-3 שכבות גיל: צעירים (כפירים) מבוגרים יותר וקשישים.

הצעירים היו מבלים זמנם הטיולים, משחקי חדר, רקודים, בל"ג בעומר טיול למשך כל היממה. היו משחקים משחקי גדלים ומחנות. כן ערכו פעולות למען הקרן - הקיימת ושרו שירים עבריים. היה קיים אצלם "גדוד מגיני השפה" שהיו מענישים כל מי שלא דבר עברית והיו עורכים משפטים צבוריים; ספרותיים ופוליטיים.

**) יחסים מתוחים היו קיימים בין בית"ר לבין ה"שומר הצעיר" והריב נטש על נטש על "עשית נפשות" לתנועה. הבית"רים כונו בלעג "רובי-עץ" על האוירה הכמעט-צבעית ששררה בפעולותיהם. בל"ג בעומר קיימו מחנה ליד מחנה, אך במרחק נכר כדי שלא יפגשו. בכל מקרה של מפגש, היתה פורצת תגרה. בין שאר תנועות הנוער שרר יחס חברי. לא היה קיים מושג של "נוער שוליים".

---

*) ספר לובלין, בית"ר, (425) סכמה מרינברג חיה.
**) ספרה שרה הופמן.

"ה ב ו נ ד"

תנועה מפוארת שעקר כוחה בראשית המאה, הקיפה כמעט את כל ציוני רוסיה ב-1905. מועדונה בקהילה היה בבית הכנסת הם גם שייסדו את הספריה בעיירה. מאוחר יותר קמו ל"בונד" מתחרים "צעירי-ציון" ומניים. פעולתם היתה יותר עיונית. יציאתם להכשרה, מועטת. כאמור לא היה פרולטריון בעיירה ועל כן התודעה הסוציאליסטית שהיא מיסודות"הבונד"לא היתה קיימת ועל כן התפרקה המפלגה הנ"ל.

העליה לארץ ישראל **)

המבוגרים, לא היו כ"כ פעילים, מפלגות לא היו. כולם היו ציונים אך לא כולם ידעו עברית. והפעוטים תרמו פרוטותיהם לקק"ל למען רכישת קרקע בא"י. כאשר עלה משהו מן העירה לא"י, הלך להפרד מכל תושביה ובצאתו, יצאה כל העיירה ללותו בדמעות ואחולי הצלחה, היו כאלה שיצאו לא"י כתיירים, בדקו את תנאי הארץ ונשארו, או חזרו לקחת את כלותיהם (יעקב בן-יהודה) ארצה.

בשנים 1926/27 היו שנות משבר בא"י וגדלה הירידה מהארץ, היו שהביאו דיבת הארץ רעה לסופוצקין - אך לא לזמן רב, בשנת 1930 שוב יצאו קב' "הכשרה" בדרכן לא"י.

בשנת 1925 בא לבקור בעיירה מא"י שמואל טשרנוביץ', *) שערך בקורים רבים בעיירות פולים, הוא זכה לקבלת פנים נלהבת, רקד ולמד את הקהל שירים ורקודים ישראליים, שומע את שאלתם הנצחית; "מתי יגיע סו"ס תורנו לעלות לא"י"?

---

*) י. צור: פרשת חייו של שמואל טשרנוביץ.
**) ספרה רבקה אדרת.

פרק שביעי:

הכבוש הנאצי וחורבן הקהילה

האנטישמיות בעיירה וגלוייה *)/ יונה ארדמן, חיה פינצ׳וק.

"החזיר הזה, קנה אצל יהודי" - פתקאות בנוסח זה הודבקו על גבם של נוצרים אשר קנו בחנות שבעליה יהודי.

זאת היתה אחת מדרכי בטויה של האנטישמיות בעיירה, הדעות על קיומה של אנטישמיות בעיירה ומדת עצמתה - חלוקות בין יוצאי העיירה אחדים חשובה יותר, אחדים פחות, אחדים עלו קודם לארץ, אחדים מאוחר יותר.

כללית אפשר לאמר שעד 1935/6 היתה קיימת אנטישמיות מוסוית. האוירה הכללית ברחוב היתה רגועה מאותה שנה ואילך חל שנוי; החלו להופיע משמרות פיקטים והוקמה בפולין מפ. סוציאל-דימוקרטית שנהלה תעמולה ארסית נגד היהודים.

עד אז היה מסחר, רובו ככולו, מרוכז בידי יהודים. ב-1936 נפתחו 2 חנויות מכלת נוצריות והחלו פעולות הסתה נגד קניה אצל יהודים. החנויות הנ"ל נסגרו עד מהרה כי אף הנוצרים נמנעו לקנות בן. לפני כן, נהגו היהודים לטייל ברחובות העיירה, עד שעה מאוחרת. ערב מלחה"ע ה-2 נמנעו מכך מחשש פגיעת הגויים.

הגויים, שנהגו להשתכר בכל יום א׳, סבבו ברחובות העיירה בחפשם קורבנות יהודיים. ביום זה, נמנעו היהודים לצאת לרחוב והרחובות שממו. על מקרה שקרהו, מספר יעקב בן-יהודה, שחזר לעיירה בשנת 1937 והיה רגיל, לדבריו, ליחסי הידידות עם הגויים. הוא ראה יום אחד אכרה ובנה, מנסים לגנב אולר מחנותה של אחותו. הוא חפץ לאמר להם שיחזירו את הגנבה (שהם כמובן, התכחשו לה), אך הוזהר ע"י אחותו שמוטב להניח להם, פן יפרוץ פוגרום. המשטרה הסופוצקינאית לא היה נקיה מנגע האנטישמיות, מחד חייבת היתה לשמור על הסדר בעיירה ומאידך, חששו אנשיה מן הבריונים האנטישמיים.

האנטישמיות הורגשה גם בבתי הספר; אחותה של שרה הופמן למדה בביה"ס הנוצרי בעיירה: התלמידים הנוצרים מררו את חייה ואף ניסו להכריחה ללמד בשבת - אך היא התגברה וסיימה למודיה בביה"ס. בכלל, גם להתקבל לבי"ס פולני, היה קשה מאד.

---

*)כפי שסופר ע"י; שרה הופמן, א׳ שדמון, בורובסקי חנן, יעקב בן-יהודה.

ובטויה בשטח אחר: יעקב בן-יהודה, שמע בהחבא דבריו של כומר העיירה בהסיתו את האכרים: "עברנו דרך העיירה וראינו אור בחלונות, סימן הוא שבלבם של אנשים אלו קיים ישו (הנוצרים נוהגים להדליק נירות כבחג החנוכה, אצל היהודים), אבל ראיתי בתים שבהם לא היה אור, לא די שיהודים גרים בהם, אלא שהם גם רצחו את ישו ואינם רוצים להכיר באלוהותו. יבוא יום וכולם יכירו בו"...

כמובן שאמונתם של האכרים היתה חזקה והם קבלו דבריו וליבו בלבם שנאה ליהודים.

התגוננות היהודים מפני האנטישמיות

היהודים התארגנו ספונטנית נגד גלויי האנטישמיות. י' בן-יהודה מספר על מחלק עתונים יהודי שהותקף יום אחד ע"י בריונים שכורים. בתגובה, התארגנו בחורים יהודים והכהו בהם עד זוב דם, ואלצום לעזוב את העיירה בבושת פנים. מאוחר יותר תבעום המתגוננים לדין אך הם יצאו זכאים.

מקרים כאלה ואחרים, הרתיעו את הגויים מפגיעה ישירה ביהודים עד למלחמת העולם ה-2.

תחת הכבוש הרוסי

ב-23.8.39, ימים מספר לפני פרוץ המלחמה, נכרתה ברית בין רוסיה לגרמניה הנאצית: הסכם אי-התקפה ל-10 שנים וחלוקת איזורי השפעה. פולין המזרחית, השתיכה עפ"י ההסכם לרוסיה, והמערבית לגרמניה. סופוצקין - עפ"י הסכם זה נמצאה בתחום השלטון הרוסי. השלטון הרוסי התקיים בסו' כמעט שנתים, עד להפרת ההסכם ע"י הגרמנים ב-22.6.41

היהודים חשבו כי השלטון הגרמני יהיה טוב יותר מאשר הרוסי לכן ברחו רבים לשטח הגרמני, שמצאוהו עד מהרה גהנום-עלי-אדמות.

עם הכבוש הרוסי הפכו חלק מהיהודים עורם ונעשו קומוניסטים. בינהם המורה היהודי ילין, הוא הפגין נאמנותו לרוסים, אף שלח את בתו ללמד במוסקבה. כשפלשו הגרמנים לעיירה וחפשו אחרי קומוניסטים, נסה להפוך את עורו, אך לא הצליח ונפל קורבן להלשנה והוא ובנו הוצאו להורג.

בתקופת הכבוש הרוסי הצטמק המסחר היהודי ונתדלדל. הרוסים פתחו קואופרטיבים שונים אף פתחו בפעולות נגד הפעילים הציונים. בית הכנסת הוחרם והפך לבית קולנוע.

בשטח העיירה וסביבתה, החלו הרוסים בבנית בצורים, מחמת קרבתה של העיירה לגבול גרמניה.

כניסת יהודים לאזור הבצורים נאסרה ולכן רבים מתושבי העיירה עזבוה. הרוסים החלו לשלוח אנשים חשודים לרוסיה וכך מספר ח' בורובסקי: "זה היה מחזה מחריד - אתה קם בבקר ורואה שיירות של עגלות עמוסות במטלטלין משרכות דרכן לכוון רוסיה". הרוסים לא היו נקיים מיחס אנטישמי ועל כן חיו היהודים בפחד מפני יום המחר.

מצד אחד גורשו יהודים ע"י הרוסים ומצד שני גרשו גרמנים יהודים משטח פולין הגרמנית וכך מלאה העיירה בפליטים מכל הצדדים. מקורות קיום לא היו לפליטים, לא היתה להם כל תעסוקה כי הם נחשדו ברגול ע"י הרוסים.

תחת הכבוש הגרמני

ב- 22.6.1941 הופר הסכם מולוטוב-ריבנטרופ ובמבצע "ברברוסה" פתח הטלר בכבוש פולין הרוסית.

ב-22.7.41, ב-$05.^{00}$ בבקר, נשמעו בעיירה רעמים של תותחים. הגרמנים החלו להפגיז את העיירה. להקות אוירונים הופיעו והטילו פצצות על המקום. מי שהספיק לצאת לשדות, נצל, מי שנשאר בעיירה נהרג. זקנים ופצועים שלא יכלו להמלט, נשרפו בדלקות.

חוטי-טלפון נותקו - השוק נשרף כמעט כולו, הבתים שהיו עשויים עץ, נשרפו כליל, רק פה ושם נשארו בתים בודדים.

אנשים נותרו בלי-קורת גג ובלי רכוש כשרק ביגדיהם או פיג'מות לעורם. שני בתי המדרש וביה"כ הגדול גם הם עלו באש.

כעבור מספר ימים הודיעו הגרמנים שכל היהודים שעזבו את העיירה, חייבים לחזור למקומם. מי שיתגלה מחוצה לה - יירה. היהודים שבו, אז אספו אותם הגרמנים, הושיבו אותם על הדשא, אח"כ הפרידו מתוכם כאלה, שהפולנים הודיעו כי שתפו פעולה עם הרוסים - ויירו בהם.

זאת היתה נקמת הפולנים ביהודים, על שהיהודים הסגירו אותם לידי הרוסים בתקופה הכבוש הרוסית.

אגב, חלקה של פולין שבו שכנה סופוצקין, סופח ישירות לרייך כי זה היה החלק הפולני הקרוב לפרוסיה המזרחית. היהודים חשבו כי צרופם לרייך, יביא להם טובה אך עד מהרה נוכחו לדעת שהצרוף קשור וכרוך בהשמדתם המהירה והטוטלית. הגרמנים לא רצו יהודים בכלל ובשטח שלהם בפרט. מכאן הסבה שבחלק הרוסי של פולין התקיים ישוב יהודי זמן רב יותר.

כך, בזזו הפולנים את הרכוש היהודי המופקר. אח"כ כונסו אנשי

העיירה לאולם הקולנוע ומשם הוצאו מדי פעם לעבודה. עבודות לא תועלתיות (חפירה בהר) שמטרתה להעביד את היהודים ולבנותם. עם כניסת הגרמנים לעיירה, בא פולני אנטישמי, יחד עם גרמני שידע מעט פולנית ואמר: "עשרים שנה הסקנו את התנורים למענכם היהודים, עתה תעשו עבודה זו בשבילנו.

הגרמנים השתמשו בשרותם של הפולנים והפכום לשוטרי-עזר. הגרמנים מינו גם "יודנראט" מקרב היהודים שתפקידו היה לדווח לגרמנים על נסיונות למרד או על פרטיזנים בסביבה (בסביבה הסתובבו עדין חיילי"הצבא האדום" שלא הספיקו להמלט). כן היה עליהם לערוך רשימות של היהודים ולהמציאם לגרמנים.

מספר חברי היודנראט - שלושה, היתרון המעשי היחידי שהיה לתפקיד זה שהיו משוחררים מעבודה. הם קוו, הודות לתפקידם להנצל, אך מאוחר יותר נתבדתה תקוותם.

הרב וזקני העיירה רוכזו ביום השני, הוצאו מהעיירה באמתלה שאינם יכולים לעבוד, נלקחו אל היער ונורו שם.

מדי יום נכנסו הגרמנים לגטו והתעללו ביהודים באופנים שונים, למשל; הריגת ילדים לעיני הוריהם ע"י הטחת ראשם בכותל.

כדי לְחיוּת נפשם מרעב, התגנבו היהודים מחוץ לגטו לכפר, הסביבה להשיג מזון, וכשנתפסו, הצטרכו לשלם דמי כופר לשחרורם. מאוחר יותר נערך מסדר ונלקחו הגברים למקום בלתי-ידוע. נשארו בגטו הנשים, קומץ ילדים ומס' גברים בעלי מלאכה. בחודש אוקטובר (או נובמבר) 1942, הגיעה פקידה מביאליסטוק לאסוף את יהודי 24 העיירות שסביב גרודנו ולהעבירם לגרודנו למחנות רכוז - ושם לחסלם.

המחוז של גרודנו וסביבתה היה מהמחוזות הראשונים אשר "נוקה" מיהודים אשר מספרם הגיע ל-250,000 נפש. החסול החל ב-11.1.1942 באותו יום הקיפו ז'נדרמים את הגיטו והודיעו כי היהודים מועברים למחנות עבודה. כשהחלה הוצאת היהודים והעמסתם על עגלות, נגשה גויה זקנה אל משפ. בורובסקי ובידה כד חלב חם ואמרה: "מה אפשר לעשות, זהו רצון האל, זה עונשכם בגלל רצח יישו"... אחד הגרמנים דחפה, שפך את החלב וסטר על פניה.

פעולת החסול נמשכה עד מרס 1943 - בתקופה זו נותרו באזור גרודנו 1506 יהודים בלבד. הללו הועברו לביאליסטוק ושם נשארו עד חודש יוני.

פרטים על גורל מספר יהודים מסופוצקין, שהובלו למחנה המוות-אושויץ, מספרת נצולה בלה ויניצקי במכתבה (שנכתב במקורו ביידיש), לאברהם שדמון.

ידיד יקר,

אשתדל לתאר לך בקצרה את אשר אירע אצלנו בסופוצקין באותם ימים נוראים, מאז החל החורבן וההרס של עיירתנו ושל תושביה - הורינו אחינו ואחיותינו.

...לפני אותו חצות כשפרצה המלחמה.לא היה לאף אחד מאתנו, מושג הקל שבקלים מהעומד להתרחש הלילה ובודאי לא מה צופן לנו העתיד הקרוב. חזרנו מהקולנוע מאוחר ושכבנו לישון. לפתע נשמעו מעין הדי-עמים מרחוק. אמא העירה את כלנו ותוך שניות ספורות כבר הספקנו לראות את האוירונים הגרמניים זורעים הרס וחורבן מסביב; ראינו את החיילים הרוסיים נסים על נפשם מבלי לדעת לאן ומבלי הבין מה קורה פה? אנשים החלו לצאת מהבתים ולברוח לעבר השדות בכביש המוביל לגרודנו, אך כנפי-הפלדה הגרמניים השיגו אותם ופגעו ברבים מהם. הקורבנות הראשונים מהפצצה זו היו: רחל קרמלס (מרח. בית הכנסת) ובנה ברל שנהרגו בביתם. באותו רחוב גרה גם משפחת זליג ליפצ׳ק, שנהרג אף הוא יחד עם אשתו זלסקה ובנם הצעיר שרגלו היתה נתונה בפרוטזה; בביתו החדש של מוטי ליפצ׳ק, החלבן ברח. השוק, פגעה פצצה וכל המשפחה עם כמה קרובים ושכנים ששהו אז בביתם נהרגו כולם, 13 איש במספר. אלי יצחק וולקוב, הסנדלר שכנכם ממול, בנו יהושע ואחותו הקטנה, נהרגו אף הם ליד ביתם בנסותם לברוח; גם שלום אברהמ׳ל, בנם הצעיר למשפ׳ פיליפינסקי, יחד עם שמואל"יק גרבר ובנו הצעיר של איצ׳ה נחום הסנדלר, מאותו רחוב אוסוצ׳ניקי, נהרגו שלשתם בחצר ביתם.

... בתי המדרש והכנסת עלו באש טרם שהגרמנים הספיקו להכנס לסופוצקין. הם הפציצו את העיירה - וכדברי המשורר גבירטיג - ו"אין מכבה". ביום הראשון למלחמה נשרף כחצי ממה שנקרא פעם סופוצקין; ביום השני עלו באש כל הבתים שמסביב לשוק, הרחובות אוסוצ׳ניקי והמרחץ (פה נעצרה האש ממש לפני הבית בו גרה משפחתנו). יומיים בערה התבערה עד שכבתה מעצמה...

למחרת הגיחו מטוסים נוספים והפציצו את העיירה בשנית וכך נפגעו גם הרחובות הנוספים. אני נזכרת, עתה, מה שטענו אז: שהיתה זו פעולה של הצבא הרוסי, או של חיילים רוסיים, שגרמו להפצצות וההתפוצצויות, היות ורצו למנוע נפילת מחסני התחמושת הרוסיים לידי הגרמנים.

ישבנו אז, באותו יום, אצל גוי ברח. ושילביץ. אתנו היו גם המשפחות של פיירמן, אובולסקי השען, ומשפחתה של סימה סטולרסקי. היו אלה יומיים ללא שלטון, הרוסים ברחו והגרמנים טרם נכנסו. אחרי שהחשיך הדהדו יריות מכל עבר, מלוות צעקות שעל כלם לצאת מהבתים. אספו את כלנו, יהודים כפולנים, ורכזו אותנו על הכביש בין אוגוסטוב לגרודנו. פה מצאנו כבר כמה מאות אנשים מגורשים שהביאום לכאן לפנינו. הגרמנים

שמרו עלנו כאן עד הבוקר ועדיין לא התעללו באיש. כשהאיר השחר הוציאו מהנאספים כמה רוסים לבושים אזרחית, שפולנים הצביעו עליהם וביניהם גם כמה פולנים לבושי חאקי וכן את אובולסקי השען, שחשבוהו בטעות כבן-ציון שדזונסקי והוציאום להורג ביריות מאחורי הגורן הקרוב.

... הגרמנים, למעשה, עקפו את העיירה ונכנסו אליה רק ביומה השלישי של המלחמה, ומיד עם הכנסם החלו הצרות. למחרת בבוקר שלחו את הנשים והילדים הביתה ואת הגברים השאירו. בשלב שני שחררו את הפולנים. הגברים היהודיים שלא הורשו ללכת עונו קשות ב"תרגילי-התעמלות" מפרכים ולבסוף שוחררו אף הם. (אבי יצא, יום לפני פרוץ המלחמה לביאליסטוק, וחזר הביתה ברגל אחרי שלשה ימים, דרך רחוב יורזדיקי איפה שהיה ביתכם. הלכנו לפוגשו וראינו את גוויותיהם של בני משפ׳ וולקוב החרוכות עדיין מונחות ברחוב, במקום שנהרגו).

למחרת אספו שוב רבים מהגברים היהודים שיאספו את הגוויות הרבות של היהודים ההרוגים ושל החיילים הרוסיים הרבים שנפלו על מנת לקברם.

לימים באה ההוראה על הקמת הגיטו בעיירה. ... תוך כמה חודשים הקימו את הגיטו בסופוצקין, איפה שעומדת הכנסיה הנוצרית ומקום-מגוריו של הכומר. על כל היהודים היה לענוד את הטלאי-הצהוב הידוע עם המגן-דוד; אסור היה על היהודים ללכת על המדרכות, אבל למרות כל האמור כדאי לציין, היו הימים האלה הראשוניים, כגן-עדן לעומת הימים שבאו. עדיין אפשר היה לצאת לכמה שעות מחוץ לגיטו, רבים עבדו באופן אי-ליגלי אצל כפריים שבסביבה וע"י כך היו מבריחים קצת אוכל לגיטו הרעב. תוך זמן קצר נסגר הגיטו הרמטית והיציאה ממנו נאסרה. את הגברים היו מוציאים מדי בוקר לעבודה בפקוחם ושמירתם של שומרים פולניים מקומיים. לאלה המעטים שעדיין היה קצת כסף היו משחדים את השוטרים וע"י כך מכניסים משהו בפנים; הרבה אמהות שלא יכלו לנהוג כך היו נאלצות לשלוח ילדיהם הקטנים, אפילו בימי החורף הקשים של 1942, לכפרים. לרוב היו אלה ילדים בגילי 7-10, שאי-אפשר היה עדיין להבחין במראיהם היהודי ומסיבה נוספת, שיותר קל היה להם לעבור, הלוך ושוב, את גדרי-התיל. האמהות היו ממתינות בפחד מתמיד עד שובם, היצליחו במשימתם או שיפלו, חלילה, לידי חיות-הטרף בצורת בני-אדם. בדרך זו הגיעה כמעט כ-90% מן האספקה של הגיטו.

חודשים ספורים לפני שגורשנו מהעיירה העבירו אותנו, את תושבי גיטו תיאולין, לתוך הבתים הספורים של היהודים שנותרו לפליטה מהאש ברח. אוסוצ׳ניקי. המצב בכללו היה גם פה רע ומר כבגיטו הראשון. הצוררים הראשיים והעיקריים, גורמי כל הצרות והסבל היו הכלב הלא-נשכח קרפיונקה ובנו ששירת כשוטר; שוקעץ׳, אף הוא שוטר ועוד שניים שאיני יכולה כרגע להזכר בשמם. אחד מהם עבד אצל הכומר והתגלה אח"כ כ"פאלקס-דויטש" ועלה באכזריותו על כלם. הוא היה מלווה את הקומיסאר הגרמני והפך ליד-ימינו. היו עוד כמה שוטרים פולניים, תושבי העיירה שלא התאכזרו כמוהם כמו פראנצקביץ׳, בנו של הסנדלר, ורוז׳יץ מרח׳ בית הכנסת. יתרם איני זוכרת.

... שום אירועים תרבותיים או חברתיים לא התקימו אצלנו בגיטו. לפעמים היו מתאספים כמה בחורים ובחורות ומשוחחים על המצב המדיני וחולמים על החופש. עתונים לא הגיעו לידינו וגם הקריאה בהם היתה אסורה עלינו.

... בליל חורף קשה, מבלי שידענו על העומד להתרחש, גייסו הגרמנים עגלות רתומות לסוסים אצל האכרים שבסביבה ולפנות בוקר נכנסו לגיטו עם אותם שוטרים ובראשם הקומיסאר הגרמני, באיומים ובמכות הועמסנו על העגלות שהובלנו לקיאלבאסין, מחנה הסמוך לגרודנו.

אחי הצעיר ישראל׳יק התחבא אז אצל אכר בדורגון ורעה פרותיו. בימי החורף היה נשאר בביתו של האכר ולא היה משלחו לעבודה. אהבוהו מאד. מדי שבוע היה מגיע אלינו לגיטו ומביא משהו לאכול. אותו בוקר כשבאו לגרש אותנו מהגיטו לקיאלבאסין אמרה אמי, שצריך להחזיר את ישראל׳יק ושיצטרף אף הוא אלינו למסע. התחננתי לפני אמי ע"ה שישאר בכפר וע"י כך ינצל, לפחות, אחד מהמשפחה; מי יודע, אמרתי, לאן אנו מובלים ומה יהיה בסופנו, אך אמא בשלה: "לאחר שיודע לו שכלנו הושמדנו והוא ילד עדין, ישכח אפילו את מוצאו ושיהודי הנהו, הגויים יעבירו אותו על דתו ואיני רוצה שמיוצאי-חלצי יצא גוי". אמי ניגשה לאחד השוטרים וסיפרה לו, שאחד מילדיה נמצא בדורגון. נסעו להביאו וצירפוהו לעגלתנו וגודלו כגורל המיליונים מבני עמנו.

... דודי חמצ׳יק היה בימי קיום הגיטו בסוכובוליה. נפגשנו אתו בגרודנו, בלילה לפני גירושנו לאושביץ. הוא ישב עם אמי ושחחו עד שעה מאוחרת. שמעתי את דבריו: "הלילה, אני ועוד כמה בחורים גרודנאים ננסה לברוח, או-או. אין פה מה להפסיד. לא אתמסר לידיהם בחיים. גורלו היה זהה.

כעבור חודשיים בערך הביאו אותנו לגרודנו ברגל, מקום רכוזם של יהודי העיירות הסמוכות. מדי יום יצאו מכאן טרנספורטים של יהודים מבלי שאיש ידע לאן מובלים. יתכן, שעם התקרב השנה החדשה נאלצו הגרמנים לפנות את המחנה לשבויים הרוסיים הרבים וריכזו את שרידי העיירות הסמוכות סופוצקין, סוכובוליה ודרוסקניקי לגרודנו.

... במחצית ינואר העבירו אותנו לאושביץ. נסענו ברכבות דחוסים ונעולים, כ-80 איש בקרון, שלש יממות ללא אוכל ומים. אני במקרה, עמדתי ליד החלון הקטן שבקרון, שהיה אף הוא מסוגר, והושטתי את ידי לתפוס קצת שלג להרטיב שפתי הילדים הקטנים שהיו עמנו. בתום שלוש היממות, בחצות בערך, נעצרה הרכבת. נפתחו הדלתות ונאצים מזויינים ועוזריהם התחילו להרביץ בנו ולהאיץ דרתנו מהקרונות. תוך דקות ספורות נאלצנו להסתדר בחמישיות: גברים לחוד, נשים וילדים לחוד. הטרנספורט כולו מנה כ-25 אלף יהודים. הגרמנים בחרו מתוך השורות כמה מאות גברים יהודים צעירים ובערך אותו מספר נשים צעירות וישר-רגלי למחנה. יתרם הועמסו על משאיות ומאז לא התראינו יותר. לא הספקנו אפילו להחליף מילה ולומר שלום לאמא.

רצינו להאמין שאנו מובלים לעבודה ובבוא היום הגואל עוד נפגש.
אני ואחותי עני פייגל היינו באושביץ קרוב לשנתיים, יחד עם עוד 8 בנות מסופוצקין והיינו כמשפחה אחת. האחרונה שלא יכלה לשאת את מנת הסבל היתה נחמה דוקטורסקי שמתה שנה וחצי שהיה במחנה. ראץ יהודית היתה באושביץ רק כמה חודשים ועבדה יחד אתי, אח"כ חלתה ונכנסה לדכאון: האמינה כל הזמן שלא תחזיק מעמד, למרות רצונה העז לחיות וכרבות כמותה הלכה מרצונה לתא-הגז. אותו גורל נפל גם בחלקן של שרה מלכה לוטרקורט, ברכה מנדלבלט(בתו של השוחט), אתקה וחיה רחל דבורסקי ובוילה רשב׳ם. סימה סטולרסקי, אף היא היתה רק כמה חודשים במחנה זה, אבל בימים שעדיין הכניסו חולים ל"רוויד"; היא שכבה שם יחד עם דורה דזמישביצקי. כשנודע לי, שהשתיים נמצאות שם, נגשתי פעם עם נחמה דוקטורסקי לבקרן. נכנסנו, כאילו עזרנו להביא את הדוד מרק לצהריים. הרבה זמן לא ישבנו אתן, כי הכניסה לשם היתה אסורה בהחלט. התמונה משם חרותה בזכרוני ועומדת תמיד לפני: היה זה יום ראשון בשבוע, בחודשים הראשונים להיותנו במחנה. השמש קצת זרחה על הנשים ששכבו כצללים וחפשתי את השתיים. פה שמעתי קול הקורא בשמי. האמן לי, ידיד יקר, שהכרתי אותן רק לפי הקול. לפני היתה שרויה על כעין מזרון על הרצפה, סימה, רזה כמקל ופניה כפני ילדה, אבל הראש צלול; אותו דבר גם דורה. ידעו את כל שאנו ידענו על הנעשה בחזיתות והיו מאושרות שיכלו לשוחח אתנו כמה שניות. ניסינו לנחם ולעודד אותן, שהנה הרוסים מנצחים, החזית מתקרבת וקרב יום השחרור, אך השתיים בשלהן: "אתן עוד תזכינה, אבל אנחנו? הן כה חלשות אנו שלא נוכל לצעוד אפילו כמה מטרים בבוא היום הזה המיוחל!" מחלתן היתה דיזנטריה, אבל בממדים כאלה שקשה לתאר. הבטחנו לבוא שנית - ובאנו. כשבאתי לבדי בשלישית - שתיהן כבר לא נמצאו שם... לובא איינשטיין היתה כאן עם שתיים מאחיותיה. מיד עם בראשית הלכה האחת ואחריה השניה, רק לובא נשארה. מהגברים שהיו באושביץ נשאר כנראה רק מוטקה קביטקובסקי, מהרחוב שלנו. אחרי שנה מחנה ראיתי אותו פעם, במקרה, כשיצאתי לעבודה.

והנה שמות הבנות שעברו יחד אתנו את המחנה האיום הזה: חשקה ויניצקי, בלומה פלסקובסקי, שתיהן נמצאות עתה בישראל; מינקה קביטקובסקי, הנמצאת באיטליה (כיום בארה"ב), מאשא חייט - בקנדה ולובא איינשטיין. נפרדנו עם שחרורנו. צילה ויגרסקי, אשתו של פייבל דבורסקי, נישאה בשנית והיגרה לברזיל.

... ב-1944 הועברתי, לבדי מכל הבנות, למחנה רוונסבריק איפה שהייתי חודש ימים; מכאן נשלחתי למלחוב וכאן שוחררתי, הייתי בין ניצולי הרוזן פולקה ברנדוט שנרצח בישראל. הוא העביר אותנו לשבדיה איפה שנמצאנו כשנה וחצי ומשם עזרו לי דודי להגר לארצות-הברית.

... צר היה לי לשמוע שדוד אחיך נפל ממש ימים ספורים לפני השחרור.

... מה קרה לרב שלנו הרב רבינוביץ׳ - אינני יודעת. כידוע לך נשא הרב אשה שניה ועם הכנס הגרמנים לסופוצקין עבר עם אשתו למקום מגוריה הקודמים.

... באשר לי: לפעמים אני חושבת איך זה שהצלחתי לעבור את כל הגיהנום הנורא והאיום הזה? ארבע שנים הייתי במחנות ההשמדה ועברתי את כל מנת הסבל, ההשפלה והציפיה היום-יומית ל"הזמנה" לתאי-הגאזים ולא חליתי אף פעם, אפילו כאב-ראש לא ידעתי מהו. תפגוש פעם את מאשא חייט אשר תוכל לספר לך עד כמה שעזרתי עוד לבנות שלנו בכל מקום ובכל המצבים, ולא פעם תוך הסתכנות עצמית. מזלי שהייתי בריאה - ולבי טוב.

(מתוך מכתבי בלה ויניצקי - פולק לאברהם שדמון, 1948 ותורגמו מיידיש ע"י המקבל).

•

<u>אחרון היהודים בעיירה</u> *) / פינצ׳וק חיה.

השריד האחרון היה ילד יהודי אשר התחבא מתחת ליסודות של בית. שם ישב זמן רב ובכה עד שאבד לו קולו האנושי. הנוצרים ראו בהצלתו המופלאה (על אף תנאי החיים הקשים והחורף) אצבע אלוהים ולכן הניחו אוכל ליד מקום מחבואו. הילד היה יוצא מדי פעם חוטף את האוכל וחוזר למחבואו. הגרמנים ארבו לו זמן רב עד שתפסוהו ותלוהו. החבל נקרא והילד נמלט שוב. הפולנים המשיכו לספק לו אוכל ובגדים. הנאצים לא יכלו לשקוט ולנוח כל עוד מסתובב ילד יהודי בעיירה והחליטו לצודו בערמה הם ערכו מדורת עצים גדולה בסמוך למקום. כיון שהיה קר, נמשך הידל לחומה של המדורה, הגרמנים ראוהו, תפסוהו עקדוהו בחוט-תיל והשליכוהו למדורה כך נספה הילד היהודי האחרון בסופוצקין.

<u>ה ס ו ף   ה מ ר</u>

יהודי סופוצקין וסביבתה הובלו למחנות ההשמדה: אושויץ, טרבלינקה וברגן-בלזן אחת מנצולות אושויץ*), נצלה דרך נס בהלקחה לעסוק באסוף ומיון בגדי המובלים למשרפות, כל פעם שעמדה לסיים תקופה עבודה, הסתתרה מתחת לערמת הבגדים. רבים מתו בטפוס ודיזנטריה במחנות (ראה לעיל מכתבה של בלה וינצקי).

<u>ספור הצלתו של אלתר ביבלוביץ׳ ז"ל</u>

הגרמנים הקימו בסופוצקין גטו אח"כ העבירו היהודים לגיטו בגרודנו. אל גרודנו הגיע אלתר ביבלוביץ עם אשתו רחל ובתו לובה. בלב הבת לובה גמלה ההחלטה לברוח מן הגטו והאם היתה אמורה להצטרף אליה. אלתר לא הצליח להניע השתים מבריחתן שכן הוא עצמו היה חייב בעבודת כפיה ובריחתו היתה מסבכת את יהודי הגטו.

---

*) סופר ע"י א׳ מנור, יעקב בן יהודה, א. שדמון.
*) ספר א׳ שדמון.

דובר ששתי הנשים תתחבאנה אצל אחד הגויים שאתם נהג האב לסחור (אלתר ב' היה סוחר תבואה). עלו מספר אפשרויות ושמות של גויים לבסוף אמר חמו: שלדעתו פיליצ'וק הוא היחידי שיהיה מוכן להחביאם ואכן באמת כך הסתבר לבסוף.

לבסוף יצאו שתי הנשים ואלתר השתכנע לבוא אחריהן כשהם נדברים להפגש אצל גוי אחד.

יומים לאחר צאתן, ברח אלתר מהגטו בנצלו את החשכה להליכה ואת היום למסתור ולמנוחה שכן היה אלתר אדם ידוע באזור וכן עובדת היותו יהודי והיה חשש שמי ממכריו יסגירו לידי הגרמנים. כן גם לא היה מעונין שמשהו יראנו נכנס לביתו של מכר. בסופו של דבר הגיע לבית אותו גוי עליו נדבר עם אשתו ובתו ולא מצאן. מכרו לא התלהב מן הרעיון להחביא את משפ. ביבלוביץ, אך הסכים בדוחק לשמור על הבת (כאשר סו"ס הגיעו השתים, לאחר טעיה בדרך) ואלתר ואשתו רחל המשיכו לנוע בחפשם מקלט. הם טעו בדרך לא דרך, בשלג עמוק, בשדות, נמנעים מלשאול לשם הכפרים שבדרך את האכרים מחשש הסגרה. כל מכריהם מבין הגויים, שעל דלתם התדפקו, סרבו להכניסם המרבים – הלינום לילה או שנים והממעיטים השליכו להם לחם מבעד לחלון.

בסופו של דבר הגיעו לניימן הקפוא, חצו אותו והגיעו לבית מכרם הגוי פיליצ'וק. לא היה צריך להסביר לאותו גוי פקח מה הם מבקשים והוא הזדרז והקים להם מחסה, בתוך האדמה מתחת לרפת. שם התחבאו רחל ואלתר 18 חודש עד לשחרור האזור ע"י הרוסים.

בינתיים גרש הגוי שאכסן את בתם לובה מביתו והוא נדדה ממקום למקום ונאלצה לשוב ולהתחנן עד שהסכים להחזיקה אצלו.

פיליצ'יק ספר לאלתר כי שמע כי משפחה נוספת מסופוצקין, נמלטה מן הגטו ומצאה מקלט אצל האכרים בסביבה. הגוי אכסנם עבור תשלום במשך 9 חדשים ומשאזל כספם, הסגירם לידי הגרמנים. הללו באו, הוציאו את 4 בני המשפחה אל היער וירו בהם. אחת מהבנות, הצליחה להמלט אל היער, ומצאה מקלט אצל משפ. אכרים. באותו זמן, חפשו הגרמנים בחורים פולנים לעבודות כפיה. הם עברו מבית לבית וחפשו את בני האכרים. הללו נזדרזו ונמלטו אל היערות. תוך כדי בקשת מסתור, הם גילו את הנערה הפליטה היהודיה והלשינו עליה לפני ראש הכפר. הלז עמד להזמין את הגרמנים אך הבחורים, הזדרזו ו"התנדבו" להסגירה בעצמם. וכך לקחוה עמם אל היער, אנסוה אח"כ רצחוה וקברו גופתה ביער..

פיליצ'יק חי באימה מתמדת מפני חפושי הגרמנים, מפני שכניו, בני משפחתו שכן מורא הגרמנים על האכרים היה גדול והענש על הסתרת יהודים – מוות.

בני משפ. פיליצ׳יק, נהגו להפגש בבית התפילה עם משפ. הגוי ששמרה על בתם לובה והיו מעבירים דרישות שלום הדדיות. בסוף 1944, הגיעו הרוסים לסיביבתם, בחשאי עוזבים אלתר ורחל את מקום מחבואם, שכן יחס הסביבה והרוסים ליהודים לא היה ברור. פיליצ׳יק אף ספר לו כי שמע את אחד הקצינים הרוסים מתבטא בזו הלשון: "אמנם עשו הגרמנים מעשים אשר לא יעשו - אבל מלאכה אחת יפה עשו וגמרו - השמדת הז׳ידים"...

הזוג החל לחפש את בתו שכן בשל הוצרות חזית לוחמת בסביבה, נדדו האכרים מהכפרים. באזור סופוצקין שלטו עדיין הגרמנים. לאחר שטוהר השטח ונכבש ע"י הרוסים, מצאו אלתר ורחל את בתם. הזוג נדד כל הזמן ברגל,כשמראהו מעורר חלחלה; מהישיבה הממושכת במרתף היו השנים חוורים כסיד ורגליהם שלא היו מורגלות בתנועה, התנפחו בצורה מדהימה.

משפ. ביבלוביץ חוזרת לוסופוצקין החרבה הנתונה תחת שלטון הרוסים. החיים היו קשים ואלתר נאלץ להתפרנס מעבודת האדמה שהוא מוזהר שלא יתנו פה לחיות לפארזיטים ולספילים (הינו-סוחרים).

בסופוצקין נשאה בתו לאחד מהיהודים המעטים שחזרו. הוא נוטש את סופוצקין, עובר לגרודנו ומגרודנו לביאליסטוק. החיים בפולין החדשה היו קשים מנשוא והוא עוזב אותה ומהגר לגרמניה. במשך כל הזמן שומר אלתר על קשר עם פוליצ׳יק ושולח לו ולבני ביתו כסף וחבילות מזון ובגדים.

ב-1949 עולה משפ. ביבלוביץ לארץ ישראל אך בשל קשיי המחיה,הם "יורדים" לארה"ב. בשנת 1961 עלה שנית לא"י ונשתקע בה.

אלתר עוזר לפוליצ׳יק ולבני משפחתו והללו מהגרים גם הם לארה"ב. פיליצ׳יק מבקר בישראל ושוהה בה 10 שבועות שנסיעתו שהייתו וכלכלתו מומנו ע"י אלתר. עזרת אלתר למטיבו פ׳ לא פסקה עד יום מותו של האחרון, אח"כ המשיך אלתר, שכבר היה פנסיונר בעצמו, לתמוך באלמנתו.

וסיים אלתר דבריו: "מהו הגמול שאתה יכול לגמול לאדם שבנסיבות כאלה,אתה מבקש ממנו להחביאך והוא אומר: במקום שאוכלים 10 אנשים, יכולים לאכול גם 11"...

א׳ ביבלוביץ נפטר מהתקף לב באפריל 1973, והוא בן 73.

<u>ספור הצלחה של זהבה פיקובסקי - הפרטיזנית</u> *)

זהבה עצמה לא היתה בעיירת מולדתה, כאשר נכנסו הגרמנים לפולין המזרחית. היא שהתה בעיירה קטנה ע"י וילנה.

ב-3 החודשים הראשונים לכניסת הגרמנים לעיירה, רכזו את היהודים.

*) סכמה חיה פינצ׳וק.

זהבה, עם עוד יהודים רבים נכלאו בבית הכנסת ל-3 ימים ללא אוכל וללא מים. אף את צרכיהם היו חייבים לעשות שם. כעבור 3 ימים הוצאו האנשים למגרש ריק והלינום שם לילה. למחרת החלו להוציא את הצעירים. הנוצרים ספרו כי הגרמנים מביאים את האנשים לבורות ביער והורגים אותם שם.

היהודים לא האמינו אך זהבה כן והחלה לשכנע את האנשים לברוח. הללו ענו לה"שרק לוקחים אותנו לעבודה". מאוחר יותר נלקחה עם קבוצת אנשים, בינהם בת דודתה והעמידום בשורה. בשורת האנשים שעמדו לפניהם - ירו הגרמנים. היא נחלצה, קפצה מן השורה עם בת דודתה ושתיהן הצליחו לברוח. עד ליום ו׳ - כלו הגרמנים את מלאכת ההריגה באנשי העיירה. אנשי הכפר אמרו להן שבמרחק 14 ק"מ ישנה עיירה קטנה, בבילורוסיה, בה עדיין לא הרגו יהודים. השתים הלכו והצטרפו לגיטו היהודי ושהו שם עד ה-10.5.42 ואז הקיפו הגרמנים את הגיטו. זהבה ידעה מה הסוף במקרה כזה והעדיפה לברוח שנית. היא חצתה את הגדר והגיעה לכביש. מצידו השני של הכביש היה בנין משטרת הגיסטפו. היא הורידה מהר את הטלאי הצהוב המעיד על יהדותה, לבשה מטפחת כדרך האכרות הפולניות ובפיק ברכים הגיעה לצד הארי. אחריה נמלטה בת דודתה עם בת אחותה בת ה-3. (מאוחר יותר נהרגה בת-דודתה ע"י חייל רוסי ב1943, שאנס אותה קודם לכן - אלא שנתפס ע"י חבריה הפרטיזנים, נערך לו משפט שדה והוא הוצא להורג).

זהבה ברחה ליערות ונדדה עד שפגשה בפרטיזנים. באותה תקופה ובאותו איזור לא היו הפרטיזנים מאורגנים עדין. הם הסתובבו בין הכפרים ובלילות בקשו אחרי אוכל.

בתחילה נמנו על הפרטיזנים יהודים בלבד - לא היה להם נשק אלא רובים מעץ. בסוף שנת 1942 הצטרפו אליהם רוסים שלא הספיקו לברוח לרוסיה. הם נדדו ממקום למקום וחיו בתנאים קשים. עם הצטרפות הרוסים, החלו לקבל נשק שהוצנח בלילה. לפעולות יצאו רק ברשות המפקד. זהבה נדדה מזרחה עם קבוצת יהודים. הם פגשו בקבוצת צנחנים שהגיעו לעורף האויב במטרה לארגן את הפרטיזנים. היא הצטרפה לקבוצה זו - עתה היתה היהודיה היחידה בפלוגה והיה עליה לשמוע דבורים כגון: "כמה טוב שאין אצלינו יהודים"... אליה לא התיחסו כאל יהודיה למרות שידעו את מוצאה האמיתי. בכל זאת היא לא נמלטה מנצול יתר - היא בצעה את כל העבודות הקשות ללא מלה ומסירותה לעבודה הצילה אותה ממות.

יום אחד הותקפה הקבוצה ע"י גרמנים, הפרטיזנים החליטו לנטוש את הנשים כדי לזרז התקדמותם. היו נשים בודדות שעליהן לא חלה הגזרה בין אם היתה זאת אשת רופא הפרטיזנים או אהובת המפקד - זהבה חשבה עצמה לאבודה. בידי הגרמנים לא רצתה לפול כי שמעה על התעללותם בפרטיזנים היא עמדה כבר לבקש רובה כדי לשלוח יד בנפשה. אך פתאם קרא לה המפקד ואמר שלמרות שהחליטו בשיחה לא לקחת אותה ולמרות שנאתו את היהודים, הוא לוקח אותה בשל מסירותה. מאוחר יותר התפלגה הקבוצה והרוסים נשלחו

לאיזור סופוצקין - היא חששה ללכת עמם פן יהרגוה בגלל האנטישמיות שלהם. היא עברה תקופות רעוֹת וטובות. משך זמן שמשה כטבחית. ב-5.1944 התקרבו לסופוצקין וביולי שוחררו ע"י הצבא הרוסי. באותו חודש באו זהבה וחבריה לגרודנו, היא חשה בבדידות, חשבה שלא נותרו עוד יהודים בחיים מלבדה.

היא חזרה לעיירה ומצאה אותה חרבה ברובה. שם גם פגשה את משפ. ביבלוביץ' שנצלה בהסתתרה אצל גוי. היא שהתה תקופה קצרה בסופוצקין בעבדה אצל הרוסים אח"כ עלתה לא"י.

כיום זהבה נשואה ולה 2 בנים מבוגרים.

שרידי הקהילה בארץ ובעולם. / יונה ארדמן, חיה פינצ'וק.

בשל החנוך הציוני שקבל הנוער בעיירה עלו רבים עוד לפני השואה לא"י בניהם ראשוני מייסדיו של קבוץ כפר-מנחם.

מעטים, נצולי השואה עלו אחרי המלחמה לארץ, אחרים הגרו לארה"ב, אורוגווי, ארגנטינה, ברזיל, מקסיקו, קנדה ורוסיה. כולם יחד מונים כ-80 משפחות.

בארץ נוסד ועד יוצאי סופוצקין על מנת לשמור על הקשר בין יוצאי העיירה ולהנציח את שמה. במרתף"יד ושם"הוצב לוח לזכר קדושי העיירה שנספו בתקופה השואה. מדי שנה או שנתים מתאספים יוצאי העיירה שבישראל להזכרה.

לדעתו של יוצא העיירה אין די בהדלקת"נר תמיד"מדי שנה, אלא יש לשבת ולהעלות חויות בצותא ולהזכיר המעשים הטובים שעשו בני העיירה.

יוצאי העיירה הקימו גם קופה שכספיה נאספו ע"י תרומות - היא מיועדת למטרת גמילות-חסדים (!) וההלואות נתנות בלא-ריבית.

פרק שמיני:

סופרים יוצאי סופוצקין

אלכסנדר מנור (מנצ'ינסקי) *) /יונה ארדמן, זיגלמן אביבה.

נולד בגרודנו (פולין) בכ"ו תשרי תרע"א (29.10.1910) לאביו יהודה מנצ'ינסקי ולאמו אסתר בת ישעיהו לוטוריוצייק.

בשנת 1930 סיים את בית הספר התיכון "תרבות" בגרודנו. באותה שנה פרסם את מאמריו הראשונים בשפת היידיש ובשפה הבינלאומית - אספרנטו.

ב-1931 השתתף כחבר מערכת בעתון היומי ביידיש "דאס וורט" שהופיע בוארשה מטעם תנועת א"י העובדת ופרסם בו מאמרים רבים. בשנה הנ"ל הופיע ספרו הראשון בעברית "הפשיזם מהותו הכלכלית והפוליטית". היה זה המחקר הראשון, המקיף בעברית על נושא זה. בדצמבר 1933 עלה לא"י.

היה בין כובשי העבודה העברית בנס-ציונה, שבפרדסיה עבדו ערבים. היה חבר קבוץ "במסילה" בנס ציונה (1933-1939). בשנת 1934 נשא לאשה את שרה בת אריה הרשפינקל.

בשנים 1934-1939 היה בין מייסדי ובוני המשק הקבוצי "מסילות" בביצות עמק בית-שאן.

בשנת 1944 יסד את המחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה במועצת פועלי תל אביב ונהל אותה.

באמצעות מחלקה זו נכנסו אלפים רבים למעגל דוברי עברית ויודעי עברית. בשנת 1952 סיים את הפקולטה לכלכלה בבית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל-אביב.

בשנים 1957-1966, נהל את ביה"ס הגבוה לפועלים("אוניברסיטה עממית") בת"א. נבחר כחבר הוועד המרכזי של אגוד האקדמאים למדעי החברה והרוח בישראל וליו"ר הסניף בת"א והסביבה.

בשנת 1961 נבחר כחבר הועד המרכזי של "החברה לדימוגרפיה וסטאטיסטיקה של היהודים" שליד הקונגרס העולמי למדעי היהדות. פרסם מאות מאמרים, ערך קבצים וספרים שונים.

---

*) דוד תדהר: אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוניו ע' 4925-4926

מכתביו יצאו עד כה 15 ספרים שארבעה מהם תורגמו ליידיש, אנגלית צרפתית וספרדית. ספרו "40 שנה להסתדרות", שתורגם ליידיש ע"י ח"כ משה ארם, הוגש כשי מיוחד לפעילי מגבית ההסתדרות בארה"ב, במלאת 40 שנה להסתדרות הכללית של העובדים בישראל.

בשנת 1965, בכנס השנתי של אגודת האקדמאים למדעי החברה והרוח בישראל, קבל את אות ההוקרה של האגודה, על עבודתו הספרותית במדעי החברה.

ספריו:

1. הפאשיזם - מהותו הכלכלית והפוליטית. (1934)
2. הסוציאליזם ובעית האדם. (1948)
3. אמרות בכל כצנלסון (1959)
4. מהות ההסתדרות. (1956)
5. הסוציאליזם הדימוקראטי. (1961)
6. זלמן שזר - יחודו ויצירתו (1961)
7. יעקב לשצ'ינסקי - ההוגה והחוקר. (1961)
8. אריה טרטקובר - הסוציולוג היהודי (1962)
9. דיוקנו של רב-חובל עברי (1963)
10. אמרות זלמן-שזר (1964)
11. אמרות לוי אשכול (1965)
12. יצחק קנב - המתכנן הסוציאלי (1965)
13. השאלה הלאומית והסוציאלית (1956)
14. הציונות הסוציאליסטית ומעצבי דמותה (1956)
15. האימפריאליזם (1957)
16. קורות עיירה אחת (1960)

ערך הספרים והקבצים הבאים:

1. פרקים ציונים ומקורות לברור דרכה של תנועת הפועלים בארץ (1956)
2. עשור למבצעי צה"ל (1958)
3. עלי - תמר (1962)
4. מדע ערכים ואידיאולוגיה .1965)

צאצאיו גיורא ואריאלה.

בקורת על ספריו

א. על ספרו "זלמן שזר - ייחודו ויצירתו"

לעיתים רחוקות עולה בידי מחבר לתאר אשיות רבגונית כשזר, בצורה כוללת, מקיפה ואומנותית כפי שעלה בידי המחבר אלכסנדר מנור.

(יידישע צייטונג - ת"א 1961).

ב. על ספרו: "קורות עיירה אחת"

"הנני קובע בכנות מלאה וללא שום מחמאות, כי הספר כתוב בטוב טעם ובשפה משובחת ושוטפת. הוא הרבה יותר מוצלח מאשר ספרי זכרון רבים עבי-כרס. אני מוכרח לציין כי הושקעה בספר עבודה עצומה. זאת היא לפי דעתי, עבודה של חדשים רבים, של ימים ולילות. אני מביע בזה את רגשי הערצתי לעבודה הנאמנה והחרוצה אשר הושקעה בספר.

(דברי הערכה של הסופר: חנן אילתי).

ג. על הספר: "נשיא ישראל - זלמן שזר"

בספר "נשיא ישראל, זלמן שזר" מאת א׳ מנור, אנו מוצאים לא רק חדירה לעולמו של הנשיא, אלא גם שפע של חומר על חיינו בדורות האחרונים, ודמותו של ז׳ שזר צומחת מתוך המציאות הזאת. ישנה בספר מזיגה נאה של תאורי תקופה ודמות, אורחות חיים ומערכי-לב, לבטי-צור והקרנת יחיד.

בתאור דמותו של הנשיא, באים לידי בטוי לא רק כושר התמצאות בחומר ובנתוח הסטורי, אלא רחשי כבוד וחבה; ולא רק מחשבתו גלגולי רוחו של הנשיא אלא הרתמוס הנפשי שלו.

(יוסף שה-לבן, "הפועל הצעיר" 1970).

שיחה עם הסופר אלכסנדר מנור / יונה ארדמן, אביבה זיגלמן

שאלה: ספר לנו על חברותך בתנועת-נוער, בעיירה.

תשובה: הייתי ב"שומר-הצעיר" בסופוצקין ובגרודנו ואח"כ עבדתי בהנהגה הראשית של השומר הצעיר בוארשה בשנים 1933-1932.

ש. מה הייתם עושים ב"פעולות" בתנועה?

ת. התנועה נחלקה ל"קבוצות" ול"גדודים", בקבוצות היו לנו שיחות על הציונות והארץ. היינו שרים שירים עבריים ועורכים טיולים בחיק הטבע.

ש. מה תוכל לספר על בית-אבא?

ת. בית מסורתי. האב היה בשעתו קצין בצבא הרוסי, עבד כמפקח ביערות בסביבות סופוצקין שהיו בבעלותו של בעל אחוזות, יהודי בשם מרצקו, ביערות חטבו עצים ושלחום דרך התעלה אוגוסטוב לנהר הניימן ומשם לים הבאלטי.

ש. השפעתו של בית אבא והסביבה עליך.

ת. האוירה הכפרית, השקט, השלווה, מרגילים את האדם למחשבה מרוכזת. הודות ל"שומר הצעיר" התחלתי גם לקרוא. כל אחד היה צריך להכין איזו הרצאה ונתנו לנו להכין הרצאה על "דרוין - מוצא האדם". בהזדמנות זו קראתי את "מוצא המינים" לדרוין ואח"כ המשכתי לקרא ספרות מדעית נוספת.

ש. מתי התחלת לכתב?

ת. התחלתי ב-1929, בעתון "נגוהות" מאמרי הראשון "תנועת הנוער".

ש. איך הגעת לאספרנטו?

ת. מתוך סקרנות. היתי אז תלמיד בביה"ס ומתוך התענינות התחלתי ללמוד את השפה. ב-12.1929 פרסמתי את המאמר הראשון שלי באספרנטו.

ש. מה דרבן אותך לכתב?

ת. מות אבא השפיע עלי מאד ודחף אותי לתת ביטוי לרגשות אלה כמו כן השתתפתי ב"יומן הכתה" בבית-הספר. כשעבדתי בווארשה במערכת "השומר הצעיר" הטילה עלי ההנהגה הראשית לכתוב חוברת על הפאשיזם וזה היה הספר הראשון שלי והודות לכך מימנו לי את העליה לא"י - (כשכר סופרים). שירים כתבתי בעתון בית הספר והנה אחד מהם:

נ ג ה ו ת (נכתב בכתה השביעית)

נגהות יציפו פניכם
וטבעתם כולכם בתוך ים הנגה...
בכם העינים באור אחר תאורנה,
כי מחביוני הנשמה אורם ישאבו
יש ויסגרו האורות
אז יסוש הקרב בניהם
ונגוהות בנגהות תגענה...
דע לך בן-אדם
פה פרצה התגרה בין אנוש לטבע
ולא יום או יומים הולידוה
ואם לקראת אור זך
ולו גם לפני אור שמש
אורך הפנימי יועם -
וידעת כי זקן הנך!

ש. מדוע כתבת 3 ספרים על זלמן שזר?

ת. כשהייתי בוארשה נשלחתי מטעם ה"שומר הצעיר" להיות חבר מערכת העתון היומי ביידיש "דאס ווארט" שזר היה עורכו הראשון, של עתון זה. עבדתי אתו יחד והכרתי אותו, הייתי אז בן 21 והוא השפיע עלי וזה נתן לי את הדחיפה לכתב. אח"כ למדתי סוציולוגיה וכתבתי על הסוציולוגיה היהודית והסוציולוגים היהודים. עכשו אני עורך את כתב העת של האקדמאים: "אקדמות".

ש. מדוע כתבת את הספר "קורות עיירה אחת"?

ת. ועד יוצאי סופוצקין הטיל עלי לכתוב ספר על העיירה.

ש. בקורת עצמית על "קורות עיירה אחת".

ת. אלו הייתי כותב את הספר עכשו הייתי כותבו ביתר הרחבה. זאת שאלה של זמן, היו לי קשיים באסוף החומר. זה נמשך כשנה בערך.

ש. חשיבות הספר "קורות עיירה אחת".

ת. א) חשיבות הסטורית לתולדות התנועה הציונית.
ב) תאור חיי היהודים בתקופת פולין העצמאית.
ג) תרומה לחקר השואה.

ש. מדוע הסתפקת בספר אחד על השואה?

ת. ערכתי עוד שני ספרים נוספים על השואה.

ש. מהי לדעתך חשיבות חקר העיירה ע"י תלמידים?

ת. א) העמקת הקשר בין הדורות.
ב) למוד תולדות העם ותולדות הציונות.
ג) קשר הדוק יותר עם היהדות, ההרגשה שממשיכים את שלשלת הדורות.

ש. מה הן תוכניותיך הספרותיות?

ת. כתבתי שני ספרים על בעית האדם בימינו מבחינה פסיכולוגית וסוציולוגית.

1) "הסוציאליזם ובעית האדם בימינו".
2) "דרך האדם והדרך אל האדם".

עכשו אני מכין ספר שלישי באותו נושא.

ש. כיצד מתבטאת אצלך היהדות?

ת. בערכים שהעניקה לעולם, ערכי המוסר והצדק. תורת הנביאים משמשת עד היום כהלכה בלבד ואילו על מדינת ישראל להגשים הלכה זו למעשה.

ש. ולסכום, מה אתה רוצה לאמר עוד מעל במה זו?

ת. לגבי הפרט ניתן לומר "שהטוב הוא רק פרור - זיק אחד. האדם לגבי העולם - הוא בבחינת זיק אחד בלבד. שרק אם מלבים אותו ניתן לגרש את החושך. כל מה שאתה מוסיף יותר חיוב, אתה מקטין את השלילה. ואנחנו רק בהתחלה, כך בפרוזדור החיים וטרם הגענו לטרקלין.

ולגבי הכלל היהודי ייאמר כי כל מה שאנו מכירים יותר טוב את העבר, נוכל לעצב ביתר יעילות את ההווה וככל שנהיה יהודים יותר טובים נהיה אנשים יותר טובים, וישראלים יותר טובים".

<u>שיחה עם הסופר: חנן אילתי</u> /יונה ארדמן

נולדתי בשנת 1910 בסופוצקין.

בילדותי למדתי ב"חדר". אחד הזכרונות שלי קשורים בתקופה זו, בה היינו אני וחברי (הנמצא עתה בפאריס) התלמידים הטובים ביותר. הרבי, שחשש שנפריע לאחרים, סגר אותנו באורווה. חפרנו לנו מנהרה ויצאנו החוצה.

בהיותי בן 4, פרצה מלחמת העולם הראשונה. חלק גדול מיהודי העיירה נאלץ לנדוד לרוסיה ואני בתוכם.

כאשר חזרתי אל העיירה - היא וסגנונה נראו לי משונים. זאת היתה עיירה ליטאית טפוסית, למרות ששכנה בשטח פולין. שהיתי בעיירה עד גיל 13 - חשתי, ככל בני הנוער בעיירה, שאיפה גדולה לברוח מן הרפש בחורף, ממצוקת הפרנסה - השעמום ואף מחוסר תקוה לחיים טובים יותר בעתיד.

נסעתי לגרודנו ללמד בישיבה. דחי אדוק לא הייתי מעודי, אף בעיירה נהגתי, יחד עם חברי, לעבור עברות "להכעיס" כמו לאכול ביום הכפורים (בסתר). כך שגם בישיבה, קרה לי המקרה וקניתי לימונדה ביום השבת. הדבר הגיע לאוזני המשגיח על התלמידים ואני הוזמנתי אליו לשיחה והטפת לקח ומוסר. החלטתי לעזוב את הישיבה לעבור לגמנסיה העברית "תרבות", שנפתחה אז בגרודנו.

כבר אז הצטרפתי לארגון ציוני, אח"כ עברתי לביאליסטוק, בה המשכתי בלמודי. מורי לעברית היה אורינובסקי, המוכר פה כיום בספריו -כבן-אור.

בן 18 כתבתי את הרומן הראשון שלי "במחילות" (אבב, מלא תאורים פוטוגרפיים של סופוצקין), שלחתיו לבית הוצאה בברלין. זמן מה לאחר מכן, קבלתי מכתב תשובה, חתום ע"י שאול טשרניחובסקי בו כתב לי "מובטחני שתהיה סופר בישראל". עוד לפני שעברתי לביאליסטוק כתבתי ספורים קצרים (ששלבתים אח"כ בספרי ב"מחילות") ספר אחד על דבר ההגליה לרוסיה והשני על התנהגות הגרמנים בעיירה בתקופת מלחמת העולם הראשונה.

עוד בעיירה השתיכתי לתנועת ה"שומר הצעיר" והתחנכתי כציוני - גם האוירה בבית אבא ומאוחר יותר בגמנסיה, היתה ציונית. מביאליסטוק, עליתי לא"י (כשעל דבר כתיבת הרומן, לא ספרתי לאיש) והשתקעתי בבנימינה. גרתי עם עוד חברים באהלים, עבדנו קשה, רבים חלו בקדחת, שהיתה נפוצה באזור.

התשובה, על אשור הוצאת הרומן שלי לאור, באה לבנימינה, ונעשיתי מפורסם בעטיו. אף הקציבו לי אוהל בודד, כדי שאוכל לכתוב בשקט.

שנתים שהיתי בקבוץ (1930/1) עד לתחילת התסיסה הקומוניסטית - רבים מחברי ואני בתוכם התיאשנו מקיום הקומוניזם בא"י ומתנאי החיים הקשים והפכנו אנטי-ציונים.

עזבתי את הקבוץ ונסעתי לצרפת ללמד באוניברסיטה. את ספרי השני כתבתי כבר ביידיש מחמת התנגדותי לציונות. נתתי בו תאור החיים בקבוץ על צדדיו החיוביים והשליליים. בפאריס נשאתי אשה, בה נולד בני בכורי.

בשנת 1936, עם פרוץ מלחמת האזרחים בספרד, נסעתי לשם מטעם העתון בו עבדתי (רציתי לכתב רומן על מלחמת האזרחים בספרד, על קבוצת יהודים שבאה להלחם נגד הפאשיזם).

בספרד התאכזבתי מן הקומוניזם ומדרך הגשמתו ברוסיה של סטאלין. חזרתי לפאריס ב-1938. בשנת 1939 פרצה מלחמת העולם השניה ובשנת 1940 נכבשה פאריס, נמלטתי לדרום צרפת, שעדין לא נכבשה ע"י הנאצים (ממשלת וישי), נתפסתי והושמתי במחנה מעצר, אך גם משם נמלטתי באורח פלא.

בשנת 1942 עברתי עם בני משפחתי לאמריקה הדרומית, לאורוגווי שם כתבתי את הרומן על פאריס: "כחמול אנחנו", שהייתי שם עד תום המלחמה ושם אף נעשיתי שוב ציוני (לאחר השואה) באתי לניו-יורק בשנת 1946 והתחלתי לעבוד בשבועון יידישאי מאז כתבתי כמה ספרים וספורים קצרים ביידיש. נהגתי לכתב על מקום מסוים רק לאחר שהתרחקתי ממנו. אחרי שעזבתי את ברוקלין, למשל, כתבתי את הספר "אין מנוס מברוקלין" אודות יהודי נשוי החי בברוקלין אך תמיד רוצה לברוח ולצאת מן המקום - הוא מתאהב בגויה ומחליט לברוח אתה לא"י - הזוג מצליח להגיע רק עד העיירה הסמוכה (מוטיב הבריחה הדומה, נמצא בספרו של מנדלי מוכר ספרים: "מסעות בנימין השלישי" בו בנימין וסנדריל רוצים לעלות לא"י ומגיעים רק עד העיר הסמוכה, מקום בו הם נתפסים ע"י נשותיהם....ח.א.)

בימים אלה, כתבתי ספר על העיירה שלנו; "ברקה היישובניק מגלה את העולם" (ביידיש) - אך עלי להדגיש שאין לי סנטימנטים לעיירה, אינני מתגעגע אליה ואל סגנון החיים שלה - להפך, תמיד רציתי לברוח ממנה - למרות שהייתה עיירה כמעט חילונית ומאד ציונית. כעת אני גר בניו יורק.

<u>שאלה:</u> בית אבא והשפעתו עליך.

<u>תשובה:</u> בספרי "אין מנוס מברוקליך" אני מתאר אשה זקנה הבורחת כל פעם מביתה בדמותה שהיא נמצאת בעיירה ומקיימת את כל מנהגיה. את האשה הזאת תארתי בדמותה של אמי ז"ל אם כי אמי מעולם לא עזבה את העיירה.

<u>שאלה:</u> האם בקרת פעם נוספת בסופוצקין?

<u>תשובה:</u> כן, הייתי במקום בשנת 1961. בתקופת מלחמת העולם השניה, נשרפה העיירה והפולנים בנו אותה מחדש - בתי קומות מודרניים וכו׳.

סופוצקין הישנה קיימת רק בספרים.

הודפס באופסט בני קלמן, קרית מוצקין, שד' השופטים 57, טל: 719761